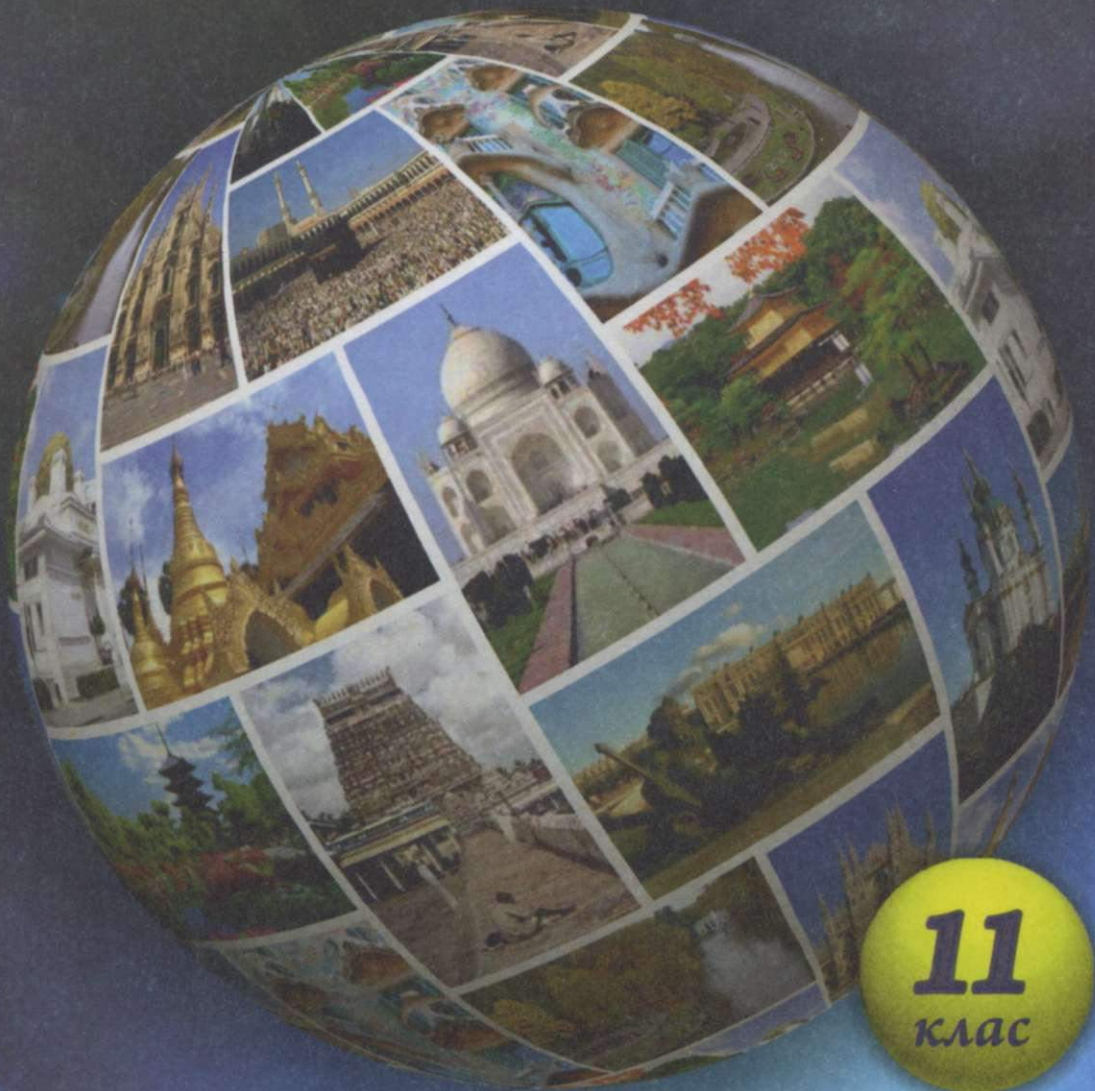

Назаренко Н.В., Ковальова І.О., Мерзлікіна М.М., Тулінова В.А.

Художня культура

11
клас

Підручник для учнів 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів

ББК 71я72
УДК 316.722 (075.3)
Н 19

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
(наказ МОНМС України від 16.03.2011 №235)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Наукову експертизу проводив Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Рильського НАН України.

Психолого-педагогічну експертизу проводив Інститут проблем виховання НАПН України.

Умовні позначення

? — відповідаємо на запитання

Практичні завдання — виконуємо у вільний час

Назаренко Н. В., Ковальова І. О., Мерзлікіна М. М., Тулінова В. А.
Н 19 Художня культура: Підручн. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. —
Харків: Оберіг, 2011. — 224 с.: іл.

ISBN 978-966-8689-39-0

Підручник відповідає змісту навчальної програми з художньої культури (зарубіжна художня культура (11 клас), рівень стандарту), яка здійснювалася відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти в галузі «Естетична культура».

Головна мета підручника — формування в учнів світоглядних орієнтацій і компетенцій у сфері художньої культури, виховання потреби у творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні в процесі опанування цінностей зарубіжної культурно-мистецької спадщини.

Підручник призначено для учнів 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

ББК 71я72
УДК 316.722 (075.3)

ISBN 978-966-8689-39-0

© Видавництво «Оберіг», 2011

ВСТУП

*Справжнього життя немає без мистецтва...
Еврінід*

Світ мистецтва відкривається кожній людині своїми неповторними гранями, наповнюючи її душу натхненням і внутрішнім піднесенням. Твори художників, скульпторів, композиторів можуть стати імпульсом до здійснення тих чи інших вчинків, до зміни способу життя.

Істинне призначення і сила мистецтва полягають в тому, щоб впливати на людину, на її світогляд, спосіб життя, поведінку, формувати особистість. Мистецтво живить розум та уяву. Як потужний засіб духовного розвитку особистості, мистецтво формує естетичний смак, моральні та етичні принципи. Воно є культурним феноменом, який охоплює різні сфери дійсності й відображає життєві проблеми, пропонуючи їх рішення, способи взаємодії між людьми.

Важливим аспектом дії мистецтва є і навіювання певного роду думок і почуттів, своєрідний, майже гіпнотичний вплив художнього твору на людську психіку. Художній твір часто буквально заворожує нас. Такий психічний вплив на людину сформувався ще в первісному мистецтві. У фольклорних творах навіювання є провідною художньо-соціальною функцією. Зрозуміло, вплив може бути як позитивним, так і негативним. Але в будь-якому випадку він відіграє певну роль у вихованні особистості. Особливим значним ефектом володіють музичні та кінематографічні твори мистецтва.

Мистецтво розвиває зір і слух. Живопис, графіка, скульптура потребують особливого ока, що вміє побачити по-новому (гостріше й точніше) об'єкти зовнішнього світу і самої людини, розвивається особлива чуйність зорового сприйняття.

А. Гауді.
Собор Саграда Фамілія.
Барселона, Іспанія

Китайський храм.
Острів Пенанг, Малайзія

О. Роден. Мислитель.
Париж, Франція

Специфічний розвиток слуху необхідний в процесі опанування мови мистецтва актора, бо відтворення широкого діапазону інтонацій можливе лише при здатності слухання найтонших їх відтінків. Але найбільш розвиток слухових відчуттів стимулюється музичною діяльністю.

Архітектура здатна виховати вміння організовувати простір і мислити просторовими образами, засвоїти закони відповідності окремих частин.

Необмежені можливості надає мистецтво для цілеспрямованого розвитку творчої уяви і фантазії. Робота уяви необхідна як в процесі художньої творчості, так і в процесі художнього сприйняття. Але всі ми індивідуальні. Індивідуальне і наше сприйняття творів мистецтва, яке багато в чому залежить від творчого характеру особистості.

Сьогодні для розвитку суспільства потрібен тип активної, ділової людини з високим рівнем соціальної відповідальності. Проте сучасні соціальні умови формують переважно тип особистості, в якому на перше місце виходять індивідуалістичні матеріальні цінності, що ґрунтуються на збагаченні та споживанні. У зв'язку з цим саме мистецтво є одним з факторів, що впливає на процес формування сучасного всебічно розвинутого соціального типу особистості.

Справжнє мистецтво не старіє. За всю історію людства було створено безліч безцінних шедеврів різних видів мистецтва. Це духовне багатство може опанувати кожен, хто до нього звернеться, хто зрозуміє його благодію творний вплив, виховає в собі спочатку звичку, а потім і потребу спілкування з мистецтвом.

С. Далі. «Сталість пам'яті»

З. Фенг. «Вечірній пейзаж»

Розділ I

ВІЗУАЛЬНІ МИСТЕЦТВА**Тема 1**
АРХІТЕКТУРА СВІТУ

Архітектура — виразник моралі.
О. де Бальзак, французький письменник

✓ Поміркуймо разом

Чи відображають архітектурні стилі історичний характер епохи? Чи завжди у творах авторів присутні національні та індивідуальні особливості?

Поділ мистецтва на види пов'язаний з особливостями людського сприйняття світу.

? До якого виду мистецтва належить архітектура?

Архітектура (з грец. — *будівництво*) — це одночасно наука і мистецтво проектування будівель, а також власне система будівель та споруд, які формують просторове середовище для життя і діяльності людей відповідно до законів краси.

Архітектура організовує простір людини. Розрізняють три її основні види: архітектура об'ємних споруд, ландшафтна архітектура та містобудування.

? Які принципи вважаються основними для архітектури?

Давньоримський архітектор Вітрувій, який написав трактат «Десять книг про архітектуру», вважав, що архітектура ґрунтується на трьох початках: міцності, користі і красі. В XV ст. італійський архітектор, скульптор, художник, письменник, музикант, математик епохи Раннього Відродження Альберті додав четвертий початок до поняття архітектура — доцільність.

Архітектура включає величезну розмаїтість стилів, зокрема стилі епох, національні стилі, які обов'язково відображаються в індивідуальних стилях митців.

? Охарактеризуйте поняття «стиль епохи», «національний стиль», «індивідуальний стиль митця».

Наведіть приклади.

Які риси притаманні архітектурі Середньовіччя?

Назвіть два художні стилі цього періоду.

Перлини готики

Готика — період у розвитку середньовічного мистецтва, що охоплює майже всі сфери матеріальної культури. Термін «готика» був запроваджений в епоху Відродження для позначення всього середньовічного мистецтва, що вважалося «варварським».

Готичний стиль зародився у середині XII ст. на півночі Франції. У XIII ст. він поширився на території сучасної Німеччини, Австрії, Чехії, Іспанії, Англії. В Італії та країнах Східної Європи готика з'явилася пізніше і проіснувала там трохи довше — до XVI ст. включно. Готичне мистецтво відображало кардинальні зміни в структурі середньовічного суспільства: початок формування централізованих держав, зростання і зміцнення міст.

Собор Нотр-Дам.
Ам'єн, Франція

Мистецтво готики залишалося переважно культовим за призначенням і релігійним за тематикою. Особливе місце у ньому належить собору: неймовірний простір, вежі і склепіння, багатобарвне сяйво вітражів здійснювали сильний емоційний вплив на віруючих. Собор сприймався як символ Усесвіту, набуваючи вигляду величезних ажурних фантастичних споруд. Стрілчасті арки, які протягом розвитку готичної архітектури стали більш витягнутими, загостреними, втілювали головну ідею готичної архітектури — ідею спрямованості храму вгору.

У Франції готика досягла свого розвитку в першій половині XIII ст. Тут кам'яні готичні собори набули своєї класичної форми. Як правило, це три-п'яти-нефні базиліки з поперечним нефом.

Неф (з лат. — *корабель*) — витягнуте приміщення, частина інтер'єру (зазвичай у спорудах типу базиліки), обмежене з однієї або з обох поздовжніх сторін рядом колон чи стовпів, що відділяють його від сусідніх приміщень.

Високий і просторий інтер'єр соборів Франції осяяний кольоровим мерехтінням вітражів. Враження невтримного руху вгору і до вітваря створюється завдяки рядам тонких стовпів, могутньому

Собор Святих Петра і Марії. Інтер'єр.
Кельн, Німеччина

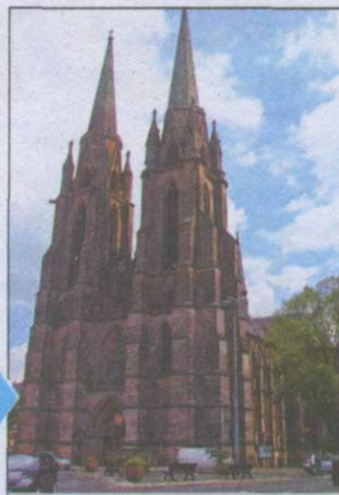

злету стрілочастих арок. На фасаді головного нефа досить високо над вхідними дверима розміщувалося велике кругле вікно — **троянда**. Воно виглядало як зірка або квітка, що розпустилася, із симетрично розташованими пелюстками. Статуї на консолях перед колонами порталів, рельєфи на капітелях колон утворюють цілісну сюжетну лінію із сцен Святого Письма. Для інших частин храмів також характерна велика кількість декорів рельєфів, статуй, рослинного орнаменту, світських мотивів.

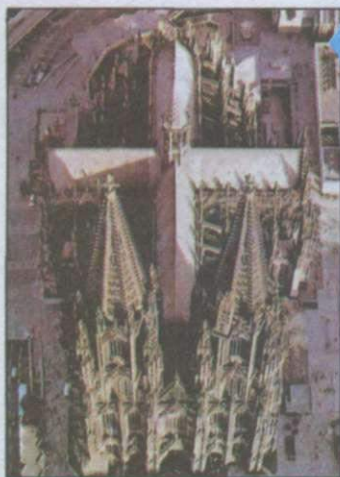
У **Німеччині** розквіт готики припав на середину XIII ст. Готичні споруди в цій країні мають особливості:

- архітектори не прикрашали західний фасад, як у Франції;
- веж часто було не дві, а одна висока (іноді чотири);
- вхід до собору був з бічного фасаду;
- сама архітектура зберігає суворий, геометричний характер.

Пам'яткою більш зрілого готичного стилю є *церква Св. Єлизавети* в Марбурзі. Особливістю церкви є переважання суворої вертикальності в конструкції фасаду. Горизонтальні пояси, що мають вагоме значення в готичних фасадах Франції, тут не відіграють значної ролі. Вежі позначені як самостійний елемент від самої основи будівлі. Відповідно до загальної вертикальної тенденції готична троянда фасаду замінена стрілочастим вікном.

Церква Св. Єлизавети.
Марбург, Німеччина

Собор Святих Петра і Марії.
Кельн, Німеччина

Перлина Кельна і шедевр готичної архітектури — *Кельнський собор Святих Петра і Марії* — вражає своєю монументальністю, величию і, водночас, легкістю та витонченістю, ажурністю спрямованих угору форм. Це найбільший собор Німеччини і один з найбільших соборів Європи. Він являє собою величезну п'ятинефну базиліку з червонуватого каменю, площею близько 8500 м².

У Великій Британії передумови для появи готики виникли раніше, ніж на континенті. Англійські собори, здебільшого монастирські, зазвичай являли собою невисокі, витягнуті у довжину споруди із прямокутним завершенням хору і вежею над середохрестям. Суворі геометрична простота споруд ніби компенсувалася багатством і складністю візерунків на фасаді та склепіннях.

Палац Дожів.
Венеція, Італія

К. Грубас. «Базиліка Сан-Марко
та Палаццо Дожів»

Палац Дожів у Венеції був закладений ще в IX ст. як оборонна споруда. Початковий квадратний план будівлі з великим внутрішнім двором залишився майже без змін, а нинішні фасади отримали свій ісламський дизайн на початку XV ст. Ще одна архітектурна пам'ятка Венеції — *Собор Св. Марко*, розташований на площі, що носить однойменну назву. Він зведений у формі грецького хреста й увінчаний п'ятьма величезними куполами. Споруда є відображенням політичної, суспільної та релігійної історії Венеціанської республіки.

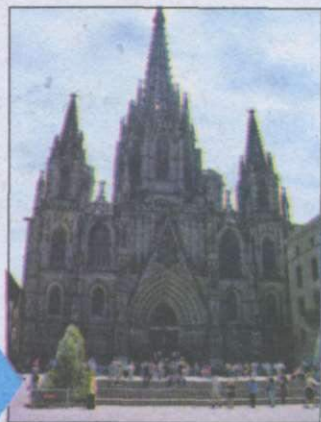
В Італії готичний стиль панував недовго, бо вважався «варварським стилем», і швидко поступився місцем Ренесансу. А оскільки він прийшов сюди з Німеччини, то і досі в Італії називається «*stile tedesco*» — німецький стиль.

Міланський собор був частково завершений лише наприкінці XVI ст. За початковим задумом допускалася цегляна кладка, але в 1387 році герцог Вісконті, який бажав бачити собор великим символом своєї влади, наполіг на використанні мармуру. У 1418 році собор був освячений папою Мартином V, але залишався незакінченим до XIX ст. Сьогодні він вміщає 40 тисяч чоловік.

Іспанська готика почала формуватися приблизно в XIII ст. Поширення нових архітектурних ідей відбувалося повільно. Першими іспанськими церквами, які повторювали масштабність французьких готичних соборів, стали собори в Бургосі й Толедо. Для іспанської готики характерні вільні фантазійні відступи від єдиного конструктивного задуму будівлі. Найважливіша особливість пам'яток іспанської готики — подовження приміщення хору зі сходу на захід, від апсиди до середини центрального нефа. Хор відокремлювався високою декорованою перегородкою, за нею містилася головна капела, також обгороджена стінкою. Все це перетворювало капелу на самостійну церкву всередині собору.

Кафедральний собор.
Толедо, Іспанія

Кафедральний собор у Толедо сьогодні — резиденція глави іспанської церкви, першого кардинала. Як і більшість готичних соборів Іспанії, цей собор тринефний, з великим хором і вітарем, та має розкішне оздоблення. Кафедральний собор у Толедо є найбільшою храмовою спорудою Іспанії.

? **Уважно розгляньте світлини. Знайдіть спільні та відмінні риси в готичних спорудах Західної Європи. Визначте головну ознаку готичних соборів.**

Майже вся архітектура готичних соборів обумовлена одним головним винаходом того часу — новою каркасною конструкцією, що і робить ці собори легко впізнаваними.

До архітектурних споруд і творів мистецтва, що містять у собі характерні готичні елементи, але були створені у період еkleктики (середина XIX ст.) і пізніше, став застосовуватися термін «**неоготика**».

У XIV—XV ст. феодальне суспільство досягло найвищого розвитку і зазнало значних змін. Відбувалося швидке піднесення економіки і культури міст, посилилася боротьба за звільнення філософської думки від догматів церкви. Виникла нова культура, заснована на ідеалах гуманізму та античності, яка була звернена до земних справ, прагнення людей до щасливого життя. Небувалого розквіту досягло у ту пору мистецтво. Почався новий період в історії культури Західної Європи — епоха Відродження, яка існувала до початку XVII ст.

Саме в цей період (початок XVII ст.) відбулися зміни у світогляді людства, виникло усвідомлення трагічності свого існування в світі, що постійно змінюється, розпочався пошук гармонії життя в природі та суспільстві. В історії культури Західної Європи цей період отримав назву **бароко**.

Взірці архітектури бароко

Російський письменник П. Муратов писав, що бароко — не лише архітектурний стиль, навіть не тільки новий принцип у мистецтві. Він вважав, що це ціла епоха в історії характерів, понять і відносин, феномен не лише естетичний, але і психологічний.

Бароко (з італ. — *дивний, химерний*) — один з основних стилів у мистецтві Європи й Америки кінця XVI — середини XVIII ст.

Цвінгер. Дрезден, Німеччина

контрастність форм, об'ємів та кольорів, світлотіньові ефекти, прагнення до величі та пишності, театральність стали його невід'ємними рисами. Неперевершеним центром архітектури бароко вважається католицький Рим.

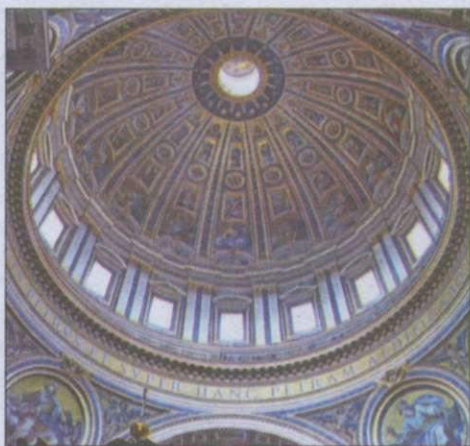
Архітектори бароко прагнули динамічного просторового рішення. Основну увагу вони приділяли фасаду, посилюючи його естетичний вплив. Вільно використовуючи античні ордерні форми, архітектори посилювали пластичність і мальовничість загального рішення. Одними з головних ознак архітектури бароко були надмірність засобів

XVII ст. було періодом розквіту абсолютної монархії в Європі. Мистецтво було спрямоване на уславлення знаті та церкви, але водночас повинне було відбивати прогресивні ідеї того часу. У зв'язку з цим новий стиль — бароко — синтезував уже відомі жанри та види мистецтв, різні форми та напрями, до того ж він був орієнтований на зорове сприйняття людини.

Метою цього стилю було вразити, приголомшити глядачів, тому

Собор Св. Петра. Рим, Італія

і змішування масштабів. Виникли будівлі з опуклим, увігнутим або навіть криволінійним фасадом. Ордер став менш функціональним, на перший план вийшла декоративність. З'явилися зібрані в пучки колони, пілястри, кручені колони.

Останнім майстром Відродження і творцем стилю бароко одночасно вважають Мікеланджело. Саме він усвідомив основний стилетворчий елемент бароко — *пластику стіни*. Вінець його творчості — **Собор Святого Петра у Римі** — відносять вже до стилю бароко. Майже всі архітектори Італії по черзі брали участь у проектуванні та будівництві собору. В 1546 р. керівництво роботами було доручено Мікеланджело. Всі несучі конструкції Мікеланджело зробив більш масивними і виділив головний простір. Він звів барабан центрального купола, але сам купол добудовувався вже після його смерті. Найбільшою мірою архітектурні форми у тому вигляді, як вони були задумані Мікеланджело, збереглися з вівтарної, західної сторони.

Кращим з архітектурних ансамблів Італії XVII ст. вважається **площа перед собором Св. Петра**, спроектована Лоренцо Берніні. Майстер оформив площу перед собором як продовження храму. Просто від країв фасаду далеко вперед простягнулися криті галереї — коридори, що утворюють трапецієподібний простір, а від кінців галереї розійшлися у дві сторони двома рукавами колони. Атик колони прикрашають 96 статуй. Сам Л. Берніні порівнював рукави з обіймами церкви, готовою прийняти в своє лоно всіх страждених. За висловом майстра, колони «нагадують розпростерті обійми, захоплюють глядача і направляють його рух до головного фасаду, до вівтаря».

Площа перед собором Св. Петра.
Рим, Італія

Інтер'єр собору Св. Петра. Рим, Італія

Найвищі досягнення іспанського бароко пов'язані з творчістю архітектора Хосе Чуррігера і його учнів. Послідовники цього архітектора створили стиль *чуррігереско*, котрий характеризується граничною насиченістю площин, фантастично складними, химерними сплетіннями декоративних форм, мальовничістю і динамікою композиції. Прикладом іспанського бароко може служити відомий «Ель Транспоренте», створений архітектором Н. Томе для Кафедрального собору в Толедо — вівтар у вигляді статуарної композиції в пишному, але разом з тим дуже вишуканому архітектурному та скульптурному обрамленні.

Собор Св. Павла. Лондон, Англія

Модель Королівського замку Сен-Клу.
Франція

Собор Св. Павла — кафедральний собор у Лондоні здіймається в небо на 111 м. Він був побудований за проектом архітектора К. Рена і вважається одним з кращих шедеврів архітектури бароко. Купол собору подібний до купола базилики Св. Петра у Римі, створеного великим Мікеланджело. «Галерея, що шепоче» зобов'язана своєю назвою дивовижним особливостям акустики: слово, навіть сказане пошепки в одному кінці галереї, багато разів відбивається її стінами, і його чутно в іншому кінці галереї.

Палаці Франції мали П-подібну форму. Вони склалися з центральної споруди і бічних ризалітів (частина будинку, що виступає за основну лінію фасаду від фундаменту до даху). Будівля нерозривно пов'язана з парком, розбитим позаду неї, та двором перед фасадом, що відгороджувався від вулиці залізними

ґратами з позолотою. Часто такі ґрати самі по собі були класичним зразком мистецтва бронзоліварників бароко. Розробка архітектора Ж. Мансара надала життя новій архітектурній формі. За його проектом дах будівлі зробили вищим, а горіщне приміщення — функціональним. Так, у замських палацах і в місті з'явилися приміщення, що називаються мансардами.

? Які характерні риси визначають архітектуру бароко?

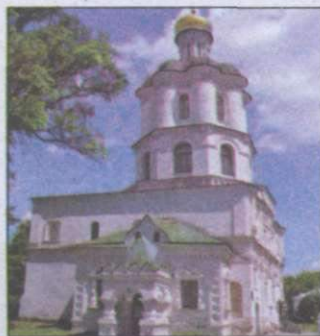
Українська архітектура періоду бароко відрізнялася від західноєвропейської більш помірними орнаментами та спрощеними формами і мала своєрідні особливості, зокрема, українські архітектори використовували традиції народного мистецтва. Але головна особливість стилю —

це новаторські і разом з тим традиційні композиційні прийоми з відчуттям гармонії і пропорцій, розкриттям внутрішнього простору, органічно поєднаного із зовнішніми формами. Стиль українського бароко найбільш яскраво проявився в архітектурі Лівобережжя і Слобожанщини.

Чудовими пам'ятками житлової української архітектури кінця XVII ст., що чудово зберегли свої первісні форми, є будинок героя взяття Азова у 1696 р. полковника **Якова Лизогуба** в Чернігові та **Чернігівський колегіум**.

Великий одноповерховий будинок **Я. Лизогуба** має форму прямокутника з довжиною сторін 21 і 16 метрів. Він перекритий високим двосхилим дахом і трикутними фронтонами на торцевих фасадах. Фронтони прикрашають плоскі фігурні ніші, найвищого звучання досягає пластика рельєфного декору над вікнами з оригінальним оздобленням цоколя своєрідним орнаментом. Зараз в будинку міститься художній відділ історичного музею, де можна ознайомитися з унікальними художніми творами XVII—XIX ст. Цей будинок є однією з найбільш яскравих сторінок історії української архітектури.

До унікальних пам'яток архітектури того часу належить Чернігівський колегіум, побудований в 1700—1702 рр. Великий двоповерховий будинок колегіуму стоїть поруч з головними будівлями Чернігівського кремля і є частиною ансамблю. У західній частині будівлі знаходиться висока вежа, незвичайна за формою: на верхньому ярусі її оточують циліндричні виступи. Південний фасад будинку пишно декорований складними фігурними прикрасами.

Найбільш яскраво й самобутньо стиль українського бароко проявився в культовому зодчестві, головним чином це монастирські собори та церкви: собор Троїцького монастиря в Чернігові, Покровський собор у Харкові, Миколаївський собор у Ніжині, Спасо-Преображенська церква в Сорочинцях, Троїцька та Миколаївська церкви в Батурині, Успенський собор в Глухові тощо. Вони вражають своєю незвичайною стильовою цілісністю і органічною єдністю з навколишньою природою. В основі художньої виразності ансамблів лежить мальовничий принцип композиції, характерний ще для містобудування давньої

Покровський собор.
Харків, Україна

Русі. Мальовничість підкреслюється м'якою пластикою форм і дивовижною ліпниною фасадного декору, ошатним силуетом верхів.

✓ **Для допитливих**

Усі храми, які будувалися в кінці XVII — початку XVIII ст., мали за українською традицією п'ять або три куполи. Цікавою будівлею є собор Флорівського монастиря на Подолі в Києві. Ансамбль цього монастиря формувався протягом двох століть. Тут можна побачити будівлі, що належать до різних епох і різних стилів.

Найстарішою будівлею монастиря є Вознесенська церква, що побудована в 1732 р. Вона має три апсиди (виступ будівлі, напівкруглий, гранований чи

прямокутний у плані, перекритий напівкуполом або зімкнутим напівскуплінням) і увінчана трьома куполами. Церква дуже схожа на давньоруські, але її центральна апсида має ту ж висоту, що і церква, а бічні — удвічі нижчі, куполи розташовані на одній лінії, як і в дерев'яних українських церквах.

Найбільш виразно національні риси української архітектури проявилися в кам'яних храмах — трикамерних і п'ятикамерних, а в ускладненому типі — дев'ятикамерних дерев'яних церквах. Найпоширенішим у другій половині XVII — початку XVIII ст. був п'ятикамерний тип храму, який утворював на плані хрест, часто з додатковими осередками по кутах.

Будівлі з хрестоподібним планом, з центричною об'ємною динамічною композицією, що завершувалися в більшості випадків п'ятьма або дев'ятьма верхами, як правило, ставилися на добре видимих з усіх сторін місцях. Найстаршим храмом цього типу є Миколаївський собор у Ніжині.

Собор у Ніжині вінчають п'ять широких восьмигранних барабанів, перекритих банями з високими, традиційними для української архітектури завершеннями. Композиція будівлі має чітко виражену пірамідальність.

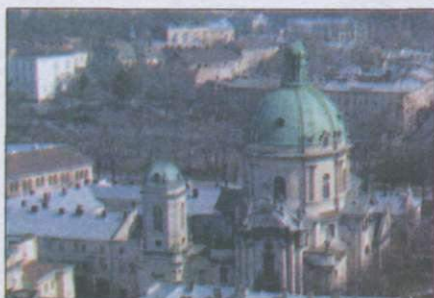
Шедеври архітектури цього типу будівель — Всіхсвятська церква на Економічних воротах у Києво-Печерському монастирі, Георгіївський собор київського Видубицького монастиря і Катерининська церква у Чернігові.

Миколаївський собор.
Ніжин, Україна

Костьол побудовано в стилі пізнього бароко за західноєвропейським зразком (з 1749 по 1764 рр.). План костьолю еліптичної форми з капелами по боках (зображає витягнутий хрест з овальною центральною частиною і двома дзвіницями по боках).

Масивні здвоєні колони підтримують галереї і ложі, прикрашені дерев'яними статуями роботи львівських скульпторів другої половини XVIII ст. Будівлю вінчає величезний купол на високому барабані, що відіграє значну роль у силуеті міста. Біля будівлі — пластичний західний фасад з портиком і фронтоном. Інтер'єр Домініканського костьолу надзвичайно урочистий, з численними скульптурами.

До відомих пам'яток пізнього бароко належить **Свято-Успенська Почаївська Лавра** — чоловічий монастир в невеликому містечку Почаїв Тернопільської області, зведений за проектом архітектора Г. Гофмана.

Цей монастир, що був зведений з 1771 по 1783 рр., — найбільша православна святиня Волині й друга, після Києво-Печерської Лаври, в Україні. Він розташований на високій кам'янистій горі, що здіймається над всією околицею більш ніж на 75 метрів. Почаївська Лавра славиться настінними розписами, скульптурами і орнаментами. Собор стоїть на двоповерховій терасі й прекрасно вписується в навколишню природу. Г. Гофман майстерно використав скелясті тераси, що підіймалися вгору. Їх наростаючий ритм підкреслює ажурний силует собору. На стелях бокових коридорів храму зроблено круглі отвори, через які можна побачити три яруси хорів. Такий архітектурний прийом створює в інтер'єрі фантастичну гру світла і тіней.

Риси бароко запозичувалися і при зведенні інших типів будівель — палацових, замкових тощо. Як приклад — будинок королівського арсеналу у Львові. Широко використовуючи досягнення західної та російської архітектури, українська барокова архітектура не втратила своєї індивідуальності, самобутності та традицій, що надають спорудам національного колориту і краси.

? Назвіть характерні риси, властиві українському бароко.

Модерн в архітектурі

«Кожному часу — його мистецтво, мистецтву — його свободу».
Девіз модерну

Модерн — стиль у європейському й американському мистецтві кінця XIX — початку XX ст. У різних країнах використовують інші назви стилю модерн: **ар нуво** (Art Nouveau) у Франції та Бельгії, **югендстиль** (Jugendstil) у Німеччині; **сецесіон** (Sezession) в Австрії; **ліберті** (Liberty) в Італії тощо. Модерн сформувався в умовах бурхливого розвитку індустріального суспільства.

Архітектура модерну вирізнялася відмовою від прямих ліній і кутів на користь більш «природніх» ліній, використанням нових технологій (метал, скло). Вона характеризувалася прагненням до створення одночасно і естетично красивих, і функціональних будівель. Велика увага приділялася не тільки зовнішньому вигляду будівель, але й інтер'єру. Всі конструктивні елементи — сходи, двері, стовпи, балкони — художньо оброблялися. Архітектори зверталися до примхливого декоративізму та символів в орнаменті декорацій, у розписах, скульптурі інтер'єрів і фасадів.

✓ Для допитливих

Одним із перших архітекторів, котрі працювали в стилі модерн, був бельгієць В. Орта, що побудував чотири будівлі в Брюсселі (три з них нині готелі), які включені до Списку світової культурної і природної спадщини ЮНЕСКО: **будинок професора Е. Тасселя**, який вважається першою у світі спорудою у стилі модерн; **будинок ван Етвельде**; **будинок Сольвей** і свій власний, де нині розміщена експозиція **Музею В. Орта**. У своїх проектах архітектор активно використовував нові матеріали — метал, скло тощо. Залізним несучим конструкціям він надавав незвичайних форм, що нагадували фантастичні рослини.

Готель Сольвей

Готель Тассель

Готель ван Етвельде

Музей В. Орта

Художній стиль модерн (ар нуво) вперше з'явився 1880 року в Бельгії та Франції і поступово згас із початком Першої світової війни. Твори цього стилю можна було побачити всюди — на громадських будівлях та рекламі, всередині приватних будинків і за межами міста.

Його сучасний варіант представлений стилем хай-тек. «Ар нуво» перекладається з французької як «нове мистецтво» та означає декоративно-орнаментальний стиль. Цей стиль ставив на перший план цілісність і органічність всього житлового простору. Девіз стилю ар нуво: «Жоден будинок не повинен бути схожий на жоден інший!»

Будинки у стилі «ар нуво». Брюссель, Бельгія

Ця красива будівля — звичайний житловий будинок, який знаходиться в Парижі. Він побудований у 1901 році архітектором Ж. Лавіроттом і є свого роду шедевром у стилі «ар нуво».

Житловий будинок у стилі «ар нуво». Париж, Франція

Сецесіон — «стиль практичної корисності», стилістична течія в мистецтві Австрії (кінець XIX — початок XX ст.). Назва виникла від того, що в той період мистецтво Відня втілювало у кращій формі найбільш передові художні ідеї Південно-Східної Європи. Стиль був розроблений О. Вагнером і його учнями та поєднав прості геометричні форми з мінімумом декору.

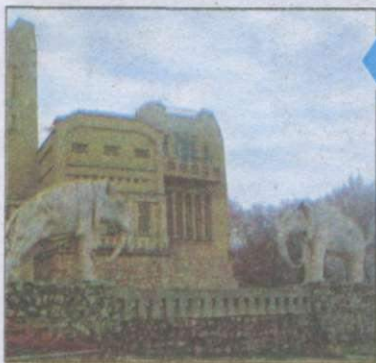
Храм сецесіону. Відень, Австрія

✓ Для допитливих

Зведення храму сецесіону за проектом Й. Ольбріха було завершено в 1898 році. Спочатку будівля задумувалася як павільйон модерну для будівельної виставки у Відні, але пізніше стала однією з найбільш важливих споруд для австрійського модерну — сецесіону.

Кошти на будівництво храму сецесіону збирали самі художники. Будівля виявилася справжньою культовою спорудою — біла, велична, із золотим куполом, яка вдало гармоніювала із золотим куполом сусідньої церкви Святого Карла. Храм сецесіону можна розглядати як унікальний *приклад архітектурного маніфесту модерністів*.

Дача художника
К. Головкіна.
Самара, Росія

Вілла
С. Рябушинського
та М. Горького
в стилі віденського
сецесіону.
Москва, Росія

«Гуцульська сецесія» — архітектурний стиль, характерний для деяких споруд, зведених у Львові наприкінці XIX — початку XX ст.

«Гуцульська сецесія» — спроба пошуку польського і українського стилів в архітектурі, що відбувалася в рамках національно-романтичного осмислення Віденського сецесіону. Непрофесійне мистецтво горян Карпат стало головним джерелом створення нового національного стилю.

У найбільш яскравій формі ідеї «гуцульської сецесії» проявилися в роботах архітектурної фірми І. Левинського, в якій працювали Т. Обмінський, О. Лушпинський, Л. Левинський та інші. Для стилю характерні експресивні об'єми, виразна пластична конфігурація дверних отворів, вікон, навісів, складні обриси дахів з великими схилами, які іноді прикрашалися вежею, схожою на дзвіницю гуцульської церкви. В оздобленні будинків металом і керамікою простежується колористична гама народного мистецтва.

Ліберті — одна з назв стилю модерн у Західній Європі кінця XIX — початку XX ст.

✓ Для допитливих

Англійський комерсант А. Ліберті, представник торгових фірм на Сході, у 1875 році відкрив у Лондоні магазин, де торгували предметами мистецтва Китаю та Японії. Твори східного мистецтва — порцеляна, лаки, тканини, японські гравюри — привертати увагу естетів. Пізніше в магазині «Ліберті» почали продавати вироби молодих англійських художників, близькі східному мистецтву. Фірма «Ліберті» мала настільки значний вплив, що в Англії деякий час твори

мистецтва модерну іменували «стилем ліберті». Особливо поширеною ця назва була в Італії через активну діяльність міланського відділення торгового дому «Ліберті». Після міжнародної виставки в Турині у 1902 році, основні споруди якої були зведені в «новому стилі» за проектом архітектора Р. д'Аронко, стиль ліберті набув загального визнання.

Італійське ліберті

Сучасний маєток у стилі ліберті. Москва, Росія

Югендстиль — прийняте в німецькому мистецтвознавстві та художній критиці найменування стилю модерн, що зазвичай використовується для позначення німецького та австрійського мистецтва. Воно походить від назви мюнхенського журналу *Jugend*, заснованого в 1896 році.

Столицею цього стилю вважається Рига, яка визнана ЮНЕСКО перлиною європейського югендстилю. По всьому центру латвійської столиці можна зустріти справжні шедеври цього стилю. Ризька Дума створила спеціальний центр югендстилю, який займається збереженням і популяризацією цієї унікальної спадщини. Однією з причин, через яку ризький модерн вилився у те, що нині називається югендстилем, була заборона на типову забудову в кінці XIX — початку XX ст. Це дозволило архітекторам реалізувати свої найсміливіші фантазії та плани.

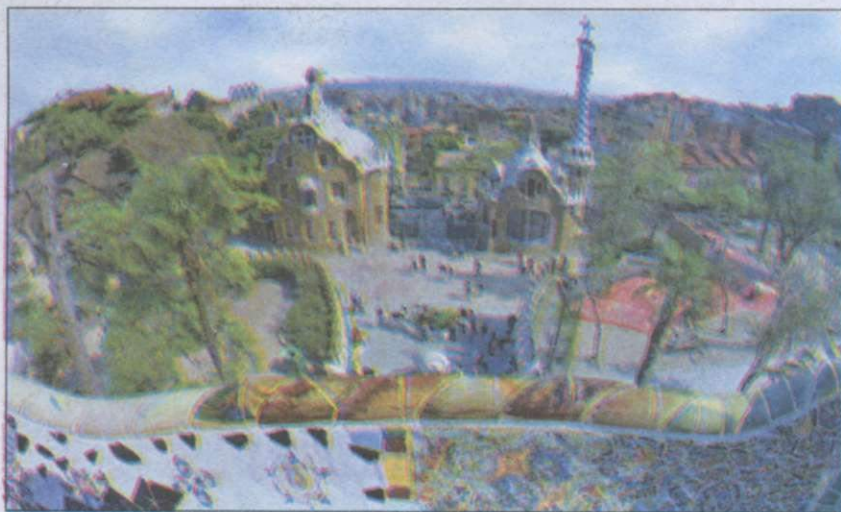

Рига — столиця югендстилю

✓ Для допитливих

Король заліза, король архітектури, король модерну, архітектор А. Гауді створив архітектурне обличчя одного з найкрасивіших міст світу — Барселони. Митець спроектував **парк Гуель**, в якому спробував втілити ідеї, які існують у природі, але ніколи не реалізовувалися в архітектурі. Здається, що будівлі виростили з землі. Всі разом вони створюють дуже органічне єдине ціле, незважаючи на різноманіття форм і розмірів.

До шедеврів сучасної архітектури зараховують **будинок Батльо** — плід фантазії архітектора. У ньому відображено сюжет вбивства Св. Георгієм дракона. Перші два поверхи нагадують кістки і скелет дракона, фактура стіни — його шкіру, а покрівля — його хребет. На покрівлі встановлені невелика башта і кілька груп димових труб різноманітних складних форм, облицьовані керамікою.

Не менш популярною спорудою митця є **будинок Міла** — один з найвідоміших архітектурних творів модерну, що отримав назву «Ла Педрера» (каменоломня), обумовлену дивовижністю цієї споруди. Це розташований на кутовій ділянці шестиповерховий дохідний будинок з двома внутрішніми дворами і шістьма світловими колодязями. Будівля, як і квартири, має складний криволінійний план, що контрастує з хвилястою поверхнею фасаду.

Спокутний храм Св. Сімейства — це загальноновизнаний таємничий символ Барселони. Його величні вежі справляють дійсно незабутнє враження, а сама будівля сповнена таємниць і заcodeваних послань А. Гауді. Храм розрахований на хор із 1500 співаків, дитячий хор із 700 осіб і 5 органів. Він повинен був перетворитися на центр католицької релігії.

За задумом А. Гауді, храм Святого Сімейства мав стати будинком-символом, грандіозною алегорією Різдва Христового. Храм представлено трьома фасадами: східний був присвячений Різдву; західний — Страстям Христовим, південний, найзначніший, мав стати фасадом Воскресіння. Будівництво храму триває і сьогодні. Остаточоно його планують закінчити до 2030 року.

Культурна арабо-мусульманська архітектура

? Чому, на Вашу думку, арабо-мусульманські країни змогли зберегти свою культуру майже без змін?

Самобутня високорозвинена арабо-мусульманська культура посідає одне з найважливіших місць у скарбниці світової культури. Вона процвітала від Індії до Іспанії, включаючи Близький і Середній Схід та Північну Африку. Її вплив відчувався і відчувається зараз у багатьох регіонах світу. Унікальність цієї культури обумовлена особливостями ісламу, який становить не просто світову релігію, а цілісну культуру — право і державу, філософію і мистецтво, релігію і науку.

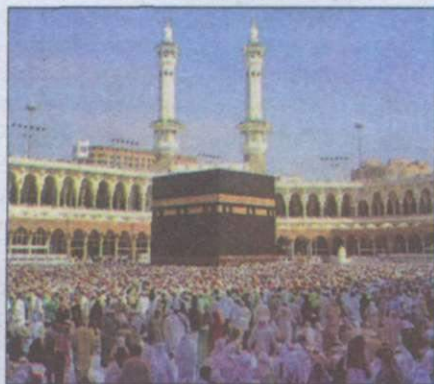
З усіх видів мистецтва, що належать до мусульманської культури, найпомітнішим, найбільш оригінальним і вражаючим є архітектура.

? Як канони ісламу відбилися в арабо-мусульманській архітектурі?

Основною архітектурною культурною спорудою ісламу є мечеть, де збиралися і збираються для молитви послідовники Пророка Магомета. Мечеті, що являють собою обгороджений двір і колонади, були створені в Васрі, Куфі та Фустаті.

Архітектурні елементи мечеті послужили основою для формування мусульманських понять про красу: божественна досконала краса — купол мечеті («джамал»), божественна велич — мінарет («джалал») і божественне ім'я — вислови з Корану на зовнішніх поверхнях мечеті («сифат»).

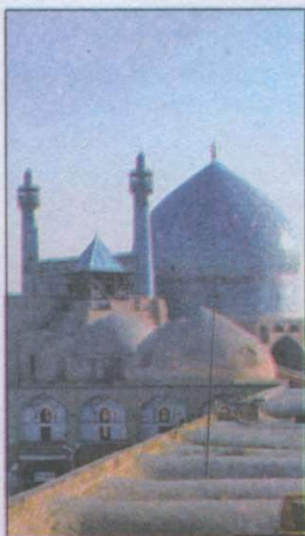
Священна мечеть аль-Масджед аль-Харам. Святиня ісламу Кааба.
Мекка, Саудівська Аравія

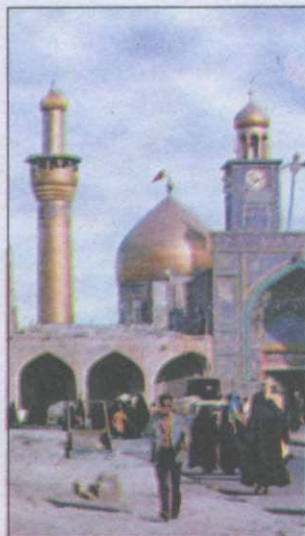

Мечеть Селіміє.
Едірна, Турція

Мечеть імама Алі.
Неджефе, Ірак

Мечеть Хусейна.
Кербеле, Ірак

✓ Для допитливих

Мечеті будувалися певним чином. У плані вони мали прямокутну форму. Перед входом містився просторий дворик, оточений портиками і зазвичай засаджений деревами, з фонтаном посередині (для омивання правовірних). Мечеті були увінчані однією або кількома вежами, високими і стрункими мінаретами, з яких муедзин сповіщав про годину початку служби.

Власне храм складався з одного або декількох нефів і міхрабу — ніші, спрямованої в бік Мекки, перед якою праворуч від мінбару (трибуни або пюпітра) молилися віруючі. Архітектонічні елементи мечетей такі: арка різних, найчастіше підковоподібних, форм; купол на квадратному підґрунті; нерідко, особливо в початковий період арабського панування на Близькому Сході, під час будівництва мечетей встановлювалися колони, взяті зі старовинних римських і вестготських будівель. Араби прикрашали стіни мармуровими або гіпсовими пластинками з рельєфом невеликої глибини. На малюнках схематично зображувалися рослини або геометричні фігури.

Нова мечеть Сулейманіє.
Стамбул, Турція

Нова мечеть Сулейманіє.
Інтер'єр
Стамбул, Турція

Архітектори Сирії, Єгипту, Туреччини, Середньої Азії використовували як покрівлю об'ємні куполи на барабані, які «накривали» молитовні зали. І досі вражає своєю пишністю ребристий купол мавзолею Тимура «Гур-Емір». Але також існували мечеті із плоским і похилим дахом.

До найбільш відомих ранніх пам'яток мусульманської архітектури належать мечеть Омейядів у Дамаску і мечеть Ібн-Тулуна в Каїрі.

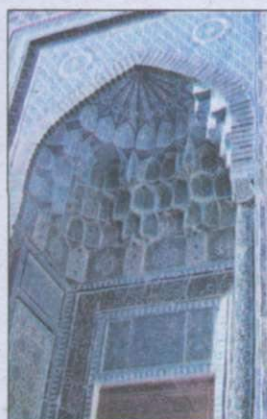
✓ Для допитливих

Мечеть Омейядів була перебудована з великої християнської базилики Іоанна Хрестителя, у свою чергу спорудженої на місці римського храму Юпітера Дамаського. У дамаській мечеті були використані будівельні матеріали та архітектурні деталі попередньої будівлі, зокрема її стрункі мармурові колони з коринфськими капітелями. Однак витягнутий прямокутний план християнської базилики був рішуче переорієнтований відповідно до особливостей арабського зодчества. Внутрішній простір спрямовувався тепер не в глибину, а в ширину. Світлий зал мечеті, всі частини якого рівні за висотою, проглядається в різних напрямках. Простір молитовного залу статичний, не має чіткого центру. Мечеть щедро і з вишуканим смаком прикрашена інкрустаціями з мармуру, мозаїками і позолотою. В оздобленні арок і стін дворових портиків частково збереглися мозаїки, що являють собою напівфантастичні зображення зелених дібров, блакитних річок і довершених споруд. Зображення людини відсутні.

Мечеть Омейядів. Дамаск, Сирія

Арабо-ісламська культура — яскраве самобутнє явище в історії світової цивілізації епохи Середньовіччя. Вона вплинула на подальший розвиток культури значної частини Азії, Північної Африки і Європи.

Мечеть та її інтер'єр. Дайсбург, Німеччина

Облицювання мозаїкою порталу мавзолею Шахі-Зінда. Самарканд, Узбекистан

? Назвіть характерні риси, що властиві культовій арабо-мусульманській архітектурі.

Індія — країна містичного одкровення. Храми Індії

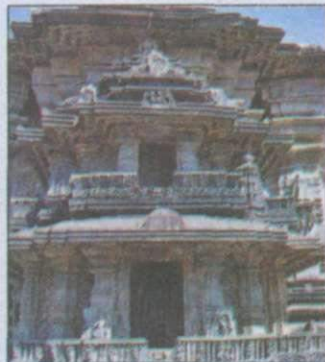
? Коли Ви говорите про культуру Індії, на чому акцентуєте увагу? Що Вам особливо сподобалося в культурі цієї дивовижної країни?

Індія — країна, у якій проживає безліч народів і народностей, кожен зі своєю мовою, культурою і традиціями. В цій країні дивним чином мирно співіснують багато релігій. В Індію в усі часи прагнули потрапити тисячі мандрівників, які шукали відповіді на вічні запитання: «Хто Я?», «У чому сенс життя?», «Що таке Добро і Зло?», «Як досягнути Істини?». Це країна з насиченою колоритною культурою і багатою історією. Вона вражає уяву величию надзвичайного Тадж Махала і різноманітністю священних будівель, які рясніють бездоганно збереженими Джайн-храмами.

? Чому культуру багатьох народів світу найкраще пізнавати через її культову архітектуру?

Значні кліматичні, культурні, расові та інші відмінності зумовили формування в різних частинах Індії трьох архітектурних стилів у храмовому зодчестві, що мають досить значні відмінності: стиль **Нагара**, або **північний стиль**, що дослівно перекладається як «міський»; **дравідський стиль**, чи **південний стиль Дравіда**; **гібридний стиль**.

Для індуїстського храму **південного стилю** характерна вежа у вигляді східчастої піраміди з чітко виділеними поперечними поясами, що завершена багатограним, дзвоноподібним перекриттям. План храму ґрунтується на квадраті, але стіни часто розбиваються елементами декору, в результаті чого створюється враження, що вежа кругла. Центральний храм оточений кількома маленькими храмами. Завдяки цьому створюється візуальний ефект, що нагадує фонтан.

Храми, збудовані у південному стилі Дравіда

Для культової індуїстської будівлі **північного стилю** характерна вежа параболічних обрисів із приплюснутим кільцем нагорі.

Храми, збудовані у північному стилі Нагара

Більшість храмів збудовано або в стилі Нагара, або Дравіда, причому цей поділ можна простежити серед найбільш ранніх, збережених до сьогодні, храмів.

Найсуттєвіша візуальна відмінність, що виникла в Середньовіччі між північним (Нагара) і південним (Дравіда) стилями, — ворота. На півночі вони залишаються найголовнішим елементом храму. У споруді в південному стилі стіни зведені навколо цілого комплексу, і за цими стінами, що точно з'орієнтовані за сторонами світу, розміщені складні і часто величні ворота. Вони відкривають прохід у внутрішній двір.

Найважливішою частиною храму, його серцем, є святилище — зазвичай квадратне низьке приміщення без дверей і вікон, за винятком єдиного низького і вузького входу. У центрі розміщено зображення божества. Над святилищем знаходиться храмова вежа.

Великий зал використовується для релігійних дійств. Іноді це досить велике приміщення, що включає кілька з'єднаних між собою залів.

Перед входом до храму розташований флагшток. На прапорі — зображення божества, якому присвячено храм, і їзда тварина бога (бик, лев, людина з пташиною головою тощо).

Храм — це місце, де реалізується зв'язок між людиною і богом, між земним і божественним життям. Тому храм є символом. Це місце, де бог зупиняється на землі, щоби благословити віруючих.

План храму також дуже символічний: кожна його частина відображає частину тіла божества, наприклад, святилище є його

з різними світами, розташованими на певних частинах його тіла. Така символіка спрямована на пробудження у віруючих потреби шукати бога в них самих, а не тільки зовні.

✓ Для допитливих

Мавзолей-мечеть Тадж-Махал.
Агра, Індія

Храм поєднує в собі елементи перського, індійського та ісламського архітектурних стилів. Він являє собою п'ятикупольну споруду на платформі з чотирма мінаретами по кутах, до якої примикає сад з фонтанами і басейном. Стіни викладені з полірованого напівпрозорого мармуру та інкрустовані самоцвітами. Мармур має дивовижну особливість: при яскравому денному світлі він білий, зранку стає рожевим, а в місячну ніч — сріблястим.

На півночі Індії є чудове диво світу — величний, сяючий і, незважаючи на свою 74-метрову висоту, легкий і витончений **Тадж-Махал**. Цей мавзолей-мечеть побудовано за наказом імператора Великих Моголів Шах-Джахана в пам'ять про дружину Мумтаз Махал, яка померла під час пологів. Про їх кохання існує безліч легенд. Згідно із заповітом, Шах-Джахана поховали поруч, в одному склепі з його дружиною. На надгробки завжди покладають живі квіти, бо вони символізують не смерть, а вічно живе кохання.

Стародавні індійські храми будувалися безпосередньо у печерах. Наприклад, у гірських районах можна побачити дивовижні храми — чайтї. Найдавніші з них виникали у природних печерах, більш пізні зазвичай висікалися безпосередньо у скелях. Вони мали просторі зали, прикрашені колонами, скульптурними зображеннями і розписом.

Печерні храми Еллори. Індія

Головний печерний храм Еллори має назву Тін Тхал. Це найбільший підземний храм Індії. Він складається з трьох поверхів і розташовується в глибині прямокутного двору. Вхід до нього відкривають вузькі монолітні ворота. Фасад храму гранично простий і аскетично суворий — три ряди квадратних колон, що спираються на монолітні скельні платформи. До храму ведуть висічені в камені неширокі сходи. Коли людина потрапляє всередину підземного святилища, їй відкриваються великі зали з незліченними масивними квадратними колонами і статуями буддійських божеств. Зали Тін Тхала пригнічують своїми колосальними формами. Похмурий містичний настрій посилюється завдяки ефекту напівтемряви, що згущується в глибині храму, в якій примарно мерехтять величезні кам'яні статуї.

Сходження Ганги — одне з унікальних творінь індійського мистецтва. Цей грандіозний наскельний рельєф висотою 9 і шириною 27 метрів занесено до «100 Великих храмів світу». Центром рельєфу є ущелина, з якої під час фестивалів та урочистих церемоній величезним потоком лине вода, що символізує священні води Гангу. У бік ущелини спрямовані всі фігури богів, людей і тварин. Поруч знаходиться пагорб, на якому розташовані маяк і кілька скельних монолітних храмів.

Витончений храмовий комплекс Панча Ратха — «П'ять Колісниць» — складається з п'яти невеликих храмів, присвячених братам Пандавам і їх дружині Драупаді (героям епосу «Махабхарата»). Це ніби міні-енциклопедія індійського зодчества, бо всі п'ять храмів збудовані в різних стилях.

Символом Махабаліпурама виступає ажурний Прибережний храм — найперша на півдні храмова споруда з кам'яним муруванням. Побудований у VIII ст., він присвячений Шиві і являє собою високу рельєфну вежу-шикхару пірамідальної форми. Розташований у центрі міста Храм Таласаяна — це один із відомих діючих храмів Вішну.

Храм сходження Ганги (фрагмент). *Індія*

Найбільший храм Ганеша. *Пуні, Індія*

Храм Панча Ратха, епоха династії Паллава. *Індія*

Храм Таласаяна. *Індія*

Храм Таміл Наду. Південна Індія

Один із найвідоміших, найбільш великих і багатих храмів Індії — храмовий комплекс у Мадурі, який часто називають храмом Мінакші, що означає «рибоока». І хоча таке порівняння для нас звучить незрозуміло, у стародавній Індії жіночі очі у формі риби вважалася найпрекраснішими.

Бахаїстський молитовний будинок у вигляді лотоса — одна з найбільш яскравих архітектурних пам'яток сучасного Делі і всієї Азії. Головні теми вчення релігії бахаї — єдність Бога, єдність релігій і єдність людства. Лотос в Індії — символ чистоти і чудесного зародження нового життя. Молитовний будинок має форму гігантської напіврозкритої квітки лотоса, що складається з 27 пелюсток, розташованих у три ряди. Внутрішній ряд утворює безпосередній звід будинку і нагадує бутон квітки, яка ще не розпустилася.

Мистецтво архітектури Індії розвивалося протягом кількох тисячоліть і вирізняється неосяжним за своїм художнім багатством матеріалом. Багато архітектурних споруд різних періодів — результат творчості численних народів Індії — належать до найвеличніших творів світового мистецтва.

Бахаїстський молитовний будинок (Храм Лотоса). Індія

Храмовий комплекс у Мадурі (Храм Мінакші). Індія

Золотий храм Хармандир-Сахиб. Пенджаб, Індія

- ? Назвіть риси, властиві культовій архітектурі Індії.
Як відображається зв'язок творів мистецтва з внутрішнім світом людини?

Храми Далекого Сходу

Піднебесна — країна з великою культурою

Китай — це не просто країна, це зовсім інший світ зі своїми незбагненими законами, величезними містами-мурашниками, заливними луками Внутрішньої Монголії, безкрайними пустелями, таємничими печерами в горах, білосніжними вершинами і величними монастирями. Китай — самотня країна з давньою культурою, традиціями, філософією і способом життя, що сягають корінням глибоко в минуле. Тут були винайдені компас, папір, порох, книгодрукування. Одна з культурних особливостей Китаю — його храми. Відомо, що традиції народу ґрунтуються на його релігії, і Китай не став винятком. Країна з багатою історією отримала у спадок безліч вірувань. На території Піднебесної основними релігіями стали буддизм і даосизм. Майже всі храми в країні розташовані у гірській місцевості, куди важко дістатися. Храми та монастирі Китаю складають його культурну особливість.

- ? Які риси притаманні китайській архітектурі?

В архітектурі китайці надавали великого значення стародавній китайській натурфілософії, в основі якої лежить синтез основних понять «їнь» і «янь». Ці поняття — космічні полярні сили, що постійно переходять одна в одну (жіноче — чоловіче, темне — світле, пасивне — активне). Китайці вважали, що взаємодія «їнь» і «янь» підтримує рівновагу і гармонію світу, вона присутня в усьому. Виходячи з цього, вони прагнули симетрії, гармонії і стабільності. Храмів споруди мали форму прямокутника, їх фасади простягалися з півночі на південь по осі симетрії. Крім того, китайські храми і монастирі гармонійно поєднувалися із садово-парковим ансамблем, розташованим поряд із храмом. Концепція спорудження більшості стародавніх храмів і мо-

Буддйський храм. Куньмін, Китай

входу знаходиться зал Небесного імператора, по обидва боки якого розташовуються дзвіниця, барабанна вежа, павільйон Будди-Шак'ямуні, павільйон-сховище буддійських *сутр* (сутра — лаконічне висловлювання), зал для вивчення буддизму та інші. До періоду правління династій Суй і Тан зазвичай перед храмом або у дворі храму зводилися *пагоди* (буддійська чи індуїстська споруда культового характеру), пізніше вони були замінені павільйонами і залами.

У характері китайської архітектури існують деякі регіональні відмінності. При збереженні відповідності до загального канону на півночі все виглядає трохи суворішим, чіткішим, монументальнішим; значно помітнішим є вплив інших культур. На півдні навпаки: немає строгості в плануванні, натомість дахи загнуті крутіше, декор багатший, усі архітектурні деталі та й самі будівлі більш витончені й легкі.

Печерний храм Могао. *Китай*

ансамблю Могао в місті Дуньхуані (перебуває під захистом ЮНЕСКО). Його називають скарбницею мистецтва стародавнього Сходу. Храм споруджений на прямовисній скелі біля підніжжя гори Міншашань і має протяжність 1600 метрів.

? Порівняйте буддійські храми Китаю та Індії. Визначте, що в них спільного і в чому полягають їх національні відмінності.

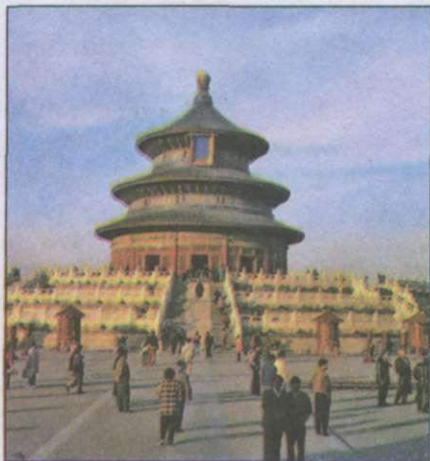

Вхід у печеру Безеклік. *Китай*

Високий художній рівень прикрашаний і мистецтву *печерних храмів* стародавнього Китаю. Його тематику склали в основному легенди і вчення буддизму. Вік більшості печерних храмів — понад 1000 років. Наприклад, це печерні храми Юньган, історичне місто Піньяо, храм Шуанліньси, висячий храм на горі Хеншань, дерев'яна пагода Інсянь, стіна Дев'яти Драконів, Цяоцзядаюань (Двір сім'ї Цяо). Особливе місце серед печерних храмів належить *печерно-храмовому*

Безеклік — місцевість у західній частині долини Мутоу Вогненних гір. Між V і IX ст. тут був створений чудовий ансамбль буддійських печерних монастирів з унікальним стінописом. У 77 печерах знаходяться сотні стінописних зображень Будди, а також купців, які приносять йому дари по Великому шовковому шляху, які були найчастіше європеїдної зовнішності.

Храмовий комплекс культу неба —
Храм Неба. Інтер'єр храму. *Китай*

На південній околиці Пекіна знаходиться всесвітньо відомий храмовий комплекс китайського традиційного культу неба — **Храм Неба**, побудований за часів династії Мін. Храм є найбільшим у Китаї вівтарним комплексом, що складається з храму Молитви про врожай, храму Предків, в якому зберігаються таблички з іменами імператорів династії Мін і Цін, та вівтаря Неба — царства символіки чисел, перш за все числа 9, найбільшого простого непарного числа, символу «ян» (розміри, кількість споруд у храмі дорівнюють дев'яти).

Зовні Храм Неба схожий на ритуальне місто. Безліч жертвних будівель оточені 500-річним кипарисовим лісом. Велика територія, на якій розташовано ансамбль храму, обнесена двома рядами глухих стін, пофарбованих у червоний колір, і утворює в плані квадрат, що символізує землю. Округлі обриси біломармурового різьбленого вівтаря і храмів, увінчаних синіми конічними дахами, символізують небо (коло — знак сонця чи неба). Таке поєднання квадрата і кола означає союз Землі і Неба. Безперервно варіюючись і повторюючись, знаки кола і квадрата разом із загостреними синіми вершинами конічних дахів — символами неба — нагадують про безперервний кругообіг природних стихій.

Буддійський храм. *Куньмін, Китай*

Храм Найвищої радості. *Харбін, Китай*

Країна вранішнього сонця — Японія

Японія — таємнича самобутня держава, де гармонійно переплітаються культура стародавнього Сходу і найсучасніші технології, де минуле зустрічається з майбутнім. Японія — це непорушний самурайський кодекс честі та взірцева культура промислового виробництва, вишукані гравюри та стрімкі лінії дизайну автомобілів, витончені сади каменів і громади хмарочосів. Ця країна приваблює туристів насамперед тим, що до наших днів тут зуміли зберегти культуру і пам'ятки архітектури (чудові старовинні замки сьогунів, палац імператора, казкові чайні будиночки) практично у первозданному вигляді. Архітектура Японії — одна з небагатьох у світі, чиї споруди аж до середини XIX ст. будувалися з дерева. Найпотужніший імпульс для розвитку архітектури, як і всієї культури Японії, дало утвердження буддизму. Головним орієнтиром в архітектурі до XIX ст. був Китай, але японські зодчі завжди надавали архітектурним спорудам національного колориту.

Японський храм — це ціла система спеціальних культових споруд, подібно до стародавніх українських монастирських ансамблів. Японський храм-монастир складався спочатку з семи елементів — семи храмів: 1) зовнішні ворота; 2) головний, або золотий храм; 3) храм для проповіді; 4) барабанна вежа, чи дзвіниця; 5) бібліотека; 6) скарбниця; 7) багатоярусна пагода. Криті галереї (аналог українських монастирських стін), як і ворота, що ведуть на територію храму, нерідко являли собою оригінальні з архітектурного погляду самостійні споруди.

Японці вважають обов'язковим гармонійне поєднання архітектури з пейзажем. Японський храм-монастир зливається з навколишнім ландшафтом, стає немовби його рукотворною частиною — з високими стовбурами колон, сплетіннями гілок кронштейнів, зубчастими кронами пагод.

? Проаналізуйте своєрідність національних ознак творів архітектури Японії.

Великі храми Японії

Храм Бодоїн, Уци-Ши, неподалік від Кіото

✓ Для допитливих

Храм Бодоїн був побудований у 998 р. в історичний період Хейян. Він планувався як власна резиденція високопоставленого чиновника. Але 1052 року один з представників впливового клану Фудживара зробив з резиденції буддистський храм. В одному із залів храму Бодоїн була встановлена статуя буддистського бога Аміді. Сьогодні, дивлячись на цей храм, починаєш розуміти, яка в той час була велична архітектура і що вона вже втрачена для людства. Недаремно японський уряд вирішив помістити на монеті в 10 єн зображення цього храму. Адже для японців храм Бодоїн — це справжній

скарб, який вони дуже цінують. Зал Фенікса, статуя Аміді, дзвін і деякі інші будівлі в храмовому комплексі включені до національної скарбниці Японії.

Храм Кійомізу-дера побудований у 780 р. на вершині пагорба, що знаходиться на сході міста Кіото. Він є одним з найвідоміших буддійських храмів Японії. Його назва — «Кійомізу-дера» — у перекладі з японської мови означає «Храм Чистої Води». Він знаменитий на всю Японію завдяки своїй просторій веранді, яку підтримують сотні дерев'яних стовпів. Неподалік від храму протікає невелика річка, а поряд шумить водоспад.

Храм Тоци, або «**То-Ци**», що в перекладі з японської мови означає «Східний Храм», розташований у самому центрі міста Кіото. Велична споруда стала відомою завдяки своїй п'ятиповерховій пагоді висотою 57 метрів, яка має найвищу дерев'яну вежу в Японії. Храм був побудований у 796 р. за наказом імператора Японії Камму. Свою назву він отримав через те, що Тоци утворив разом із Сайци («Західний храм») символічні ворота в столицю Імперії Хейян. Сьогодні цей храмовий комплекс мирно співіснує із хмарочосами у центрі Кіото.

Храм Тодайдзи називають **Великим східним храмом**. Він планувався як основний центр буддійського культу. Початковим етапом зведення храму стало створення величезної шістнадцятиметрової статуї Будди Вайрочана. Обличчя Будди було завширшки 5 метрів, долоня була завдовжки 3,7 метра. Тільки п'єдестал, що мав форму лотоса, важив не менше 130 тонн. А для створення всієї статуї знадобилося близько 445 тонн міді, 82 тонни олова і велика кількість золота.

Храм Тосьогу — синтоїстський храм, що знаходиться недалеко від міста Нікко. По суті, храм відокремлюється від міста лише алеєю величезних японських криптомерій, які ростуть тут уже близько 300 р. Сьогодні комплекс Тосьогу включає 22 будівлі. Всі ці споруди істотно різняться між собою за розмірами і зовнішнім виглядом. Найбільш значними будівлями є: величні сходи, великі торії з каменю, оригінальні ворота Йомеймон

Храм Кійомізу-дера. *Кіото*

Храм Тоци. *Кіото*

Храм Тодайдзи. *Нара*

Храм Тосьогу. *Нікко*

з масивною покрівлею, усипальниця сьогуна. Всі об'єкти розташовуються по одній прямій, що піднімається по схилу гори. Таке їх розміщення створює враження польоту в небо.

Золотий павільйон. *Киото*

Традиційна японська архітектура в цілому досягла свого найвищого рівня розвитку вже у XIII ст. В період політичної нестабільності, що припадає на XIV—XVI ст., умови для розвитку мистецтва архітектури були вкрай несприятливі. Але вже у XVII ст. японська архітектура повторила свої досягнення, а в чомусь і перевершила їх.

Визначним пам'ятником світської архітектури кінця XIV ст. є так званий **Золотий павільйон (Кінкакудзі)**, побудований у 1397 р. в Киото за наказом правителя країни Єсіміцу. Він виступає зразком стилю кара-е, притаманного дзенським майстрам. Триярусна споруда з позолоченою покрівлею — звідси і назва «Золотий павільйон» — підноситься над ставком і садом на легких стовпах-колонах, віддзеркалюючись у воді всім різноманіттям своїх вигнутих ліній, різьблених стін, візерункових карнизів.

Протягом усієї історії розвитку цивілізації людина намагалася створити для себе комфортні умови життя. Завдяки розвитку науки, техніки, появі нових матеріалів і технологій саме в містах будуються красиві і комфортні житлові будинки, сучасні будівлі і споруди. Важлива роль у цьому процесі завжди відводилася архітектору. Протягом століть його роль постійно змінювалася, щоб відповідати потребам часу, але незмінним залишалася історичне призначення професії архітектора — використовуючи досвід минулих поколінь зодчих, створювати архітектурні об'єкти, які будуть служити людям сьогодні і в далекому майбутньому.

✓ **Поміркуйте разом**

Як відобразився в архітектурі готики, бароко, модерну історичний характер епох? Як культова архітектура арабо-мусульманських країн, Індії та країн Далекого Сходу відображає світогляд її творців? За якими характерними ознаками Ви впізнаєте, до якої країни належить та чи інша архітектурна споруда?

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

(Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника)

I. Оберіть одну правильну відповідь.

(Одна правильна відповідь — 1 бал)

1. До культової архітектури належать такі споруди:
  - а) мавзолей Тимура «Гур-Емір» (Узбекистан);
  - б) Храм сенсіону (Австрія);
  - в) собор Саграда Фамілія (Іспанія).

2. В яких країнах храми і монастирі гармонійно зливалися із садово-парковим ансамблем, розташованим поряд із храмом:
  - а) в європейських країнах;
  - б) у Китаї та Японії;
  - в) в арабо-мусульманських країнах.
3. Національними видами модерну в архітектурі є:
  - а) неоготика;
  - б) ар нуво, ліберті, югендстиль, сецесіон;
  - в) бароко.

II. Дайте стислу відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 2 бали)

1. Визначте своєрідність національних ознак культової архітектури країн Європи, Близького та Далекого Сходу.
2. Наведіть приклади найвизначніших архітектурних пам'яток світу.

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 3 бали)

1. Охарактеризуйте стилі архітектури: готика, бароко.
2. Проаналізуйте зв'язок між архітектурними творами та індивідуальними особливостями стилю архітектора (на прикладі творчості А. Гауді).

IV. Поміркуйте... (Одна відповідь — 4 бали)

1. Охарактеризуйте архітектурну споруду, яка Вам сподобалась (країна, стиль, архітектурні особливості тощо).
2. Порівняйте характерні особливості храмів Європи, Індії, Китаю та Японії. Що в них спільного і чим вони відрізняються? За якими ознаками Ви б їх одразу впізнали?

Підсумуйте загальну кількість отриманих балів

і за допомогою таблиці визначте свою оцінку за 12-бальною системою

Кількість балів за критеріями 12-бальної системи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість балів, отриманих за правильну відповідь	1	2	3	4	6	8	10	12	14	16	18	21

Практичні завдання

I. Групова робота. Підготуйте доповідь на одну з тем:

1. Вплив творчості Л. Берніні на європейське мистецтво архітектури XVII—XVIII ст.
2. Архітектурні стилі мого улюбленого міста.

II. Колективна робота.

Зробіть у класі виставку Ваших замальовок архітектурних споруд різних стилів.

III. Проведіть конференцію на тему: «Образи міста у світовому мистецтві».

Тема 2

СКУЛЬПТУРА — ГІМН ЛЮДИНІ

*Нескладно писати фарбами повітряні хмари
чи пухнасте хутро і легке мереживо,
а от перетворити мрамур у хмари чи хутро —
це триумф художника, для якого немає нічого неможливого.
Н. Дмитрієва, мистецтвознавець*

✓ **Поміркуймо разом**

Який внесок у розвиток світового мистецтва, особливо скульптури, внесла Стародавня Греція?

? **Чому мистецтво античної скульптури привертало увагу митців Відродження? Якими художніми засобами скульптори впливають на емоційний стан людини?**

Скульптура (з лат. — *вирізаю, висікаю*) — вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну форму й виконуються засобами витесування, виливання, різьблення, ліплення тощо з твердих чи пластичних матеріалів (каменю, металу, дерева, глини).

? **Назвіть відомі Вам твори круглої скульптури (статуї, скульптурні групи, бюсти тощо). Які світові шедеври станкової скульптури Ви знаєте? Які емоції викликають у Вас ці твори?**

Чарівність античної скульптури

Мистецтвознавці поділяють історію розвитку античної скульптури на декілька періодів.

В архаїчний період у Стародавній Греції створювалися лише фронтальні та статичні статуї богів, які ніби застигли в урочистому спокої. В мистецтві панували два типи скульптури: оголена чоловіча фігура — *курос* і задрапірована жіноча — *кора*. Перші статуї мали пласкі форми. Статуї поступово почали набувати більшої гармонійності та пропорційності, але зовнішня декоративність творів залишилася. Статуї куросів зазвичай зводилися на честь переможців спортивних змагань. Кори Акрополя виготовлялися з добре обробленого мрамору, фігури зображувалися у довільних, природних позах. Вони були граціозними та по-аристократичному манірними. Статуї розфарбовувалися: волосся, очі

Скульптура
архаїчного періоду

та уста — червоним кольором, одяг прикрашався яскравою каймою та візерунками синього, червоного та зеленого кольорів.

У **класичний період** скульптори почали підкреслювати гармонійне поєднання у людині фізичного та духовного. При створенні скульптур зникли схематизм і статичність фігур. Як і раніше, основними образами, що надихали митців, залишаються боги, а також герої Стародавньої Греції. Це період видатних скульпторів — **Мирона, Фідія та Праксителя**. На жаль, їхня творчість відома лише за малюнками та римськими копіями. Найвідомішими творами скульптора **Мирона** є «Дискобол» та «Афіна і Марсій».

Митець чудово володів пластикою та добре знав анатомію. Він точно передав свободу рухів у знаменитій скульптурі «Дискобол». Мирон зобразив юнака в момент, коли той замахнувся важким диском. На руках напружилися натреновані мускули, пальці ніг глибоко ввійшли в пісок, створюючи надійну опору. Тіло статуї у русі є вигнутим і нагадує пружину, яка у будь-який момент готова розпрямитися.

Не менш відомою є скульптура «Афіна і Марсій», задум якої виник на основі сюжету міфу про Афіну — одну з головних богинь Стародавньої Греції. Афіна винайшла флейту, але побачивши, яким некрасивим стало її обличчя під час гри на ній, у гніві кинула музичний інструмент, проклявши кожного, хто стане грати на ньому. Одного разу Афіна побачила Марсія, який підкрадався до флейти.

Він злякався погляду Афіни й відсахнувся. Саме цей момент зобразив Мирон у своїй скульптурі.

«Афіна і Марсій»

Статуя Посейдона

Розквіт грецького класичного мистецтва пов'язаний з ім'ям **Фідія**. Найвизначнішими його роботами є *статуї Афіни Парфенос і Зевса* в Олімпійському храмі, зроблені з дерева, золота і слонової кістки. Ці твори вже назавжди втрачені, і лише описи та зменшені римські копії дають нам часткове уявлення про велич цих скульптур.

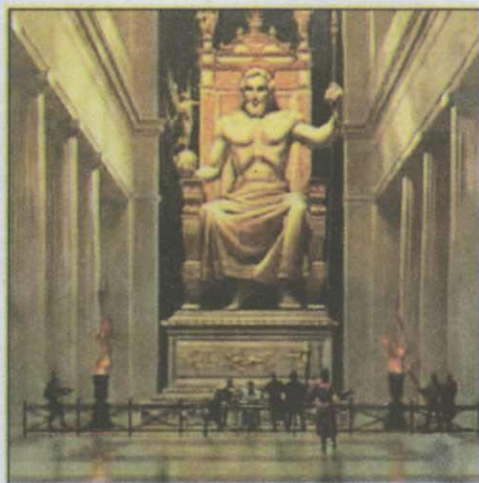

Дванадцятиметрова дерев'яна статуя *Афіни Парфенос* стояла в храмі Парфенону. Тіло богині було вкрите пласкими шматками слонової кістки, одяг та озброєння із золота важили близько двох тисяч кілограмів. Усі золоті частини знімалися, і кожні чотири роки їх зважували, бо вони складали золотий фонд держави. На кожній деталі скульптури від постаменту й до шолома Афіни були зображені міфологічні сцени: народження Пандори, битви з амазонками, гігантами, кентаврами.

Найбільшим шедевром Фідія вважається *статуя Зевса* в Олімпії (14 м заввишки) зображення верховного грецького бога, царя і батька богів та людей із богинею Нікою в руці. Статуя Зевса була виготовлена за тією ж технологією, що й статуя Афіни Парфенос: оголену до пояса фігуру, витесану з дерева, вкривали пластини слонової кістки, а одяг склався із золотих пластин. Зевс, сидячи на троні, у правій руці тримав фігурку богині перемоги Ніки, у лівій — жезл як символ влади. Статуя знаходилася в храмі Зевса Олімпійського, в Олімпії — місті в області Еліда, на північному заході півострова Пелопоннес, де кожні чотири роки проводилися Олімпійські ігри — змагання грецьких, а потім і римських спортсменів. Греки вважали нещасними тих, хто не бачив статую Зевса в храмі. Фідієва статуя Зевса вважається одним із семи чудес світу.

«Афіна Парфенос»

«Статуя Зевса» в Олімпії

Не менш цікавою є дев'ятиметрова бронзова *статуя Афіни Промехос*, встановлена серед руїн після знищення персами Акрополя. Фідій створив інший образ Афіни-Войниці, грізної і суворої захисниці свого міста. Правою рукою вона спиралася на спис, у лівій тримала щит, на голові у неї був шолом. Афіняні сприймали її як символ відродження міста і його непохитної волі до перемоги. Статуя богині втілювала військову могутність Афіни і мовби панувала над містом, тому всі, хто підпливав з моря, бачили позолочену верхівку списа та гребінь шолома статуї, що відблискували на сонці.

Одним із відомих художників, які працювали в Афінах, був Пракситель. З його творів в оригіналі збереглася тільки *статуя Гермеса з Олімпії*. Інші роботи скульптора відомі за римськими копіями. У своїх творах Пракситель теж прагнув передати почуття людини: героїв він зображував ліричними, мрійливими, земними людьми і на перший план ставив красу їхнього тіла. Скульптор не показував фігури в русі, він завжди зображав їх спокійними або відпочиваючими, зануреними у власні думки й почуття, наприклад, «Відпочиваючий сатир», «Афродіта Кнідська», «Гермес із немовлям Діонісом», «Аполлон, що вбиває ящірку» та інші.

? **Уважно розгляньте зображення скульптур Праксителя. Що є характерним для творів скульптора?**

Статуя Афродіти Кнідської була одним з найпопулярніших творів Праксителя. Митець разом з іншим відомим античним скульптором Скопасом уперше зобразили Афродіту оголеною під час приготування до купання. Це була вже не статична статуя, бо вона засвідчувала тенденцію до зображення ідеально досконалого людського тіла. Цей твір став зразком для безлічі скульптурних рішень і переробок на майбутні шістьсот років. Статую Афродіти Кнідської Пракситель створював на замовлення жителів острова Коса у двох варіантах (одягнуеною та оголеною). Острів'яни придбали Афродіту в одязі, кнід'яни купили оголену. Кнідське святилище зі статуєю роботи Праксителя стало місцем паломництва для майбутніх поколінь.

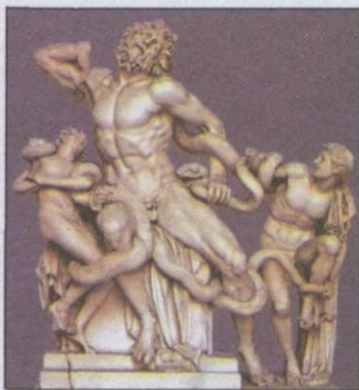
Найповніше уявлення про стиль Праксителя дає *статуя Гермеса з немовлям Діонісом*, у якій майстру вдалося передати рух людських тіл у камінні. Скульптор вклав у рухи обох рук Гермеса відчуття єдності з дитям. Дослідники вважають, що у його правій руці, котра не збереглася, було гроно винограду, яким Гермес дражнив малого Діоніса, тому немовля тягнулося до нього. У позах героїв Пракситель ще більше відійшов від скутої прямої, яка простежувалася у творах його попередників. Фігура Гермеса пропорційна, усміхнене обличчя сповнене життям, профіль витончений, а гладка поверхня шкіри контрастує зі схематично наміченим волоссям та шорсткою текстурою плаща, який висить на стовбурі.

Скульптури Праксителя стояли в храмах або відкритих святилищах і були культовими, як і твори Фідія. Але твори Праксителя не символізували колишню могутність поліса та доблесть і честь його громадян.

Найвищого розвитку скульптура як вид мистецтва досягла в еллістичний період. Їй притаманні грандіозність, складність композиції, драматизм і динамічність.

Момент загибелі *Лаокоона* та його синів відтворює знаменита скульптура Агесандра, Полідора й Атенодора, копія якої знаходиться у Ватиканському музеї. Лаокоон був троянським жерцем Аполлона. Він застерігав земляків від того, щоб ввозити до Трої дерев'яного коня, спорудженого греками. За Вергілієм, Лаокоону належить вислів: «Бійтеся данайців, коли вони приносять дари». Боги вирішили знищити Трою, тому послали двох величезних зміїв, які задушили Лаокоона та його двох синів, коли вони приносили жертву на березі моря. Троянці сприйняли це як помсту богів за недовіру і ввезли коня до міста.

- ? **Уважно розгляньте зображення Лаокоона та його синів. Що хотів передати автор даною скульптурою, зображуючи саме цей епізод із міфа? Чому скульптори вже протягом багатьох тисячоліть звертаються до сюжетів античних міфів?**

Мікеланджело Буонаротті

Одним із найбільш вражаючих майстрів Високого та Пізнього Відродження був Мікеланджело Буонаротті. Разом із Леонардо да Вінчі та Рафаелем він належить до тріади найвеличніших геніїв у світі мистецтва. Скульптор, художник, архітектор, поет та інженер Мікеланджело створив образ людини, яка підкорила Землю. Ще за життя майстра його твори вважалися найвищими досягненнями мистецтва Відродження. Більше за всі види мистецтв Мікеланджело цінував скульптуру, вважаючи її головною з-поміж усіх мистецтв.

- ? **Чому, на Вашу думку, Мікеланджело вважають одним з найвеличніших геніїв у світі мистецтва? Які твори майстра Вам запам'яталися? Чому?**

✓ Для допитливих

- Багато заможних правителів хотіли, щоби митець створював їм пам'ятники.
- Наприклад, п'ятнадцять років Мікеланджело працював над статуями для **усипальниці Медичі** у Флоренції на замовлення Папи Климента VII. Вона сповнена врочистості та скорботи, що сприяє створенню відповідного емоційного фону. Одна з трьох статуй — Мадонна з дітям. Опущені плечі Мадонни, похила голова, сповнений стражданням погляд — уся фігура виражає безвихідну тугу, і навіть дитя, що горнеться до грудей матері, не може вивести її зі стану заціпеніння. Інші відомі скульптури капели-усипальниці — фігури «Доби»: «Ранок», «Вечір», «Ніч» і «День». Фігури «Доби» сповнені скорботою і тривогою: неспокійно вдвляється в далечінь, не спить «День», у тужливому спокої застиг «Вечір», у стражданнях прокидається «Ранок», важким сном забулася «Ніч».

Трагічні образи гробниці сприймалися сучасниками як реквієм над завойованою Флоренцією.

Мікеланджело створив декілька скульптур на біблійну тематику. Найвідомішою є скульптура «Пієта (Оплакування Христа)», що знаходиться у соборі Святого Петра в Римі. Митець спромігся у камінні передати особисті страждання Матері Марії, які переростають у горе всього людства.

Статуя Мойсея, яку Мікеланджело створив для гробниці Папи Юлія II, пройнята мудрістю, владною силою та величезним внутрішнім пафосом. У творі втілено образ людської могутності та зрілості, при цьому світлим мармуром підкреслюється колосальна духовна сила старозавітного героя.

Символом людської краси та сили є гігантська *статуя біблійного героя Давида* у Флоренції. Цей величний і прекрасний юнак сповнений відваги, сили, врівноваженості та рішучої готовності до перемоги.

? Опишіть Ваше ставлення (враження, почуття, думки) до кожної з цих скульптур. Порівняйте скульптури Мікеланджело з античними скульптурами. Що в них спільного та відмінного?

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

(Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника)

- I. Оберіть одну правильну відповідь. (Одна правильна відповідь — 1 бал)
  1. Вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну форму і створюються шляхом витесування, виливання, різьблення,

- ліплення тощо з твердих чи пластичних матеріалів (каменю, металу, дерева, глини тощо), називається:
- архітектура;
  - скульптура;
  - гончарство.
- Видатними майстрами Високого та Пізнього Відродження були:
    - Леонардо да Вінчі, Мирон, Фідій та Пракситель;
    - Леонардо да Вінчі, Рафаель, Мікеланджело;
    - Леонардо да Вінчі, Мирон, Фідій, Мікеланджело.
  - Основними образами, що надихали античних скульпторів, були:
    - боги і герої Стародавньої Греції;
    - герої міфів;
    - їх сучасники.

II. Дайте стисло відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 2 бали)

- Залежно від змісту та функцій скульптура поділяється на декілька видів: монументально-декоративну, станкову і скульптуру малих форм. Наведіть приклади до кожного виду. Відповідь обґрунтуйте.
- Як твори мистецтва впливають на внутрішній світ людини? Наведіть приклади.

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 3 бали)

- Проаналізуйте, у чому полягає своєрідність античних скульптур та скульптур майстрів Високого та Пізнього Відродження.
- Як вплинула творчість скульпторів Стародавньої Греції на подальший розвиток мистецтва скульптури? Наведіть приклади.

IV. Поміркуйте... (Одна відповідь — 4 бали)

- Чому й сьогодні багато митців шукають натхнення у творах видатних майстрів минулого? Обґрунтуйте власну думку.
- Які характерні риси та художні ідеали властиві італійському мистецтву епохи Відродження? Як це відбилося у творчості Мікеланджело?

Підсумуйте загальну кількість отриманих балів

і за допомогою таблиці визначте свою оцінку за 12-бальною системою

Кількість балів за критеріями 12-бальної системи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість балів, отриманих за правильну відповідь	1	2	3	4	5	6	8	10	12	15	18	21

Творче завдання

Підготуйте матеріал та проведіть цікаву бесіду для учнів 6 класів на тему: «Скульптура Стародавньої Греції».

Тема 3

**ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО ІТАЛІЇ.
ЕПОХА «ТИТАНІВ»**

*Де думка не працює разом із рукою, там немає художника.
Л. да Вінчі, художник, архітектор*

*Художник повинен відчувати вічність і водночас бути сучасним.
М. Пришвін, письменник*

✓ Поміркуймо разом

Які характерні риси властиві італійському мистецтву епохи Відродження?
Як, порівняно з епохою Середньовіччя, змінився образ людини в живопису XVI ст.?
Яку роль, на Вашу думку, відіграє мистецтво у вихованні людини (мається на увазі виховання як вдосконалення)?

Епоха Відродження — одна з найцікавіших епох в історії людства, синонім особистої свободи, досконалості у мистецтві, краси в житті, гармонії фізичних і духовних якостей людини. Ця епоха принесла новий світогляд — гуманістичне світобачення (гуманізм — течія в західноєвропейській культурі епохи Відродження). Важливу роль у формуванні гуманізму відіграли антична традиція, схилення перед досягненнями давніх греків і римлян. Гуманісти не просто багато робили для збереження, вивчення давніх рукописів, пам'ятників мистецтва, вони вважали себе прямими спадкоємцями античної культури з її абсолютно іншим, ніж християнське, ставленням до життя. Основною ознакою культури Відродження, на протигагу церковно-феодальній культурі, є її світський характер. Митці Відродження піддавали критиці систему феодального світогляду, їм були чужі його ідеали і догми (ідея «гріховності» людини, її тіла, пристрастей і прагнень). Ідеал гуманістичної культури — всебічно розвинена людська особистість, здатна насолоджуватися природою, любов'ю, мистецтвом, досягненнями людської думки, спілкуванням з друзями тощо.

Художники Відродження досконало володіли засобами зображення — чітким малюнком та колоритом для передачі повітря, тіні й світла. Митці дотримувалися законів перспективи. Фігури людей на полотнах були гармонійними, зображувалися у вільних, природних позах. Картини «ожили»: герої на них любили, раділи життю, страждали й змушували глядачів переживати разом з ними. Майстрам Відродження вдалося охопити Всесвіт у його безмежному розмаїтті, у сліпучому блиску його неповторної краси.

Живопис італійського Відродження прославили видатні генії у світі мистецтва: Мікеланджело, Леонардо да Вінчі та Рафаель.

? Чому, на Вашу думку, Леонардо да Вінчі вважають одним з найвеличніших геніїв у світі? Які твори майстра Вам запам'яталися? Чому?

Леонардо да Вінчі

Серед титанів Відродження одне з перших місць за правом належить Леонардо да Вінчі. Виняткова обдарованість майбутнього великого майстра проявилася в ранньому віці: Леонардо одночасно мав неабиякі успіхи в арифметиці, музиці, співі, малюванні, скульптурі. Але справою всього його життя став живопис. Саме в ньому Л. да Вінчі зміг використати всі свої знання з інших галузей науки та стати всесвітньо відомим майстром.

Його художній спадок є невеликим: вважають, що втілити все задумане в живописі митцеві завадили інженерні експерименти та зацікавленість природними науками. Але ті полотна Л. да Вінчі, що збереглися, стали всесвітньо визнаними шедеврами живопису.

«Таємна вечеря» — єдина робота великого розміру, яку майстер завершив. Фреска створена в 1495—1498 рр. в домініканському монастирі Санта-Марія-делле-Градіє в Мілані. Л. да Вінчі зобразив Ісуса Христа з апостолами під час останньої вечері перед його стратою. Основним завданням, що поставив перед собою художник у «Таємній вечері», була реалістична передача найскладніших психологічних реакцій апостолів на слова Христа: «Один із вас зрадить мене». У цій фресці майстер уникає всього того, що могло б відвернути увагу глядачів від основного ходу зображеної ним дії. У центрі фрески — фігура Христа, окреслена світлом, що летить крізь отвір дверей. Апостолів митець переміщує трохи далі від Ісуса Христа, щоб акцентувати його центральне місце в композиції. З цієї ж метою він змушує сходитися всі перспективні лінії в точці, безпосередньо розташованій над головою Христа. Передаючи в образах апостолів людські характери, художник змушує кожного з них по-своєму реагувати на слова Ісуса. Саме ця тонка психологічна диференціація, заснована на розмаїтості осіб і жестів, найбільше вражає глядачів. Не випадково Л. да Вінчі зобразив обидві фігури, що сидять по краях стола, у чистому профілі. Вони завершують по обидва боки рух, що починається від центра. Мілан пишався цим шедевром — єдиним здобутком епохи Відродження такого масштабу. Марно два французькі королі сподівалися перевезти фреску разом зі стіною до Парижу. Наполеон теж не залишився байдужим до цієї ідеї. Але, на радість міланцям і всій Італії, ця неперевершена робота великого генія залишилася на своєму місці. Під час Другої світової війни, коли англійська авіація бомбардувала Мілан, дах і три стіни знаменитої будівлі були повністю знесені. Залишилася стояти тільки стіна, на якій зробив свій розпис Л. да Вінчі.

«Джоконда» є вінцем творчості Л. да Вінчі. Це полотно також називають портретом Мони Лізи. Художник створював його протягом чотирьох років і по закінченні назвав «дійсно божественним». Зі слів друга Л. да Вінчі, митець виконав на замовлення заможного купця та політика Ф. дель Джокондо портрет його дружини Мони Лізи. Інші вважали, що це міг бути портрет якоїсь заможної дами. Деякі мистецтвознавці стверджують, що це автопортрет. Композиція картини проста, завершена та гармонійна. Контури фігури пом'якшені напівсвітлом, складені руки нагадують образ на п'єдесталі. На обличчі жінки ледве грає усмішка, яка вже багато років приковує до себе погляд глядачів з невимовною силою. Ця посмішка особливо вражає в контрасті зі спрямованим на глядачів пильним поглядом. Багато було написано про цей погляд та усмішку, але кожен бачить у них своє: мудрість і лукавство, гордість і знання якоїсь таємниці. Учні та послідовники Л. да Вінчі неодноразово намагалися відтворити цю посмішку, однак їм це не вдалося.

? Опишіть Ваше особисте ставлення (враження, почуття, думки) до кожної з цих картин. Чому їх вважають світовими шедеврами?

✓ Для допитливих

У наш час записки Л. да Вінчі класифіковані та засвідчують, що він був живописцем, скульптором та зодчим, співаком і музикантом, віршотворцем-імпровізатором, теоретиком мистецтва, театральним постановником і автором байок, філософом і математиком, інженером, механіком-винахідником, гідротехніком і фортифікатором, фізиком і астрономом, анатомом і оптиком, біологом, геологом, зоологом і ботаніком. Митець передбачив також можливість пересування повітрям. Він робив креслення винаходів, існування яких стало можливим лише багато років потому: парашут, машина з крилами для польотів, автомобіль, арбалет, скорострільна зброя, військовий барабан, прожектор, військові машини тощо.

Рафаель Санті

Син художника та поета-гуманіста, Рафаель Санті рано досяг найвищих почестей: сам Папа Римський хотів зробити його кардиналом. Сучасники митця стверджували, що Рафаель був працьовитим, добрим, скромним і гарним, його навіть називали «смертним богом». Будучи відомим художником, Рафаель давав роботу при своїй майстерні багатьом людям і з радістю навчав їх. Його друзями були королі та вельможі, для яких він розписував апартаменти, вражаючи класичною монументальністю робіт.

Для Рафаеля живопис був філософією краси, у ньому він — великий ідеаліст і великий реаліст водночас. Неодноразово у своїй творчості митець звертався до образу Мадонни. Його ранні Мадонни — прекрасні, зворушливі та чарівні молоді матері. Мадонни пізнішого періоду творчості Рафаеля — це вже владні, жіночні, одухотворені, гармонійні володичиці, богині добра та краси.

Картина «Сикстинська Мадонна», написана для Сикстинського монастиря у П'яченці, зображує Богоматір. Слава Мадонни нічим не підкреслена. Вона боса, проте Папа Римський Сикст II зустрічає її уклінно, як володичицю, Свята Варвара опускає очі з благоговінням, а два янголи спрямовують догори мрійливо-задумливі погляди. Мадонна йде до людей, юна та велична, приховуючи в душі якусь тривогу. Вітер перебирає волосся немовляти, чії очі дивляться на глядача з такою силою та осяянням, ніби воно бачить і свою долю, і долю всього людства. Картина хвилює та зачаровує.

«Прекрасна садівниця». Теми материнства, жіночності, ідеалу краси зливаються в цій картині, яка має й іншу назву — «Мадонна з Дитям та Святим Іоанном Хрестителем на фоні пейзажу». Рафаель знаходить власне втілення біблійної теми: картина сповнена розкутого реального відчуття повноти буття. Від чарівної молоді жінки віє спокоєм та щастям раннього материнства. Фігури ніби розчинені у прекрасному пейзажі, який підкреслює загальну гармонію. Деталі виписані з великою любов'ю та насичені багатьма подробицями, що привертають та утримують увагу глядача. Кольори є свіжими та гармонійними. Червона сукня Марії, зелений плащ, золотаворудий пейзаж плавно перетікають у прозору блакить неба з невеликими хмарами. Фігури дітей виглядають світлими силуетами на тлі більш темного першого плану картини. Творіння залишає легке та світле враження.

«Афінська школа». Образ ідеальної людини у творчості Рафаеля знайшов цілком конкретне втілення. Це — Аристотель. На знаменитій ватиканській фресці він (у синьому плащі) і Платон (у червоному плащі) стоять поруч на верхній сходиці. Їх обрамляють одна за одною три арки. Увагу глядача художник зосередив на фігурах філософів, які є центром композиції. Образ молодого Аристотеля являє собою найпрекрасніше творіння на землі:

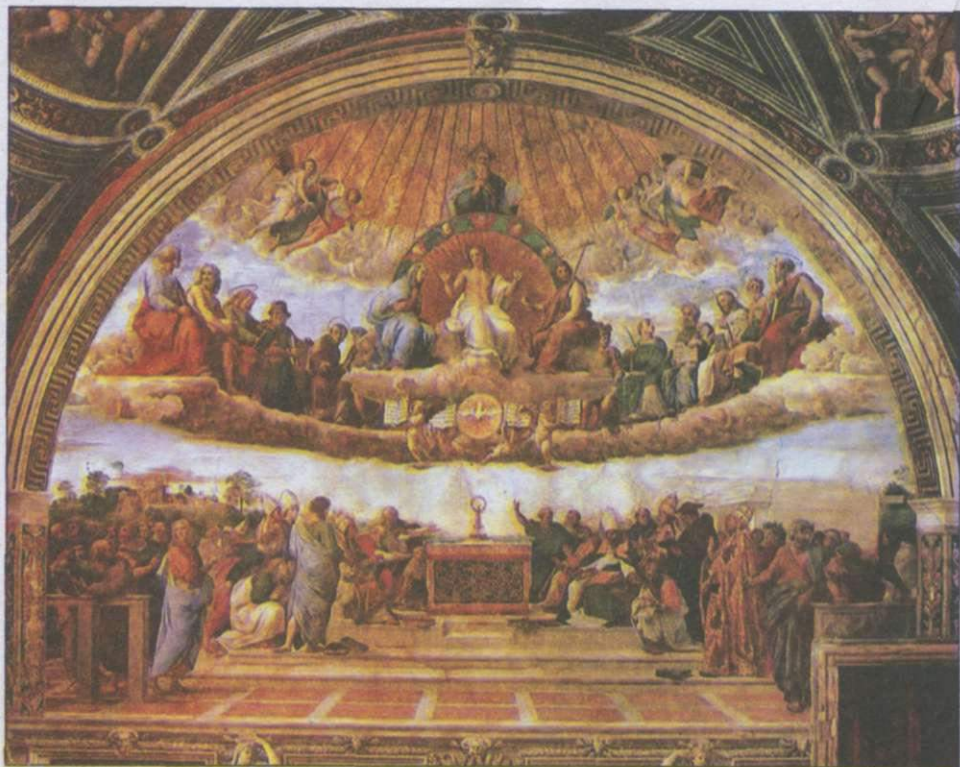

Його обличчя на фоні хмар, повернуте в бік Платона, світиться мудрістю і добротою. В його образі відбиті спокій, стриманість та істинна сила. У лівій руці Аристотель тримає свою книгу «Етика», рухом правої він ніби заспокоює Платона з його натхненними промовама. Фігура Аристотеля здається легкою та вільною. Благородство рухів, м'які вигини плечей, рук і складок одягу, темні та світлі тони, що чергуються, надають йому плавної розміреності, грації та гармонії. М'якість контуру та розкутість рухів не применшують величності Аристотеля. Вони підкреслюють могутню вертикаль фігури Платона та одночасно надають образу Аристотеля людяності та надзвичайної мальовничості. Старець Платон з ризами Л. да Вінчі осяяний натхненням. Він перстом указує на небо, говорячи про світ ідей, що знаходиться в небесних сферах, і через це стає подібним до біблійного пророка. Аристотель вказує рукою вниз — на знак того, що світ ідей пов'язаний із земним досвідом. Про це ж міркують зображені на картині Сократ, Геракліт, Езоп і Піфагор. Поряд із ними і сам Рафаель. Він звернув до глядачів своє гарне, зворушливо-довірливе, сумне обличчя. Рафаель безпристрасно спостерігає, не бажаючи брати участі у палкій суперечці, зіткненні величних розумів.

? Чому Рафаель вважав живопис філософією краси?
Які твори художника Вам подобаються найбільше? Чому?

Рафаель Санті. «Диспут» (фреска). Ватикан

Епоха Відродження знаменувала перехід до антифеодальної культури, заснованої на гуманізмі ідей та орієнтованої на світське суспільство. Розвивались науки та мистецтво, зокрема живопис. Наприкінці XVI ст. Ренесанс досяг найвищого розвитку, але в результаті докорінних змін у соціально-економічному житті суспільства відбулася криза ідей Відродження та виник новий стиль у мистецтві — бароко.

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

(Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника)

I. Оберіть одну правильну відповідь.

(Одна правильна відповідь — 1 бал)

1. Художник, архітектор, анатом, винахідник та інженер, один з найвизначніших митців італійського Відродження — це:
  - а) Рафаель;
  - б) Мікеланджело;
  - в) Леонардо да Вінчі.

2. «Чарівливість усмішки молодої жінки створюється художником завдяки досконалому зв'язку між фігурою і природним оточенням — пейзажем, що синтезує в собі грандіозність світу, який людина прагне розкрити і пояснити, але який разом з тим містить у собі багато загадкового і невимовного». Ці слова характеризують картину:

- а) «Сікстинська мадонна» Рафаеля;
- б) «Прекрасна садівниця» Рафаеля;
- в) «Джоконда» Л. да Вінчі.

3. До просторових видів мистецтва належать:

- а) архітектура, живопис, скульптура;
- б) архітектура, живопис, музика;
- в) архітектура, живопис, театр.

II. Дайте стисло відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 2 бали)

1. Чому мистецтво XIV—XVI ст. отримало назву «мистецтво Відродження»?
2. Як вплинули ідеї гуманізму на творчість Л. да Вінчі та Рафаеля?

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 3 бали)

1. Які характерні риси та художні ідеали властиві італійському мистецтву епохи Відродження?
2. Якими художніми засобами відображають у своїх творах Л. да Вінчі та Рафаель внутрішній світ людини?

IV. Поміркуйте... (Одна відповідь — 4 бали)

1. Як впливає світогляд людини на її ставлення до мистецтва?
2. Яку роль, на Вашу думку, відіграє мистецтво у вихованні людини?

Підсумуйте загальну кількість отриманих балів

і за допомогою таблиці визначте свою оцінку за 12-бальною системою

Кількість балів за критеріями 12-бальної системи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість балів, отриманих за правильну відповідь	1	2	3	4	5	6	8	10	12	15	18	21

Практичні завдання

Уявіть, що Ви екскурсовод у музеї, де зберігаються твори Мікеланджело, Леонардо да Вінчі та Рафаеля. Підготуйте матеріал та проведіть цікаву екскурсію.

Тема 4

ВИДАТНІ ЖИВОПИСЦІ ІСПАНІЇ

✓ Поміркуймо разом

Що Ви вкладаєте в поняття «стиль»? Чим відрізняється поняття «стиль епохи» від «національного стилю»? Чи можна обмежити творчість конкретного митця вузькими стильовими рамками? Як тлумачиться поняття «індивідуальний стиль митця»?

Іспанія подарувала світові видатних художників, чиї імена гідно увійшли до скарбниці світової культури. Серед них **Ель Греко**, **Д. Веласкес**, **Ф. Гойя**, **С. Далі**.

Своїм корінням іспанська духовна культура епохи Відродження сягає в часи реконкісти (що тривала 800 років) — національно-визвольної боротьби іспанців з арабами, які з VIII ст. намагалися завоювати Піренейський півострів. Ця боротьба визначала своєрідність історичного розвитку нації. Іспанське Відродження залишилося залежним від духовної диктатури церкви, яка здійснювала контроль над способом життя населення країни. Усе це і сформувало специфічний світогляд іспанців та знайшло своє відображення в творах митців, зокрема й у живопису. Кінець XVII ст. вважають «золотою епохою» мистецтва Іспанії. Основну увагу художники приділяли моральному образу людини, а не її тілесно-матеріальній оболонці. Вони тлумачили релігійні сюжети швидше у морально-етичному плані, ніж використовували їх, як італійці, для утвердження гармонійної краси й фізичної досконалості людини. Нагота допускалася в мистецтві тільки при зображенні постатей християнських мучеників, а оголене жіноче тіло взагалі не було предметом зображення.

Релігійні ідеї, якими, по суті, освячено все мистецтво Іспанії, сприймаються дуже конкретно в образах реальної дійсності, де чуттєвий світ уживається з релігійним ідеалізмом, а в містичний сюжет вривається народна, національна стихія.

Ель Греко

Одним зі своєрідних живописців Іспанії другої половини XVI — початку XVII ст. був Ель Греко (прізвисько художника Доменіко Теотокопулі, який був греком за походженням). Він народився на острові Крит у Венеціанській республіці та провів декілька років у Венеції та Римі, що позначилося на становленні його живописного таланту. Ель Греко зазнав впливу і візантійських іконописців, і майстрів італійського Відродження. Митець писав переважно на релігійні теми або в портретному жанрі, майстерно володів технікою роботи з кольором, яку використовував для передачі емоцій, душевних рухів. Колорит його картин надзвичайно багатий і насичений — на барвистій поверхні полотен спалахують помаранчеві, червоні, рожеві мазки різних відтінків; переливаються оливкові, жовті, зелені і фіолетові кольори одягу. Завдяки таланту художника все це об'єднується в єдину кольорову гармонію. У глибоко своєрідному і виразному мистецтві Ель Греко багато містики.

Значна частина творчого спадку Ель Греко — зображення святих. Надзвичайно добре митець писав парні композиції, побудовані на протиставленні різних характерів і темпераментів.

«**Портрет монаха Ортензіо Паравісіно**». У портреті ченця Ортензіо Паравісіно, друга і шанувальника Ель Греко, підкреслена невимушена поза, благородність погляду, хворобливе обличчя, живий жест нервових рук. Художник створив дуже чистий і світлий образ ченця. Його натхненності тонко відповідає винятково вільний, побудований на грі світлотіні, стиль живописця.

задумливість і сум Петра відтіняють енергійність та владність Павла. Він розумний, рішучий, можливо, безжалісний, що пояснюється внутрішнім вогнем, яким його наділив автор. Павлу протиставлений Петро — весь у сумнівах та роздумах: лагідний погляд, сповнена нерішучості постать розкривають складні внутрішні вагання та невирішеність якоїсь важливої проблеми. Подібне трактування відомих християнських образів було оригінальним винаходом Ель Греко.

«**Апостоли Петро та Павло**».

Лейтмотив багатьох робіт художника — «радість у стражданні». Обличчя героїв бліді, подовжені, аскетичні, виражають сильне духовне напруження. Очі немовби дивляться вглиб самих себе, посаджені асиметрично і широко розплющені. Пейзажі підкреслюють нікчемність людини перед розбурханою стихією. Постановка композиції та простору, колорит і персонажі різко вирізняють живопис Ель Греко серед творів його сучасників.

? **Охарактеризуйте, у чому проявився індивідуальний стиль Ель Греко.**

Дієго Веласкес

Дієго Родрігес де Сільва Веласкес — найвидатніший митець «золотої епохи», періоду найбільшого культурного підйому в історії Іспанії, який припав на кінець XVI — першу половину XVII ст.

Однією з характерних особливостей творчості майстра, типового іспанця, було те, що на його полотнах майже відсутні релігійні сюжети, а ті, що він вибирав, трактуються як жанрові сцени.

Сорок років митець служив художником при дворі Філіппа IV. Але це не завадило йому йти своїм шляхом у мистецтві. Центральне місце у творчості Д. Веласкеса, безумовно, займав портрет. Його блискучі психологічні портрети (Філіппа IV, його дітей, графа Олівареса та інших придворних) сповнені гідності, вражають глибиною проникнення у внутрішній світ

Картини Д. Веласкеса (зліва направо): «Венера із дзеркалом» («Венера Рокебю»), «Прялі»

своїх героїв. З особливою силою це виявилось у портреті папи Інокентія Х. Характерний портретний живопис Д. Веласкеса справив великий вплив на творчість митців бароко.

«Портрет Папи Інокентія Х». Пронизливий погляд холодних світлих очей, стулені губи видають характер священика — жорстокий і цілеспрямований, а можливо, й нещадний. Натуру, яка навіть на восьмому десятиріччі не знає ні в чому перешкод. Сучасники твердили, що, побачивши свій портрет, папа вигукнув: «Надто правдиво!». Портрет намальований у двох тонах: білому і червоному, але червоний — з багатьма відтінками. Італійські художники копіювали «Портрет Папи Інокентія Х», щоб вчитися майстерності Д. Веласкеса.

Благородство і міра, що властиві Д. Веласкесу, проявилися й в портретах блазнів: улюблений блазень Філіппа IV Ель Прімо, що замислився над велетенським в його маленьких руках фоліантом; виряджений, наче принц, карлик «Дон Антоніо», який здається ще меншого зросту поруч з великим псом, — всі ці «іграшки двору», позбавлені власної долі, показані художником з надзвичайним тактом.

В останні десятиріччя життя Д. Веласкес створив три найвідоміші свої твори. «Венера із дзеркалом» — перше в Іспанії зображення оголеного жіночого тіла. Венера, яка лежить спиною до глядача, немовби замикає собою композицію, що, на думку дослідників, характерно для мистецтва бароко. Особливість картини — її дивовижна «насиченість повітрям».

Груповому портрету під назвою «Меніни (Фрейліни)» властиві риси жанрового живопису. Стоячи біля мольберта, сам художник (це єдиний достовірний автопортрет Д. Веласкеса) малює короля і королеву, зображення яких глядачі бачать у дзеркалі, що висить на дальній стіні його ательє. На передньому плані інфанта (принцеса) Маргарита в оточенні фрейлінь, карлиць, придворних і собаки. У дверях покою — канцлер. Обличчя інфанти, сповнене дитячої зверхності, її легке волосся, її кволе

тільце у парадному вбранні — все пройняте повітрям, світлом. Постаті моделюються тисячею кольорових відтінків, мазками різного напрямку, густоти, розміру і форми.

Д. Веласкес. «Улюблений блазень
Філіппа IV Ель Прімо»

Д. Веласкес. «Меніни (Фрейліни)»

Третя з названих картин — «Прялі» — жанрова. Достоїнства колориту в роботах митця поєднувалися з ясністю та величною простотою композиції, тонким відчуттям міри. Пошук тону, проблема передачі світла й повітря, що так хвилюватиме художників XIX ст., були головними у живопису Д. Веласкеса.

Д. Веласкес писав й пейзажі, але вони здебільшого зустрічаються як фон. Відомі лише два самостійні пейзажі майстра — обидва пов'язані з римською віллою Медичі. Вони вважаються одними з кращих в пейзажному живопису XVII ст. Написані в напрочуд вільній манері, ці картини художника чимось нагадують полотна імпресіоністів.

До числа найбільш значних творів європейського історичного живопису належить полотно «Здача Бреда».

На картині зображено падіння в 1625 році голландської фортеці Бреда — одна з небагатьох великих перемог іспанської зброї у невдалій для абсолютистської Іспанії війні з демократичними Нідерландами. Художник з великою мірою об'єктивності та глибокої людяності характеризував кожну з ворогуючих сторін. Зображено момент, коли командувач голландським гарнізоном вручає ключ від фортеці іспанському полководцю, який милостиво дарує свободу переможеним. Дійові особи утворюють півкільце навколо центральних фігур, залучаючи і глядача, який стає учасником події. Переможці й переможені подані як гідні люди. Група гордовитих іспанців стоїть під лісом струнких списів. Разом з тим майстер з повагою і симпатією змальовує переможених голландців. Простір рівнини сповнений сріблястим туманом раннього червневого ранку, з яким зливається дим згарищ палаючих на горизонті селищ.

Сама композиція батальної сцени була новаторською — без алегоричних постатей та античних божеств.

Д. Веласкес. «Здача Бреди» (фрагмент)

Творчість Д. Веласкеса є вершиною іспанського живопису XVII ст. Зберігши національну самобутність, він став майстром європейської художньої традиції. Його відкриття в області кольору та світла відповідали посиленню ідеалізації, зовнішньої ефектності, виникненню містичних тенденцій у тодішньому живописі. С. Далі говорив про видатного художника: «Від Веласкеса я дізнався про світло, проміння, відблиски та дзеркала значно більше, ніж міг би дізнатися із сотень важких наукових книг. Його полотна — це золотий фонд точних, вивчених рішень».

? Чому, на Вашу думку, Д. Веласкеса, людину високого морального благородства, сучасники назвали «художником Істини»?

Франсиско Гойя

Ф. Гойя був одним з перших і найбільш яскравих майстрів образотворчого мистецтва епохи романтизму — ідейного і художнього напрямку в європейській і американській культурі кінця XVIII — першій половині XIX ст. Цей напрям характеризувався утвердженням самоцінності духовно-творчого життя особистості, зображенням сильних (найчастіше бунтарських) пристрастей і характерів, натхненної і цілющої природи. Все це відобразилося у творчості Ф. Гойї. Він писав фрески, виконав для королівської мануфактури понад 60 гобеленів з насиченими за кольором і простими за композицією сценами повсякденного життя і народних розваг. Митець створив велику серію офортів «Капричос» (80 листів з коментарями художника), що висміювала людські вади, традиційний порядок

у тодішній Іспанії. В його малюнках реально переплітається з фантастичним, гротеск переходить у карикатуру. Офорти Ф. Гойї розкривають тему боротьби добра і зла, причому зло перемагає, тому що людські вади і духовне каліцтво плодять нечисту силу.

Офорти із серії «Капричос»

Смілива новизна художньої мови майстра, гостра виразність ліній і штрихів, контрастів світла й тіні, поєднання гротеску і реальності, алегорії та фантастики, соціальної сатири і тверезого аналізу реальності відкрили нові шляхи розвитку європейської гравюри.

Ф. Гойя. «Актриса А. Сарате»

Ф. Гойя. «Портрет донни Ісабель де Порсель»

Ф. Гойя. «Молочниця з Бордо»

Видатний художник здобув популярність і як автор портретів, що виконані у тонкій колірній гамі. У них є і тривожне почуття самотності, і виклик навколишньому, і аромат таємниці та прихованої чуттєвості. Моралістична спрямованість творів митця відповідає духу Просвітництва

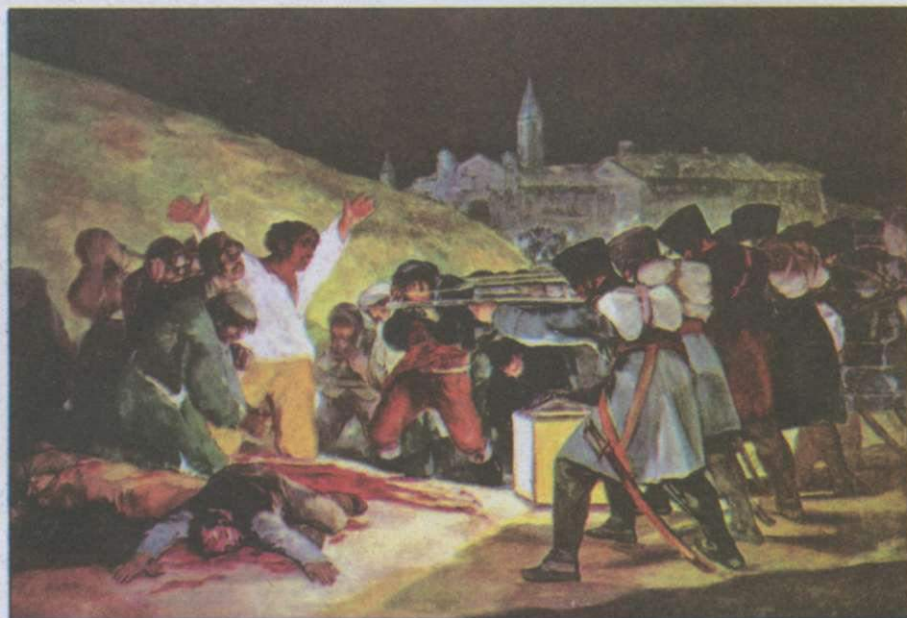

того періоду: на одних портретах художник іронічно зображав постаті «великих світу цього», на інших — створив образ ідеального романтичного борця за справедливість.

Глибоким історизмом, пристрасним протестом пройняті полотна Ф. Гойї, присвячені боротьбі проти французької інтервенції. Філософськи осмислюється доля народу в серії офортів «Лиха війни» (82 аркуша). На картинах із зображенням бойових дій надзвичайно трагічний реалізм образів сприяє тому, що глядач глибоко переживає жахіття війни і сприймає її як страшну катастрофу.

«Розстріл повстанців уночі напередодні 3 травня 1808 року». На цій картині Ф. Гойя відтворив реальність військових подій, свідком яких він був. Яскраве світло ліхтаря виокремлює з темряви ночі повстанців, яких уже зараз повинні розстріляти, та солдатів, що виконують вирок. За мить відбудеться кривава розв'язка: почується залп. Основний художній прийом цієї композиції — протиставлення. Перед глядачем два народи, які ворогують: французькі завойовники та іспанські борці за свободу і незалежність. Солдати абсолютно безликі. Націливши мушкети на неозброєних людей, вони стоять в один ряд, як машини, що не мають почуттів. Фігури повстанців, навпаки, сповнені виразності та драматизму.

В натовпі засуджених людей кожний переживає наближення смерті по-своєму: хтось плаче, хтось щиро молиться. Серед них виокремлюється могутній іспанець у білій сорочці. Він зустрічає смерть безстрашно. Його величезна фігура виділяється з натовпу завдяки потокові світла, і здається, що вся зброя спрямована лише на нього — борця за свободу.

Ф. Гойя. «Розстріл повстанців уночі напередодні 3 травня 1808 року»

Завдяки талантові та сміливості Ф. Гойя створив нове обличчя живопису, показав нову функцію митців, яка була в подальшому реалізована видатними художниками світу — боротьбу за суспільну справедливість. Мистецтво видатного іспанського живописця і гравера вплинуло на формування багатьох художніх явищ ХІХ ст. Творчість майстра знайшла багатьох захоплених шанувальників. Життєрадісність і трагізм, реалістичність і фантастика, гротеск, що злилися в одне ціле у творах Ф. Гойї, надихали художників свого та наступного століття: символістів, імпресіоністів, сюрреалістів.

? Які основні теми були відображені у картинах одного з найкращих іспанських художників Ф. Гойї?

Сальвадор Далі

Унікальний іспанський художник та скульптор С. Далі — яскрава особистість ХХ ст. Його картини відомі навіть тим, хто не цікавиться живописом. Він був яскравим представником одного з напрямів епохи модернізму — сюрреалізму. Особливе значення в творчості художників цього напрямку мали суміщення фантазії і реальності, марень, спогадів. Вони прагнули по-новому поставити і вирішити головні питання буття людини, переробити світ і змінити життя.

С. Далі. «Автопортрет з рафаелевою шиєю»

С. Далі. «Данина Далі»

Сюрреалізм С. Далі руйнував на своєму шляху будь-яку істину, принципи, усе, що ґрунтується на основі порядку, віри, добра, логіки, гармонії, ідеальної краси. У своїх полотнах художник відтворив усі події та суспільні явища, очевидцем яких він був: католицьку віру і науку, громадянські війни, нацизм, створення атомної бомби, сексуальну революцію тощо. Художник створював знайомі всім образи — людей, тварин, будинки, пейзажі, але поєднував їх на полотні у дивовижні гротескові композиції, шокуючи глядачів. На своїх полотнах С. Далі, як і всі сюрреалісти, часто видозмінював природні властивості речей: тверде виявлялося рідким, текучим; м'яке — таким, що окам'яніло тощо. Митець бачив світ таким, що втрачає сенс, найбільш безглуздими та мертвими видавалися йому основи розуму та моралі. С. Далі вважав: якщо йому довелося жити в такому світі, то єдине, що він міг зробити, — жити сюрреалістично.

С. Далі. «Геополітичне немовля, що спостерігає народження нової людини»

С. Далі. «Лебеді, що віддзеркалюються у слонах»

✓ Для допитливих

Ось кілька висловів художника, які допоможуть краще пізнати С. Далі:

«Мене звать Сальвадором — Спасителем — на знак того, що за часів загрозової техніки і процвітання посередності, які нам випала честь зазнавати, я покликаний врятувати мистецтво від порожнечі».

«Я не шукаю, я — знаходжу».

«Сюрреалізм — не партія, не ярлик, а єдиний у своєму роді стан духу, не скутий ні гаслами, ні мораллю. Сюрреалізм — повна свобода людської істоти і її право мріяти. Я не сюрреаліст, я — сюрреалізм».

«Що стосується живопису, мета в мене одна: якомога точніше відобразити конкретні образи Ірраціонального».

«Мій живопис — це життя і їжа, плоть і кров. Не шукайте в ньому ні розуму, ні почуття».

Одна з найвідоміших картин С. Далі — «Темна вечір». Це велике полотно (167х288 см) — справжній шедевр живопису, який зачаровує дією, особливо епічною виразністю. У ньому втілено філософсько-релігійне та естетичне кредо художника. Геометричний раціоналізм свідчить про нездоланну віру в сакральну силу числа, рятівну досконалу форму, яка для С. Далі уособлювала духовну

гармонію, моральну чистоту і велич. Присутня в картині й певна комічність світосприйняття художника. Однак образна драматургія і змістовний контекст картини кожним глядачем може відчуватися і сприйматися по-різному.

С. Далі. «Темна вечеря» (фрагмент)

- ?** Як, на Вашу думку, стиль епохи позначився на індивідуальному стилі С. Далі? Уважно розгляньте картини майстра. Опишіть Ваше враження від його творів. Як Ви вважаєте, чому більше віддавав перевагу в своїх картинах видатний іспанський художник: емоціям чи змісту?

Видатні художники Іспанії Ель Греко, Д. Веласкес, Ф. Гойя, С. Далі зробили вагомий внесок у розвиток кількох напрямків світового мистецтва живопису. Їх неповторні твори й сьогодні змушують глядачів переживати, замислюватися про сенс існування, про страждання і радість, про красу, любов та віру.

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

(Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника)

- I. **Оберіть одну правильну відповідь.**
(Одна правильна відповідь — 1 бал)
- У творчості якого іспанського художника поєднані візантійські та готичні традиції:
    - Ель Греко;
    - Ф. Гойя;
    - С. Далі.

2. Центральне місце у творчості Д. Веласкеса займав:
  - а) портрет;
  - б) пейзаж;
  - в) натюрморт.
3. До якої з модерністських течій ХХ ст. належать картини С. Далі:
  - а) кубізму;
  - б) сюрреалізму;
  - в) абстракціонізму.

II. Дайте стислу відповідь на запитання.

(Одна відповідь — 2 бали)

1. Визначте характерні риси, що притаманні саме іспанському живопису епохи Відродження.
2. Охарактеризуйте одну з картин іспанських живописців, яка Вам сподобалася. З яким музичним твором вона може асоціюватися?

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.

(Одна відповідь — 3 бали)

1. На прикладі творів Ф. Гойї розкажіть, як розкривається тема боротьби Добра і Зла.
2. Назвіть твори видатних іспанських художників, які справили на Вас особливе враження. Поясніть свій вибір.

IV. Поміркуйте... (Одна відповідь — 4 бали)

1. На прикладі творів іспанських художників Ель Греко, Д. Веласкеса, Ф. Гойї, С. Далі проаналізуйте, як стиль епохи позначився на їх індивідуальному стилі. У відповіді використовуйте метод «Прес»:

Я вважаю, що...

Тому що...

Наприклад,...

Таким чином,...
2. Ви — екскурсовод у музеї, де зберігаються твори іспанських художників Ель Греко, Д. Веласкеса, Ф. Гойї, С. Далі. Проведіть цікаву екскурсію.

Підсумуйте загальну кількість отриманих балів

і за допомогою таблиці визначте свою оцінку за 12-бальною системою

Кількість балів за критеріями 12-бальної системи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість балів, отриманих за правильну відповідь	1	2	3	4	5	6	8	10	12	15	18	21

Практичне завдання

Підготуйте доповідь про творчість С. Далі, супроводжуючи її цікавим ілюстративним матеріалом.

Тема 5

ФЛАМАНДСЬКИЙ І ГОЛЛАНДСЬКИЙ ЖИВОПИС

Краса — це плід постійного натхнення, породженого наполегливою працею.

Вона з'являється на світ болісно і в муках, як і все, що має жити.

Е. Делакруа, французький художник

✓ **Поміркуймо разом**

Існують різні припущення про походження слово «бароко». Назвіть, які характерні риси цього стилю Ви вже знаєте.

Бароко — стиль, який зародився на початку XVII ст. Він виник на хвилі занепаду гуманізму і народження маньєризму (стиль в європейському мистецтві XVI ст., що відобразив кризу гуманістичної культури Відродження). Характеризується втратою ренесансної гармонії між тілесним і духовним, природою та людиною). Стиль бароко, який згодом охопив країни Європи, дав світу багатьох талановитих митців. У стилі бароко були створені розкішні палаци та парки; скульптури, що відтворювали почуття, людину в русі; картини, насичені емоціями і динамікою сцен з життя; в музиці з'явився новий жанр — опера.

? **Наведіть приклади характерних рис стилю бароко в архітектурі того часу. Які споруди Вам сподобалися найбільше? Чому?**

У кожній країні стиль бароко мав свої національні особливості. Спочатку він з'явився в образотворчому мистецтві *Італії*. Наприклад, в італійському живописі був популярним міфологічний жанр. Також мала неабияке значення венеціанська школа живопису, де основним був жанр міського пейзажу. Більш жорстке, суворе втілення стиль бароко отримав в *Іспанії* у роботах Д. Веласкеса, Х. де Рібери та Ф. де Сурбарана. Для іспанського барокового живопису характерні декоративність, примхливість, синтез комічного та величного, тілесного й аскетичного.

Період розквіту *фламандського бароко* представлений творчістю П. П. Рубенса, А. ван Дейка, Я. Йорданса тощо.

Ф. де Сурбарана.
«Дитинство Богородиці»

Х. де Рібера.
«Свята Інеса у в'язниці»

А. ван Дейк.
«Родинний портрет»

Засновником нового хвилююче-яскравого стилю художнього вираження — бароко — вважається П. П. Рубенс. Виразний, пишний рубенсівський стиль характеризується зображенням великих за розміром фігур у стрімкому русі. Атмосфера полотен завжди емоційна. Різкі контрасти світла і тіні, теплі багаті фарби, здається, наділяють його твори кипучою енергією. Він писав картини на біблійні сюжети. Його полотна про захоплююче полювання, битви сповнені пристрасті та життєвості. Художник Е. Делакруа, один з найбільших шанувальників П. П. Рубенса, писав про нього: «Його головна риса — це пронизливий дух, тобто вражаюче життя, а без цього жоден художник не може бути великим... Тиціан і П. Веронезе здаються поруч з ним страшенно смиренними».

? Які риси були притаманні мистецтву бароко в Україні?
Наведіть приклади.

Пітер Пауль Рубенс

П. П. Рубенс вмів писати все: він проявив себе як в історичному живописі, так і у жанрі портрета, пейзажу та декоративного живопису. Митець був привабливим чоловіком, мав гострий розум та міцне здоров'я. Він знав собі ціну, вмів вести справи та досягав поставленої мети, але при цьому не був егоїстом і щедро ділився своїми здобутками з ближніми. Все це сформувало його особистість і відбилося у справі всього життя — живописі.

П. П. Рубенс. «Встановлення хреста»

Вражає не лише кількість картин художника, але і його закоханість у навколишній світ. Хоча митець тяжів до земної краси, він залишався дуже релігійною людиною.

Справжнім майстром П. П. Рубенс став в Італії. Він освоїв потужну манеру південного живопису, додавши до неї власне радісне світовідчуття. Завдяки непересічному таланту П. П. Рубенс отримав звання придворного художника. Його покровителями були ерцгерцог Альберт, англійський король Карл I, французький король Людовік XIII та іспанський король Філіп IV.

Спадщина художника є настільки великою, що й досі повністю не досліджена.

П. П. Рубенс демонстрував неймовірну життєствердуючу силу бароко. Його картини сповнені відверто тілесного, земного, радісного відчуття життя.

П. П. Рубенс.
«Прикутий Прометей»

П. П. Рубенс.
«Розп'яття (Удар списа)»

П. П. Рубенс.
«Святий Ієронім»

? Пригадайте сюжет давньогрецького міфу про Прометея. За що, як і ким він був покараний?

На картині «Прикутий Прометей» зображено один із ключових моментів міфу: покарання богами Прометея. Його фігура справляє сильне враження: страждання і біль, потужне тіло Прометея напружене, орел розриває дзьобом і кігтями його печінку. Художник показує титана нескореним і гордим. Покараний за любов до людей, Прометей кидає сміливий виклик Зевсу і готовий, незважаючи на страшні муки, відстоювати свою правоту.

? Дайте визначення поняттю «жанр». Назвіть жанри живопису, які Вам відомі. У якому жанрі написана наступна картина?

На картині «Розп'яття (Удар списа)» зображений римський воїн, якій встромляє спис у бік Христа. Люди, що оплакують Ісуса, відтіснені вершниками з місця біля трьох сколочених хрестів на Голгофі. Грубість і жорстокість публічної страти контрастують з мовчазним горем Богоматері та Святого Іоанна, що стоять поруч, зі співчуттям Марії Магдалини, яка благаючим жестом звертається до солдата зі списом.

? Чим, на Вашу думку, відрізняється зображення Христа на картині П. П. Рубенса від образу Христа на українських іконах?

«Святий Ієронім». П. П. Рубенс зобразив відомого релігійного діяча, аскета Святого Ієроніма, якого часто зображували художники Західної Європи. Існує легенда, що під час свого аскетичного перебування в пустелі Святий Ієронім зустрів лева з хворою лапою, безстрашно оглянув її і витяг з лапи велику тріску, вилікувавши могутнього звіра. З того часу лев, на знак вдячності, всюди супроводжував святого. Таким чином, лев, зображений поряд зі Святим Ієронімом, символізує безстрашність, мужність, силу духу цієї людини. П. П. Рубенс, як і Тиціан, зобразив Святого Ієроніма сильним, наче лев, старцем.

? Чим відрізняються побутовий та біблійний портрети?

П. П. Рубенс розробив нову для фламандського живопису форму — жанр мисливських сцен, які проникнуті динамікою зрілого бароко.

«Полювання на тигрів та левів». У цій роботі вихор композиційного руху зображення змитає обмеження ліній та форм, які були традиційними до цього часу. Художник часто використовував глибокий контраст між людьми і тваринами у зображенні шкіри, рухів, міміки. Він вважав: чим екзотичнішою буде зображена тварина, тим сильнішим буде ефект контрасту тіла людини та динаміки рухів дикої тварини. Тому вся композиція пронизана стрімким, нескінченим рухом та силою.

П. П. Рубенс. «Полювання на тигрів та левів»

П. П. Рубенс. «Полювання на лева» (фрагмент)

П. П. Рубенс вивів фламандську художню культуру на новий рівень, ставши творцем актуального і живого, тісно пов'язаного із сучасністю мистецтва. Слава П. П. Рубенса не згасла після його смерті. Твори майстра є джерелом натхнення для художників нових поколінь. Так, у роботах французького живописця початку XVIII ст. А. Ватто чітко простежується стиль П. П. Рубенса. Французьких художників-романтиків Е. Делакруа та Ж. Т. Жеріко надихали його кольори й енергетика.

Е. Делакура називав П. П. Рубенса «Гомером живопису, батьком пристрасі й ентузіазму». І до сьогодні живопис великого фламандця користується великою популярністю.

✓ Для допитливих

Одним із привілеїв П. П. Рубенса як придворного художника було те, що він міг не реєструвати своїх учнів у Гільдії художників. Це створює певні незручності для сучасних мистецтвознавців: з одного боку, ускладнює ідентифікацію оригінальних робіт художника, з другого — не дозволяє дізнатися, хто саме працював під керівництвом П. П. Рубенса. З-поміж його учнів був А. ван Дейк, який згодом став знаменитим, імена інших, на жаль, були втрачені. 1611 року в листі до друга митець зазначав, що у нього дуже багато учнів і він ледь встигає слідкувати за їх працею. У 1621 р. датський медик О. Сперлінг писав про те, що «відвідав художника в майстерні, де безліч його юних помічників працювали над картинами, на яких рукою майстра були позначені крейдяні контури майбутніх творів». Тому майстерню художника називали «фабрикою картин». Це не зовсім відповідає дійсності. Хоча майстерня і відзначалася великими розмірами (художник облаштував її у власному домі), для справжньої фабрики цього було недостатньо. Так, П. П. Рубенс не зміг би власноруч написати стільки картин, скільки їх було створено у його майстерні, але достовірно відомо, що якість кожної роботи він перевіряв особисто. При виконанні звичайного замовлення художник робив етюди олією, вимальовував окремі деталі, а за цією канвою його учні вже закінчували роботу. Заключний огляд картини теж робив П. П. Рубенс. Він ніколи не приховував методів своєї роботи, і ціна кожної картини залежала від ступеня його особистої участі в її створенні. Лише в останні роки життя втомлений художник майже повністю довірив замовлені полотна своїм учням.

П. П. Рубенс. «Союз Землі і Води»

Рубенс, його дружина Хелена Формент і їхній син Пітер Пауль

Рембрандт Харменс ван Рейн

Творчість Рембрандта знаменує собою вершину розвитку голландського мистецтва XVII ст. Видатний художник писав чудові твори майже у всіх жанрах живопису, користуючись різноманітною технікою. Художня спадщина митця вирізняється винятковою різноманітністю: він писав портрети, натюрморти, пейзажі, жанрові сцени, картини на історичні, біблійні, міфологічні теми, був неперевершеним майстром малюнку та офорту. Художника цікавили таємна суть явищ, складний внутрішній світ зображених ним людей, з усім багатством їх душевних переживань. Наприклад, у картинах, присвячених коханій дружині Саскії — коханню всього життя, митець наповнив її образ надзвичайною ніжністю та любов'ю.

У полотнах, особливо на релігійну тему, Рембрандт надавав великого значення світлотіні, яка створювала напружену емоційну атмосферу. На пізніх творах домінували червоні, жовтогарячі кольори як квінтесенція духовної суги й просвітлення, філософії та енергії життя.

Рембрандт. «Зречення апостола Петра»
(фрагмент)

Рембрандт. «Благословення Якова»
(фрагмент)

У портретах видатний художник умів передати біографію і навіть цілу історію життя персонажів, безмежно різноманітність психології людини. Зворушлива людяність його образів відзначена печаткою таємничої краси.

Доля Рембрандта є трагічною: художник помер у бідності, втративши всіх близьких. За життя його роботи не цінувалися, навіть учні залишили свого вчителя. Але це не зламало дух митця. Зі своїх автопортретів художник ніби каже своїм супротивникам: «Ви розорили, ви образили, ви принизили мене, і ви приписували мені спонукання та вчинки, які були чужі моїй натурі. Але зломити мене ви не могли. Дивіться, я все той же, міцний, могутній, непохитний, як дуб, не зворушений грозою».

? Розгляньте репродукцію картини «Нічна варта». Яке значення відводиться на полотні світлотіні під час втілення художником свого задуму? Якого ефекту можна досягти, змінивши джерело світла?

«Нічна варта» — груповий портрет стрілецької роти капітана Б. Кока — найвідоміший шедевр Рембрандта, написаний по смерті коханої дружини Саскії. Композиційне рішення не має нічого спільного з традиційним груповим портретом: на картині зображена історична подія — за сигналом тривоги загін виступає в похід. Одні солдати спокійні та впевнені, інші хвилюються в очікуванні невідомого, але всі образи сповнені загальною енергією, патріотичного підйому, торжества громадянського духу. Груповий портрет під пензлем Рембрандта переріс у героїчний символ епохи та суспільства.

Багато облич на цій картині нечіткі через світлотінь — контрасти густих тіней та яскравого сонячного світла, на яке виходить загін. До XIX ст. картина вже так сильно потемніла (була покрита шаром кіптяви, який спотворив її колорит), що її вважали зображенням нічної сцени, але тінь, яка падає від фігури капітана на світлий одяг лейтенанта, доводить, що це не ніч, а день).

Рембрандт. «Нічна варта»

? Опишіть, які почуття сповнюють старця на картині «Повернення блудного сина»?

«Повернення блудного сина». Картина написана у тому ж році, коли митець пережив ще одну велику втрату: помер його син Тітус. Полотно є філософською поемою на біблійний мотив: запилені босі ноги грішника, що повернувся з глибоким каяттям, щемлива ніжність рук сліпого, які «впізнають» сина, і тихе світло щастя на змученому старому обличчі. Убитий горем Рембрандт, що сам тільки-но втратив єдиного сина, пише історію батька, до якого повернувся син. Усі погляди персонажів картини звернені до сина, і глядач теж долучається до втілених в образах почуттів: душевного потрясіння, щастя повернення, безмежної батьківської любові й, разом з тим, до гіркоти розчарувань, принижень, сорому та каяття сина.

? Що таке автопортрет? Чому, на Вашу думку, художники часто малюють автопортрети?

«Автопортрет із Саскією на колінах». На цьому полотні молодий Рембрандт, до нестями закоханий в юну дружину, малює її простувате обличчя, освітлюючи його своїм натхненням. Образ Саскії сповнений щирого, невтримного почуття, тоді як обличчя самого художника більш затемнене. Таким чином, центральний світловий акцент картини — осяяне коханням до чоловіка обличчя жінки. Цим він підкреслює безтурботність закоханої пари. Почуття їхні зрозумілі та близькі нам такою ж мірою, як і наші власні. Дивлячись на це полотно, глядач починає дихати повітрям з картини, відчувати аромат вина, чути шурхіт розкішного одягу. Картина пронизана радістю життя — це феєричний, казковий світ. Полотно ілюструє той факт, що стиль бароко є найбільш придатним для передачі урочистого, піднесеного настрою.

? Пригадайте твори художнього мистецтва, в яких звеличується любов матері до дитини.

«Святе сімейство» — полотно, написане на відомий біблійний сюжет. На картині «Святе сімейство» зображені, на перший погляд, прості люди і їхній побут, але янголи, що спускаються до напівтіні бідного житла, нагадують нам, що це не звичайна родина, а Богоматір із сином Ісусом, за спиною якої стоїть Святий Йосиф. Мирною тишею, святістю материнства дихає це полотно. Все чітко продумано: турботливість жесту матері, яка притримує завісу колиски, щоб подивитися на сплячу дитину, зосередженість фігури Йосифа. Рембрандт розуміє простоту материнського щастя не як щось буденне, а вбачає у ній глибинний сенс та вічність. Пляма чистого кольору концентрує увагу на червоній ковдрі, якою накритий у колысці малий Христос. Він є сенсом життя для матері.

? Чим, на Вашу думку, картина «Святе сімейство» відрізняється від ікони?

П. П. Рубенс та Рембрандт — яскраві представники епохи бароко, які у своїй творчості повною мірою втілили основні риси стилю: П. П. Рубенс — через зображення рухливості, невтримної життєвості та чуттєвості, Рембрандт — через вираження на своїх полотнах усього спектру людських переживань із неперевершеною емоційною насиченістю. Їхні картини зараз відомі кожному, хто цікавиться мистецтвом живопису.

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

(Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника)

I. Оберіть одну правильну відповідь.

(Одна правильна відповідь — 1 бал)

- Монументальний, станковий, декоративний, декоративний, мініатюра — це види:
  - живопису;
  - скульптури;
  - архітектури.
- Яскравими представниками бароко були:
  - Л. да Вінчі, Рафаель;
  - Е. Греко, Д. Веласкес;
  - П. П. Рубенс, Рембрандт.

3. Засновник стилю бароко у живописі П. П. Рубенс написав такі картини:
- «Прикутий Прометей», «Святе сімейство», «Повернення блудного сина»;
  - «Полювання на тигрів та левів», «Повернення блудного сина»;
  - «Прикутий Прометей», «Полювання на тигрів та левів», «Розп'яття на хресті».

II. Дайте стислу відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 2 бали)

- Назвіть основні жанри живопису, у яких працювали П. П. Рубенс і Рембрандт.
- Доведіть, що П. П. Рубенс і Рембрандт працювали у стилі бароко (на прикладі їх творів).

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 3 бали)

- Які риси є спільними для творів бароко у різних видах мистецтва? Під час відповіді використовуйте метод «Прес»:
  - Я вважаю, що...
  - Тому що...
  - Наприклад,...
  - Таким чином,...
- Як вплинула на розвиток світового реалістичного мистецтва творчість Рембрандта?

IV. Поміркуйте... (Одна відповідь — 4 бали)

- Проаналізуйте один з Ваших улюблених творів живопису (до якого стилю, виду, жанру він належить; які художні засоби використовував художник, які індивідуальні особливості стилю має Ваш улюблений майстер тощо).
- Ви — екскурсовод у музеї, де зберігаються твори видатних художників П. П. Рубенса і Рембрандта. Проведіть цікаву екскурсію.

Підсумуйте загальну кількість отриманих балів

і за допомогою таблиці визначте свою оцінку за 12-бальною системою

Кількість балів за критеріями 12-бальної системи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість балів, отриманих за правильну відповідь	1	2	3	4	5	6	8	10	12	15	18	21

Практичне завдання

Підготуйте та проведіть у класі диспут на тему: «Стиль — це символ загального відчуття, символ охоплення всього життя епохи в цілому» (на прикладі творчості художників П. П. Рубенса і Рембрандта).

Тема 6

РОСІЙСЬКИЙ ЖИВОПИС
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX СТ.

✓ Поміркуймо разом

Чи згодні Ви з австрійським композитором Х.-В. Глюком, який визначив такі головні принципи мистецтва: «Простота, правда і природність — ось три великі принципи прекрасного в усіх творах мистецтва»? Поясніть свою думку.

Історія російського мистецтва умовно поділяється на два великі періоди, межею для яких є початок XVIII ст. і реформи, здійснені Петром I. Росія до початку реформ відома в художньому мистецтві більшою мірою своїм іконописом. Кінець XVIII ст. знаменував перехід до світського мистецтва.

Початок XIX ст. — час культурного і духовного піднесення в Росії. Якщо в економічному та соціально-політичному розвитку країна відставала від передових європейських держав, то в культурному надбанні вона не тільки йшла врівень з ними, а й часто випереджала. Цей період — «золота епоха російського живопису». Саме тоді російські художники досягли того рівня майстерності, який поставив їх твори в один ряд з кращими зразками європейського мистецтва. Головні теми образотворчого мистецтва XIX ст. — прославлення подвигу народу, ідея його духовного пробудження, звернення до історичного минулого своєї країни.

П. П. Верещагін. «Вид Московського кремля» (фрагмент)

П. П. Верещагін. «Набережна Неви» (фрагмент)

Культура Росії другої половини XIX — початку XX ст. увібрала художні традиції, естетичні та моральні ідеали «золотого віку». На рубежі XIX—XX ст. в духовному житті Європи і Росії з'явилися тенденції, які вимагали нового осмислення соціальних і моральних проблем. Все це призвело до пошуку нових образотворчих підходів і засобів. Цей період називали однією з найбільш витончених епох в історії російської культури.

Художники Росії відомі своїми історичними, портретними та пейзажними полотнами, в яких чітко простежується самотутність національних традицій живопису.

Історичний живопис

Історичний жанр — один з основних жанрів образотворчого мистецтва, присвячений історичним подіям та історичним діячам, соціально значущим явищам в історії суспільства. Звернений в основному до минулого, цей жанр включає також зображення недавніх подій, історичне значення яких визнане сучасниками. Основні види творів історичного жанру — історичні картини, розписи, рельєфи і кругла скульптура, станкова графіка. Історичний жанр часто переплітається з іншими жанрами — побутовим (історико-побутові зображення), портретом (зображення діячів минулого, групові портретно-історичні композиції тощо), пейзажем (історичний пейзаж); особливо тісно з історичним жанром поєднується батальний жанр, що розкриває історичний сенс військових подій. У цьому жанрі часто знаходили художнє вираження драматичні зіткнення історичних сил, погляд на народ як на активну рушійну силу історії, події класової і національно-визвольної боротьби.

К. П. Брюлов. «Облога Пскова польським королем Стефаном Баторієм у 1581 р.»

А. Д. Ківшенко. «Військова рада у Філях»

Яскравими представниками цього жанру були видатні художники І. Рєпін, В. Суріков та В. Васнецов.

? Які твори І. Рєпіна, В. Сурікова та В. Васнецова Ви вже знаєте? Чи можна вважати, що їх картини написані у стилі реалізму? Чому? Які з картин цих художників Вас найбільше вразили? Чим це можна пояснити?

Ілля Рєпін

Визначний художник-реаліст другої половини XIX — початку XX ст. І. Рєпін народився в Україні, у місті Чугуєв на Харківщині, і перші свої художні спроби здійснив під впливом українських іконописних традицій. Потім був переїзд до Петербурга, де він став свідком важливих історичних подій, які згодом майстер втілював у своїх полотнах. І. Рєпін закінчив із золотою медаллю Петербурзьку Академію мистецтв, бував у студійній подорожі в Італії та Франції.

І. Рєпін мав абсолютне відчуття психології своїх героїв, здатність знаходити такі психологічні зіткнення, які хвилюють мільйони глядачів і западають у душу назавжди. Він майстерно охоплював людську постать у русі, її типаж і вираз обличчя, а його соковиті і звучні барви надавали творові ефектної пластичності. Залежно від того, де і над якою тематикою працював І. Рєпін, періоди його творчості можна поділити на український та російський.

Проте з Україною художник був пов'язаний не тільки походженням, але й емоційно. Визначний художник залишив багату й різноманітну мистецьку спадщину, серед якої багато картин, написаних в історичному жанрі: «Іван Грозний і син його Іван», «Царівна Софія», «Засідання Державної Ради», «Запорожці пишуть листа турецькому султану» (один варіант — у Москві, другий — у Харківському державному музеї образотворчого мистецтва), «Гайдамака» тощо.

І. Рєпін. «Пушкін у Царському Селі»
(фрагмент)

І. Рєпін. «Арешт пропагандиста»
(фрагмент)

Художник прожив довге життя людини, повністю відданої своїй справі. Його величезний живописний талант визнавали всі, але не всі могли повною мірою оцінити історичне, суспільне значення його мистецтва.

В історію світової художньої культури І. Рєпін увійшов як художник-новатор, який зумів сучасне йому життя відобразити в нових, невідомих до цього часу художніх образах та формах. Сила мистецтва майстра проявилася в чудовій майстерності типізації. Як хороший художник-психолог І. Рєпін блискуче передавав духовний світ людини в усій його складності і суперечливості. Творчість художника була кроком вперед у розвитку російського та світового мистецтва живопису.

? Розгляньте картину «Запорожці пишуть листа турецькому султану» та опишіть характери героїв.

«Запорожці пишуть листа турецькому султану». Сюжет картини заснований на реальній історичній події. У 1675 році у відповідь на заклик турецького султана перейти під його владу запорожці надіслали йому глумливого листа з відмовою. Художник створює атмосферу надзвичайного життєлюбства,

непоборної енергії життя. Яскраві кольори створюють загальний мажорний настрій картини.

І. Рєпін втілює у емоціях своїх персонажів різні градації сміху — від легкої іронічної посмішки до відвертого реготу. Обличчя героїв картини сприймаються як знайомі та реальні, бо сміх, який художник закарбував в образах, наближує минуле і робить його зрозумілим для сучасних людей.

? Які художні засоби використав І. Рєпін, зображуючи образ Івана Грозного? Опишіть Ваше особисте ставлення (враження, почуття, думки) до цієї картини.

Картина «Іван Грозний і син його Іван» зображує сюжет із російської історії XVI ст. Російський цар Іван Грозний, охоплений люттю, вбиває свого сина ударом по голові залізною палицею. А зрозумівши, що накоїв, кричав, не тямлячи себе від горя, присів поряд із сином і затис його рану. І. Рєпін досяг неймовірного впливу на глядача, він показав криваву трагедію в крайній психологічній напрузі, навмисно загострив увагу на моменті вбивства, що сталося миттєво, — і вже не можна нічого змінити. Полотно сповнене темряви і вражаючого трагізму. Обличчя царя приковує до себе погляд і водночас відштовхує. Його божевільні очі, сповнені розпачу і болю, лякали самого художника, який декілька разів повертався до роботи над своїм шедевром. І. Рєпін навмисне намалював на картині велику калюжу крові, яка не могла з'явитися в реальності через декілька секунд після вбивства. Але саме вона символізує жахіття всього, що сталося, бо синовбивство — це злочин проти людства, роду, самого життя. Кожна деталь картини написана легко, без єдиного виправлення. Усюди гра прозорих шарів фарби, зображення простору, світу ілюзорності й матеріальності твору. Картина «Іван Грозний і син його Іван» — досконале творіння.

І. Рєпін навмисне намалював на картині велику калюжу крові, яка не могла з'явитися в реальності через декілька секунд після вбивства. Але саме вона символізує жахіття всього, що сталося, бо синовбивство — це злочин проти людства, роду, самого життя. Кожна деталь картини написана легко, без єдиного виправлення. Усюди гра прозорих шарів фарби, зображення простору, світу ілюзорності й матеріальності твору. Картина «Іван Грозний і син його Іван» — досконале творіння.

? Які ще картини цього видатного художника Ви знаєте? У якому жанрі вони написані?

Василь Суріков

В. Суріков увійшов в історію російського мистецтва перш за все як історичний живописець. Автор кількох монументальних полотен народився в Сибіру, потім приїхав до Москви. Закінчив Петербурзьку Академію мистецтв. Художник походив з роду козаків, які перебралися до Сибіру разом із Єрмаком, тому не дивно, що саме історичний живопис став його покликанням. В. Суріков добре знав побут і звичаї минулих епох, умів передавати яскраві психологічні характеристики. У своїх картинах художник зображував переломні, критичні моменти російської історії, реальних історичних діячів і поряд з ними — узагальнено-типізовані і водночас наділені яскравими, індивідуальними характеристиками образи російських людей найрізноманітніших верств суспільства. Крім того, він був прекрасним колористом (майстром кольору).

Одними з найкращих творів В. Сурікова вважаються «Ранок стрілецької страти», «Меншиков у Березові», «Бояриня Морозова», «Підкорення Сибіру Єрмаком», «Перехід Суворова через Альпи», «Степан Разін».

? Що спонукало російських художників звернутися до історичного жанру? Які історичні події вони відображали на своїх полотнах?

«Бояриня Морозова». Центральна фігура картини — опальна російська бояриня Морозова, прихильниця патріархальних устоїв, захисниця старої віри, яка виступила проти церковних реформ, що насильно насаджувалися патріархом Никоном у XVII ст. За свої погляди бояриня Морозова була піддана катуванням і посаджена до в'язниці, де і померла, так і не прийнявши нової віри. Перевезення боярині до в'язниці й зображено на картині.

Високо піднесла Морозова окуту важким ланцюгом руку з тонкими пальцями, складеними в двоперстя. З пристрасним закликком твердо стояти за свою справу звертається вона до народу. Страшний полум'яний погляд її запалих очей на виснаженому мертвно-блідому обличчі. Бояриня готова прийняти будь-які муки, піти на смерть, але не зречтися своєї віри. Яскравий образ Морозової не губиться у натовпі. Він нерозривно з нею пов'язаний.

Морозова — джерело, що збуджує в натовпі складну гаму різних переживань, той центр, до якого спрямовуються погляди, думки і почуття всіх діючих осіб цієї сцени: більшість співчуває боярині, деякі зловтішаються, інші байдужі тощо. Динамічність всієї сцени посилюється і діагональною побудовою картини. Показуючи історичну подію як народну трагедію, В. Суріков геніально поєднав ідею «героя і натовпу». Оригінальне і колористичне вирішення картини, її колірний діапазон — від чорного до білого, з використанням всієї гами палітри. Кольором виділено також психологічний центр картини — фігуру Морозової; чорна пляма її одягу на тлі білого снігу. Але яскрава барвистість, багатоколірність натовпу надають картині мажорного, життєстверджуючого звучання, висловлюючи віру в народ, в його сили, в кінцеву перемогу народного розуму над забобонами, світла над темрявою.

? Чому, на Вашу думку, на картині «Бояриня Морозова» герої по-різному реагують на арешт боярині?

В. Суріков вже привчив глядачів, що кожна його нова робота — подія, свіжий і достовірний погляд на історію. Але поява на виставці картини «Підкорення Сибіру Єрмаком» для багатьох стало потрясінням, настільки зримо художник зміг передати далеке минуле, ніби сам був безпосереднім учасником тих подій. Так само емоційно сприймали роботу В. Сурікова і багато майстрів живопису. Художник С. Маковський писав: «Він дійсно бачить минуле — варварське, криваве, страшне минуле Росії і показує свої бачення так виразно, наче не знає відмінності між сном і дійсністю... у трагізмі відродженої епохи розкривається загадкова, трагічна глибина народної душі».

«Підкорення Сибіру Єрмаком». Темою для картини стало взяття в жовтні 1582 р. козаками під керівництвом легендарного Єрмака столиці Сибірського ханства Кашлика. У ході цієї битви жменькою сміливців, прямим спадкоємцем яких (за правом народження) завжди відчував себе сам художник, було розбито величезне військо хана Кучума. Цілісним і згуртованим є військо під проводом Єрмака. Повністю протилежним йому змальоване різнорідне військо Кучума, яке у паніці розбігається на всі боки. Картина є епічною не лише за значущістю сюжету, а й за передачею руху людей. Головний герой, Єрмак, ніби злитий, «спаяний» зі своїм загоном. Лише владний жест руки,

що направляє загін на ворога, може визначити місце на картині. Мужність, незламна сила, впевненість у перемозі — ось що написано на обличчях цих могутніх російських людей. Чудово переданий В. Суріковим суворий сибірський пейзаж у похмурий осінній день — і каламутні жовті води річки, і глинистий берег, і сіре небо, на тлі якого чітко виділяються силуети охоплених тривогою вершників. Картина видається то золотисто-коричневою, то свинцевою, нагадуючи мерехтіння стародавньої парчі.

Вважається, що за своєю реалістичністю, за глибиною змісту і мальовничою досконалістю це один з найкращих творів історичного батального живопису.

«Степан Разін». На полотні є все — і сама тема, що взята з історії селянських рухів на Русі, і вирішення цієї теми: грізний отаман зображений зануреним у важку думу, в передчутті трагічного кінця своєї справи. Прекрасні переливи кольорів, сонячне світло, загальна поетизація образу народного ватажка передають спокій, гармонію, красу сильного характеру людини в єдності з живою силою природи. Інтенсивність зображеної краси природи підкреслює силу бунтівливого, непокірного духу Степана Разіна. Хмільна ватага козаків відокремлена від отамана. У м'язистих фігурах веслярів — напруга і сила, втілення потужності народу.

Глибокий ідейний зміст творів художника втілено в досконалій художній формі. В. Суріков вважається одним з найкращих у світі майстрів композиції великих багатофігурних картин. Художник написав низку портретів, пейзажів, але вершиною його досягнення є твори на історичні теми.

Які картини В. Сурікова Вам відомі?

Опишіть Ваше особисте ставлення (враження, почуття, думки) до творчості цього майстра.

Віктор Васнецов

? Твори яких українських художників, у котрих переважає національний стиль, Ви знаєте? Наведіть приклади.

В. Васнецов — один із засновників російського модерну в його національно-романтичному варіанті — народився в чуваському селі Лопьял в сім'ї православного священика. Себе художник вважав нащадком скифів. Освіту здобув у духовній семінарії. Вчився живопису в Петербурзі — спершу у І. Крамського в художній школі Товариства заохочення художників, потім — в Академії мистецтв.

В. М. Васнецов. «Хрещення Русі»
(фрагмент розпису Володимирського собору в Києві)

В. М. Васнецов.
«Хрещення Володимира». Фреска

У творчості В. Васнецова яскраво представлені різні жанри, що стали етапами дуже цікавої еволюції: від побутового малювання до казки, від станкового живопису до монументального. В перших творах В. Васнецова переважали побутові сюжети. Пізніше головним напрямом став билинно-історичний («Витязь на розпутті», «Після побоїща Ігоря Святославича з половцями», «Альонушка», «Іван Царевич на Сірому Вовку», «Богатирі» тощо). В кінці XIX ст. все більш помітне місце в творчості художника посідала релігійна тема. У першій чверті XX ст. В. Васнецов продовжував працювати над народними казковими темами, створюючи полотна «Бій Добрині Микитовича з семиголовим Змієм Гориничем», «Коцій Безсмертний» тощо.

Живописець В. Васнецов видозмінив російський історичний жанр, поєднавши мотиви середньовіччя зі зворушливою атмосферою поетичної

легенди або казки. «Я завжди був переконаний, що в жанрових та історичних картинах... у казці, пісні, билині, драмі позначається весь стан народу, внутрішній і зовнішній, з минулим і сьогоднішнім, а можливо, і майбутнім ... Поганий той народ, який не пам'ятає, не цінує і не любить своєї історії», — писав видатний художник.

? Як у творах В. Васнецова відобразився національний стиль?

«Богатирі» — найвідоміше полотно митця, яке відображає дух російського народу. В. Васнецов демонструє глибоке розуміння національного характеру, його яскравості та героїзму і втілює це у трьох різних образах. У центрі знаходиться Ілля Муромець — спокійний та грізний, впевнений у своїй силі, але водночас сповнений великодушності й доброти. Праворуч від нього В. Васнецов розташував наймолодшого персонажа — Альошу Поповича — гарного, сміливого і відважного. На поетичність його характеру, співучу душу вказують гуслі, прикріплені до сідла. Третій богатир — Добрина Микитович — втілення розуму, поважності, вдумливості, обережності. Йому під силу вести найскладніші дипломатичні розмови і розробляти стратегії бойових дій. Усі трое стоять на межі лісу та поля. Насиченою, інтенсивною є манера зображення на картині природи: білі важкі хмари, жовта ковила, випалена сонцем земля, сильний вітер передають дух російських земель. Хижий птах у небі, сірі могильники додають відчуття небезпеки, але вигляд богатирів — захисників народу — не дає жодного приводу сумніватися у їх надійності.

«Витязь на розпутті». Картина відтворює сюжет билини про Іллю Муромця. Напис на камені не видно повністю, художник залишив тільки рядок: «Прямо поїдеш — живим не будеш: нема дороги ані для перехожого, ані для проїжджаючого, ані для пролітаючого». Монументальна фігура стоїть спиною до глядача, але помітно, що Ілля про щось розмірковує, схиливши голову. Його красивий сильний кінь стомився і теж опустив голову. Довкола — черепи та хижі ворони.

Митець навмисно ховає закінчення напису за мохом і відмовляється від зображення дороги за витязем, яку він показав у попередньому варіанті картини. Все це зроблено навмистно, для більшої емоційності. Художник підкреслює, що в Іллі Муромця немає іншого виходу, ніж їхати в той бік, який зазначено на камені.

Пейзажний живопис

Пейзаж (з фр. — *країна, місцевість*) — жанр в образотворчому мистецтві, в якому об'єктом зображення є природа.

Ісаак Левітан

І. Левітан. «Весна. Велика вода» (фрагмент)

«Картини Левітана вимагають неспішного розглядання, — писав великий знавець його творчості К. Паустовський, — вони не приголомшують погляд. Вони скромні й точні, подібно оповіданням Чехова, але чим довше вдивляєшся в них, тим все миліше стає тиша провінційних фасадів, знайомих річок і путівців».

Майстер пейзажу, засновник жанру «пейзаж настрою», народився в містечку Кібартай в Литві в освіченій збіднілій родині. Закінчив Московське училище живопису, скульптури та архітектури. Його вчителями були видатні художники В. Перов, О. Саврасов і В. Полєнов. І. Левітану було присвоєно

звання академіка пейзажного живопису. Він почав викладати в тому самому училищі, в якому вчився сам. Художник мріяв створити «Будинок пейзажів» — велику майстерню, в якій могли б працювати всі російські пейзажисти. Один з учнів згадував: «Вплив Левітана на нас, учнів, був дуже великий. Це обумовлювалося не тільки його авторитетом як художника, а й тим, що Левітан був різнобічно освіченою людиною... Левітан вмів до кожного з нас підійти творчо, як художник, а під його коректурою етюд, картини оживали, щоразу по-новому, як оживали на виставках в його власних картинах куточки рідної природи, до нього ніким не помічені, не відкриті».

I. Левітан створив чудові, глибоко проникливі образи російської природи, показавши задушевну красу і виразність найбуденніших її мотивів і картин. У своїх перших творах — «Вечір», «Сонячний день», «Весна» — художник приділяв багато уваги деталям, вводив жанрові мотиви. Проте вже в картині «Осінній день. Сокольники», яка принесла I. Левітану популярність і визнання, художник поставив перед собою завдання: розкрити, перш за все, стан природи, передати настрій, переживання людини. Після поїздки по Волзі з'явилися картини «Після дощу. Плесо» і «Вечір. Золоте плесо», в яких майстер зобразив живе дихання природи, могутню красу російської річки. I. Левітан звертався до різноманітних образів природи, передаючи її у різних станах — задумливою і радісною, сумною і тріумфально-світлою. Поетичні роздуми про природу

і життя відбилися в монументальному полотні «Над вічним спокоєм». У величч та гармонії природи художник черпав віру в життя, в перемогу щастя і справедливості, створюючи життєствердний, радісний образ природи (картини «Березень», «Весна — велика вода», «Золота осінь» та інші.)

Видатний пейзажист досяг вражаючих результатів у передачі світлотіні і повітря, живого трепету природи, її поетичної виразності. Його нова манера живопису вирізнялася лаконізмом і узагальненістю, точною і вірною передачею предметів. Реалістичне глибоко національне мистецтво I. Левітана посіло одне з чільних місць в історії пейзажного живопису у світовому мистецтві.

I. Левітан. «Після дощу. Плесо»

I. Левітан. «Весна в Італії» (фрагмент)

«Золота осінь» — яскраве, мальовниче, декоративне полотно. І. Левітан вбачав особливу велич осені у тому, як вона змушує змінюватися природу: змиває дощами з листя яскраво-зелені кольори, темні відтінки літа змінюються на розкішне золото, пурпур і срібло. Картина передає відчуття прощального суму і передчуття зимових, холодних днів.

«Березень». Картину на нечасто втілюваний митцем мотив зими одразу визнали шедевром. Здавалося, ніхто до І. Левітана не зміг так написати сніг, сині тіні дерев і яскраву блакить неба. Комусь здавалося, що на картині все очікує весну, хтось вважав, що краса полотна — у змалюванні сонячного світла, яке тільки набирається сил. На картині все радіє сонячним променям, спіймавши яскраву мить тепла. Горизонтальний край поля ділить картину на дві частини. На передньому плані усе вже зігрілося на сонці — теплі стеля

і стіни будинку, коричнева розпарена земля, фігура коня, талий сніг. Зовсім інше відчуття передає друга половина полотна: темний ліс не радіє сонцю, холодні сині тіні на снігу вказують на те, що зима ще не відмовилась від своїх прав на цьому боці.

І. Левітан. «Осінній день. Сокольники» (фрагмент)

І. Левітан. «Тиха обитель» (фрагмент)

? Назвіть відомих Вам українських та зарубіжних художників-пейзажистів. Які їх картини Вам найбільше сподобалися? Чому?

Портретний живопис

Портрет — жанр образотворчого мистецтва; мальоване, скульптурне або фотографічне зображення людини або групи людей. На портреті людина може бути зображена по груди, по пояс, у повний зріст. Портрети бувають різних видів: автопортрет, груповий, парний, чоловічий, жіночий, дитячий, парадний тощо.

Валентин Серов

Уславлений російський портретист і один з найвизначніших майстрів портретного європейського живопису XIX ст. В. Серов народився в Санкт-Петербурзі, в родині музикантів. Почав свою освіту в класичній гімназії, але, закінчивши в ній тільки три нижчі класи, покинув її з наміром повністю присвятити себе мистецтву. Спочатку В. Серов навчався у німецького художника-офортиста А. Кешпінга, потім, у Москві, його вчителем став І. Рєпін, в сім'ї якого він жив. Навчався в Петербурзькій Академії мистецтв. Отримавши від Академії малу срібну медаль за етюд з натури, почав працювати самостійно, дедалі більше вдосконалюючись у живописі, переважно портретному.

В. Серов починав творчу кар'єру зі змішаних жанрів, характерних для імпресіоністів, згодом він прославився як портретист. Демократизм, правдивість і щирість, пильна увага до людини і рідної природи, гостре відчуття сучасного життя в поєднанні з глибоким освоєнням художньої спадщини становлять характерні риси творчості художника. У роботі над портретами художник керувався ідеями «розумного мистецтва», не піддаючись миттєвим хвилюванням, тому він вдумливо виписував характери своїх персонажів. Уже у віці 22—23 років він написав картини, які стали класикою російського живопису: «Дівчинка з персиками» і «Дівчина, освітлена сонцем» — поеми про юність, проникнуті життєрадісним, оптимістичним світовідчуттям художника, який сприймає світ у барвистому багатстві та розмаїтті.

В. Серов «Портрет великого князя Павла Олександровича»

В. Серов. «Портрет італійського співака Франческо Таманьо»

«Дівчинка з персиками» — одна з перших відомих картин митця. Смугле обличчя зображеної дівчинки відтіняється загальним блакитним тоном полотна. Вона пильно, з дитячою безпосередністю дивиться на глядача, вся осяяна сонячним промінням. Світло також відбивається на стіні, столі, кухонних предметах. Персики на столі пом'якшують холодні тони картини. Великий червоний бант на грудях героїні остаточно переконає глядача у мажорному настрої портрету. Дівчинка сповнена дитячого лукавства, вона ніби присіла відпочити після своїх безтурботних витівок і замислює нові. Від полотна віє свіжістю юності, відчуттям захищеності від прикросців реального світу.

Більш пізні картини майстра приваблюють цілісним, правдивим і поетичним перетворенням дійсності, красою і свіжістю колориту, передачею сонячного світла і повітря.

В. Серов «Портрет Лескова»

В. Серов був чудовим художником-психологом, який вмів глибоко висвітлити багатство внутрішнього світу людини, своєрідність її особистості. Наприклад, душевну витонченість, вдумливий скорботний образ художника І. Левітана; сильну, горду артистичну натуру італійського співака Ф. Таманьо; ретельність і багатий життєвий досвід письменника М. Лескова. Віра у велич народного генія втілилася в монументальному графічному портреті актора Ф. Шаляпіна.

Його портрети глибокі за змістом, різні за жанрами — від інтимно-ліричних до монументальних. З творчою пристрастю заглиблюється В. Серов у вивчення натури, шукає нові засоби художньої виразності, домагається яскравого розкриття соціально-психологічної сутності людини, прагне виразити своє ставлення до неї. У цей період художник пише портрети дітей, тонко підмічаючи особливості дитячої психології.

У портретах дітей видатний художник прагнув передати характерність пози та жесту, виявити і підкреслити безпосередність внутрішнього руху, душевну чистоту і ясність світосприйняття дитини.

Серед жіночих портретів виділяється портрет актриси героїчного репертуару, улюблениці глядачів М. Єрмолової. Художник створив величний образ людини-творця. Портрет княгині О. Орлової — чудовий зразок класичного парадного портрета. Інакше, з використанням багатокольорової палітри, написано портрет актриси Малого театру Г. Федотової, в якому художник чудово передає її живий розум і спостережливість.

Неперевершений майстер саме портретного живопису, В. Серов залишив не менш значущі роботи в жанрах пейзажу, графіки, книжкової ілюстрації, анімалістики, історичного та античного живопису. Його спадщина і творчі досягнення мали велике значення і вплив на все наступне російське мистецтво.

? Які художні засоби використовував художник, щоб відобразити характери своїх героїв? Яких українських художників-портретистів Ви знаєте?

В. Серов. «Діти» (фрагмент)

В. Серов. «Портрет Міки Морозова» (фрагмент)

В. Серов «Миропомазання Імператора Миколи Олександровича» (ескіз) (фрагмент)

В. Серов. «Портрет артистки М. М. Ермоловой»

В. Серов. «Портрет княгині О. Орлової»

В. Серов. «Портрет М. Я. Львової»

Символізм і модерн у російському живопису

Михайло Врубель

М. Врубель — майстер універсальних можливостей, який прославив своє ім'я практично у всіх видах образотворчого мистецтва. Він був відомий як автор живописних полотен, декоративних панно, фресок, книжкових ілюстрацій.

Народився видатний художник в місті Омськ у сім'ї військового юриста, поляка за походженням. Закінчив юридичний факультет Петербурзького університету. Але з юних років М. Врубель із захопленням навчався живопису. Тому майбутній художник вступив до Петербурзької Академії мистецтв, де займався у класі І. Рєпіна, якого на той час вважали першим художником Росії. Там М. Врубель опанував акварель і згодом став одним з видатних акварелістів Росії кінця XIX ст.

Уже в ранніх реалістичних картинах художника проявилися його велике живописно-колористичне обдарування, впевнена майстерність малюнка, багатство творчої фантазії, а також прагнення до виразності образу (картина «Дівчинка на тлі персидського килима»).

М. Врубель. «Дівчинка на тлі персидського килима»

В. Серов. «Портрет артистки М. М. Ермоловой»

В. Серов. «Портрет княгині О. Орлової»

В. Серов. «Портрет М. Я. Львовой»

Символізм і модерн у російському живопису

Михайло Врубель

М. Врубель — майстер універсальних можливостей, який прославив своє ім'я практично у всіх видах образотворчого мистецтва. Він був відомий як автор живописних полотен, декоративних панно, фресок, книжкових ілюстрацій.

М. Врубель. «Дівчинка на тлі персидського килима»

Народився видатний художник в місті Омськ у сім'ї військового юриста, поляка за походженням. Закінчив юридичний факультет Петербурзького університету. Але з юних років М. Врубель із захопленням навчався живопису. Тому майбутній художник вступив до Петербурзької Академії мистецтв, де займався у класі І. Рєпіна, якого на той час вважали першим художником Росії. Там М. Врубель опанував акварель і згодом став одним з видатних акварелістів Росії кінця XIX ст.

Уже в ранніх реалістичних картинах художника проявилися його велике живописно-колеристичне обдарування, впевнена майстерність малюнка, багатство творчої фантазії, а також прагнення до виразності образу (картина «Дівчинка на тлі персидського килима»).

Частина життя і творчості М. Врубеля пов'язана з Києвом. Як живописець М. Врубель починав з реставрації церковних фресок. Його вразили трагічна печаль в очах героїв фресок, їх монументальність. Перша проба молодого художника — зображення архангела на одному зі стовпів Кирилівської церкви XII ст. — викликала загальне схвалення. Також для цієї церкви М. Врубель створив фреску «Сходження Святого Духу на Апостолів». Уже в перших роботах художника проявився його неповторний стиль — подрібнення поверхні на гострі грані, уподібнення зображення до кристалу. Світло на полотнах незвичайне: воно ніби відбивається від кожної лінії картини, йдучи із самої середини, а його відблиски доходять до крайніх ділянок полотна. Художником були виконані роботи з оновлення ста п'ятдесяти фрагментів давніх фресок і створено чотири нові композиції на місці втрачених. Крім фресок, М. Врубель написав чотири ікони. Особливо художнику вдався образ Богоматері. Це один з його безумовних шедеврів — жіночно-ніжний і разом з тим сумний образ Матері, яка передчувала трагічну долю сина. Ікона написана у кращих традиціях майстрів італійського Відродження.

М. Врубель.
«Богоматір з немовлям»

Картина «Богоматір з немовлям» написана на золотому тлі, в убранні глибоких, оксамитових темно-червоних хітонів. Подушка на престолі шита перлами, біля підніжжя — ніжні білі троянди. Богоматір тримає немовля на колінах, але не схиляється до нього, а сидить випроставшись і дивиться перед собою сумним віщим поглядом.

У більш пізній період центральне місце у творчості художника займає тема трагічної самотності, яку М. Врубель прагнув символічно розкрити в образі Демона. На цю тему він написав низку драматично-напружених творів, пройнятих глибоким песимізмом. Це й ілюстрації до поеми М. Лермонтова «Демон», і картини «Демон», «Демон повергнутий» та ін. Багато сюжетів художник знаходив у міфології, билинах, казках та легендах, творах класичної літератури. Так з'явилися картини «Фауст», «Микула Селянинович», «Царівна-лебідь».

Знайшовши натхнення у російських билинах, М. Врубель створив картину «Царівна-лебідь», що постає втіленням особистого бачення художника. Героїня народного епосу напружена і надзвичайно гарна, але водночас сповнена земної туги та людських страждань. Живописна манера художника створює відчуття нематеріальності зображення, легкі сіро-рожеві тони ніби тануть. Царівна дивиться прямо своїми неземними очима, які все бачили і все знають. Вона ніби хоче щось сказати, але йде від глядача і, востаннє обернувшись, тікає до свого світу. Теплі перламутрові кольори її крил зливаються з відблисками зорі на морських хвилях, із далекими червоними вогнями диво-острова, де живе неземна краса. На картині немає динаміки, все застигло у спокої. Робота залишає дивне відчуття зачарованості зображеним.

Поетичним картинам природи художник надавав суб'єктивного, містико-фантастичного забарвлення.

В історії світового живопису М. Врубель посідає гідне місце серед художників, наділених чудовим колористичним даром. Його художній талант виділяли з часів навчання в Академії мистецтв. Усе життя майстер поглиблював і ускладнював свою колірну палітру і знайшов на ній нові, раніше невідомі поєднання.

М. Врубель. «До ночі»
(фрагмент)

М. Врубель.
«Царівна-лебідь»

М. Врубель. «Бузок»
(фрагмент)

? Чому полотна М. Врубеля не сплутаєш ні з чіми іншими?
У чому полягає його неповторний індивідуальний стиль?

Російська школа живопису другої половини XIX — початку XX ст. була пройнята глибокою любов'ю до Батьківщини і народу. Це був час остаточного затвердження і закріплення національних форм і традицій в російському мистецтві. Життя народу, його велич і краса, його героїчне минуле отримали правдиве втілення в картинах І. Рєпіна та В. Сурікова, в чудових портретах В. Серова, в билинах і казкових образах В. Васнецова, а краса російської природи — в пейзажах І. Левітана. Під впливом передового російського живопису в XIX ст. сформувалася школа реалістичного живопису в Україні, засновником якої був Т. Шевченко.

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

(Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника)

I. Оберіть одну правильну відповідь.
(Одна правильна відповідь — 1 бал)

1. Жанр образотворчого мистецтва, в якому об'єктом зображення є природа, називається:

- а) анімалістичний;
 б) пейзаж;
 в) натюрморт.
2. В історичному жанрі російського живопису працювали:
 а) І. Рєпін, В. Суріков, В. Васнецов;
 б) І. Рєпін, І Левітан, В. Серов;
 в) І. Рєпін, М. Врубель, І. Айвазовський.
3. До історичного жанру належить картина:
 а) «Підкорення Сибіру Єрмаком» В. Сурікова;
 б) «Над вічним спокоєм» І. Левітана;
 в) «Царівна-лебідь» М. Врубеля.
- II. Дайте стислу відповідь на запитання.
 (Одна правильна відповідь — 2 бали)
1. Назвіть головні теми образотворчого мистецтва в Росії у XIX ст.
 2. У яких жанрах образотворчого мистецтва Росії другої половини XIX — початку XX ст., де чітко простежується самотність національних традицій живопису, творили І. Рєпін, В. Суріков, В. Васнецов, І. Левітан, В. Серов?
- III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.
 (Одна правильна відповідь — 3 бали)
1. Назвіть характерні особливості кожного з таких жанрів живопису: історичного, портрету, пейзажу, казково-билинного.
 2. Проаналізуйте творчість одного з російських художників: І. Рєпіна, В. Сурікова, В. Васнецова, І. Левітана, В. Серова, М. Врубеля. Визначте характерні риси його індивідуального стилю.
- IV. Поміркуйте... (Одна відповідь — 4 бали)
1. Який вид живопису Вам подобається найбільше? Чому?
 2. Яку роль відіграє художня спадщина в житті людини та суспільства?

Підсумуйте загальну кількість отриманих балів і за допомогою таблиці визначте свою оцінку за 12-бальною системою

Кількість балів за критеріями 12-бальної системи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість балів, отриманих за правильну відповідь	1	2	3	4	5	6	8	10	12	15	18	21

Практичне завдання

Підготуйте та проведіть у класі диспут на тему: «Чи можна порівняти живопис із музикою?» на прикладі творів російського живопису другої половини XIX — початку XX ст. і творів відомих вам композиторів.

Тема 7

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО
ДАЛЕКОГО СХОДУ✓ **Поміркуймо разом**

Чи впливає національний стиль на індивідуальний стиль митця?

Які Ви знаєте характерні риси національного китайського стилю живопису?

**Естетичний феномен китайського живопису.
Жанри: портрет, пейзаж, каліграфічне письмо**

Китайський національний живопис з'явився дуже давно. Він кардинально відрізняється за матеріалом, технікою і художніми засобами від європейського. Сучасні китайські художники і сьогодні дотримуються традицій стародавнього живопису, використовуючи туш, мінеральні та рослинні фарби, які наносяться на шовк (іноді на бавовняну тканину) або на особливий папір із м'якого тонкого волокна. Такі картини у формі сувоїв можуть бути горизонтальними — для розглядання їх на столі, чи вертикальними — для прикрашання стін. Китайські художники здавна використовують різні техніки, які залежать від товщини обраного пензля: мазок може бути і дуже товстим, і дуже тонким, майже невидимим.

? **У чому виявляється особливість китайського живопису?
Які характерні риси йому притаманні?**

Один з видів традиційного китайського живопису називається гохуа. Він дуже відрізняється від звичного для нас європейського образотворчого мистецтва. Це картини, що написані тушшю на спеціальному рисовому папері та іноді на шовку. У живопису гохуа виділяються дві основні техніки (стилі) — се і («живопис ідеї») і гунби.

Картини в стилі се і пишуться дуже швидко, але удавана недбалість насправді є передачею глибокого почуття, втіленого в кожному мазку. Всі картини сповнені символічними образами, фантазією художників.

Картини в стилі гунби відрізняються ретельністю прописування деталей. У цьому стилі часто пишуть портрети, історичні сцени, а також зображуються архітектурні пам'ятники.

Китайці вважають, що картини повинні створювати настрій, приносити успіх, захищати від неприємностей, відганяти злі сили. Картина повинна бути не тільки гарна зовні, але і мати внутрішню красу, силу і «енергію» — це предмет захоплення, джерело радості та стійкості.

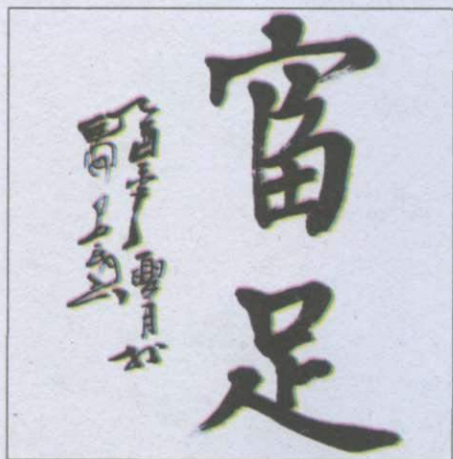
Шан Мінг Ксін. «Птахи та гліцинія»

У багатьох установах, в офісах правління компаній, в ресторанах і сьогодні престижно мати гарну картину з відповідною символікою.

Ченг Юн'ю. «Водяний замок»
(фрагмент)

Ченг Юн'ю. Каліграфія «Достаток»

Особливістю китайського живопису є те, що образи на картині створюються виключно за допомогою лінійного малюнка, можливостями об'єму художники при цьому зовсім не користуються. Інструменти митців — пензлі, туш, папір і посудина з тушшю — вважалися дорогішими та створювалися виключно з найякісніших матеріалів. Цікаво, що елементами китайських картин є написані автором назва картини, її віршований опис і особиста червона печатка на підтвердження особи майстра.

У Китаї живопис і *мистецтво каліграфії* (красивого і чіткого письма) є дуже близькими. Китайський живопис — цілісний вид мистецтва, в якому вірші та каліграфія є невід'ємною частиною полотен, відтворюючи гармонію і сповнену загадковості світобудову. І художники, і каліграфи користувалися тими самими вищезазначеними інструментами та прийомами. В основі образотворчого мистецтва Китаю лежить лінія — найпростіший елемент, за допомогою якого досягається художня досконалість. Намальовані ієрогліфи, дерева, обличчя стають рівноцінними за вкладеними у них глибоким значенням і життєвою гармонією. Мета китайської естетики

полягає в тому, щоби пізнати суть животворних джерел гармонії життя.

Каліграфія підносить графічну красу ієрогліфів. Це мистецтво є своєрідним видом медитації, в якому митець наново відкриває гармонію власного «Я», вступаючи у спілкування із Всесвітом. Ієрогліфи створюються з надзвичайною експресивністю руху та мають образну силу знаку. Оволодіти каліграфією дуже важко, у ній є важливим кожен рух пензля, який повинен бути точним. Сліди туші, яка кладеться на пористий папір, уже не можна стерти чи виправити. Ієрогліфи походять з малюнкового письма, де кожний символ був маленькою копією предмета чи явища.

Тому в Китаї виник головний напрям візуального мистецтва — *веньжень-хуа* — гармонійне поєднання поезії, каліграфії та живопису. Сувої цього мистецтва відзначалися особливою красою і прикрашали палаци імператорів. Сюжет малюнка, віршовані рядки доповнювались довершеним мистецтвом каліграфії, утворюючи шедевр з єдиною ідеєю.

✓ Для допитливих

Усі живописні прийоми мають своє особливе значення. Наприклад, зображені рослини завжди символізують певну пору року, зображення місяця чи свічки — глибоку ніч. На картинах не прийнято відтворювати конкретний час і погоду. Для ясності малюнок супроводжується ієрогліфами: художник пише поруч віршованій рядок, який асоціює з намальованим. Наприклад, картина із зображенням на ній бамбуком і рядком: «Здіймається вітер, виявляючи непохитність бамбуку» є алегоричною. Бамбук є втіленням людського характеру, образу благородної та щирої людини. А, наприклад, два лотоси та селезень з качкою символізують щасливе сімейне життя та вірність. Характерною особливістю китайських картин є також пусті незаповнені місця на полотнах. Вони втілюють думку про те, що неможливо вичерпати будь-яку художню ідею. Це простір для уяви глядача.

Здавня сформувалися декілька китайських живописних жанрів, основними з яких є портрет, пейзаж «гори і води», жанр фауни та флори і анімалістичний жанр. Кожний художник у Китаї, як правило, обирає собі один жанр і стає справжнім професіоналом, створюючи полотна на обмежену кількість мотивів.

У портретному живописі особливого поширення набули зображення жінок, сповнених благородства, піднесеної чистоти і витонченої краси. Художники відтворювали не лише портретну схожість зображуваних людей, а й особливості їхнього характеру, душевного стану.

Ло Женьлінь. «Панди»

Ші Нін Ланг. «Павичі».

- ?** Порівняйте портретний живопис художників Китаю з портретним живописом європейських художників. Визначте їх спільні та відмінні риси. Наведіть приклади творів українських художників, які працювали у цьому жанрі.

Дер Джен. «Жіночий портрет»

Найпоширеніший жанр — китайські пейзажі — передавав східну ідею єдності людини з природою, згідно з якою між ними немає нездоланих перешкод. Своїми творами майстри намагалися викликати у глядачів бажання бути ближчими до гір, водойм і лісів, злитися з ними, передати природі свої почуття і відчуття природу у відповідь.

- ?** У чому полягає особливість китайських пейзажів? Які емоції вони викликають у Вас? Порівняйте їх з картинами європейських пейзажистів різних стилів. Визначте характерні національні риси китайських пейзажів.

Специфічним для китайського живопису був жанр фауни та флори. Митці створювали характерні сюжети: трава, гілки, бамбук і каміння з розміщеними на них птахами та звірами. Найчастіше зображувалися квітучі сливи, орхідеї, бамбук, хризантеми — втілення благородних рис людини, півонії — втілення людської краси, багатства та почестей, а також півні — символ військової витриманості, гуманності, освіченості, хоробрості та віри.

Символічне значення кольору

- ?** Якого значення в своїх роботах китайські художники надають кольору? Поміркуйте, чому.

На основі вчення про п'ять першоелементів світу (вода, вогонь, дерево, метал і земля) китайські художники використовують п'ять основних кольорів, які вважають зразковими: чорний, червоний, синьо-зелений, білий і жовтий:

Ці Байши. «Осіння цикада на квітках лапіни»

- *чорний колір* здавна вважався кольором небес, тому він є основним для давнього китайського живопису, також він символізує зиму і північ;
- *білий колір* співвідноситься із золотом, чистотою, а також з осінню і заходом;
- *жовтий* асоціюється із землею, праведністю, він вважається найкрасивішим і означає центр Всесвіту;
- *синьо-зелені відтінки* символізують весну, час, коли все сповнене сили й енергії. Також ці відтінки співвідносяться зі сходом;
- *червоний колір* — це радість і свято, літо. Також ці відтінки асоціюються з півднем.

Фарби добуваються з мінералів та рослин і тому є дуже яскравими.

На картинах важливою є інтенсивність обраного кольору. Наприклад, вода в уявленні китайського художника має зовсім різні відтінки залежно від пори року: взимку вона чорна, зелена навесні, синьо-зелена влітку і темно-зелена восени. Крім того, має значення смислове навантаження віршів, зображених на полотнах, наприклад: «Минулого року краса і квіти персиків переблискувалися між собою червоним кольором».

Майстри Китаю зберегли своєрідність своєї манери живопису, відмовившись від європейських впливів, і за допомогою найпростіших ліній створили роботи високохудожньої довершеності.

Зоо Чуань. «Квіти і птахи»

? Якби Вам довелося ознайомити з китайським живописом людину, яка нічого про нього не знає, на чому б Ви зробили акцент у своїй розповіді?

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

(Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника)

I. Оберіть одну правильну відповідь.

(Одна правильна відповідь — 1 бал)

- Основними жанрами китайського живопису є:
  - історичний;
  - пейзаж «гори і води», живопис квітів та птахів і анімалістичний жанр;
  - біблійний.
- Здавна художники Китаю в основному використовують кольори:
  - всі кольори;

- б) червоний, чорний, синьо-зелений, білий і жовтий;
- в) рожевий.

3. Китайський живопис — цілісний вид мистецтва, в якому невід'ємною частиною полотен є:

- а) гармонійне поєднання поезії, каліграфії та живопису;
- б) вірші та пейзаж;
- в) каліграфія та живопис.

II. Дайте стисло відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 2 бали)

1. Яка східна ідея втілилася у найпоширенішому жанрі китайських художників — пейзажі?
2. У чому полягає специфіка китайського живопису в жанрі фауни та флори?

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 3 бали)

1. Виберіть у підручнику ілюстрацію китайської картини та проаналізуйте її.
2. На основі вчення про п'ять першоелементів світу поясніть, що символізує кожний колір. У чому полягає символічне значення кольору в китайському живописі?

IV. Поміркуйте... (Одна правильна відповідь — 4 бали)

1. Опишіть головний напрям у китайському візуальному мистецтві — веньженьхуа.
2. Які характерні риси національного китайського живопису стилю гохуа Ви знаєте?

Підсумуйте загальну кількість отриманих балів

і за допомогою таблиці визначте свою оцінку за 12-бальною системою

Кількість балів за критеріями 12-бальної системи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість балів, отриманих за правильну відповідь	1	2	3	4	5	6	8	10	12	15	18	21

Практичне завдання

Підготуйте доповідь про один із жанрів китайського живопису. Проілюструйте її відповідними репродукціями.

Тема 8

**ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО
БЛИЗЬКОГО СХОДУ****✓ Поміркуймо разом**

Дайте визначення поняттю «декоративно-прикладне мистецтво». Які види декоративно-прикладного мистецтва України Ви знаєте?

З усіх видів мистецтва декоративно-прикладне мистецтво є одним з найпоширеніших. Воно існувало вже на ранній стадії розвитку людського суспільства і протягом багатьох століть було найважливішим, а для деяких племен і народностей — основною сферою художньої творчості. Твори цього мистецтва складають органічну частину предметного середовища, що оточує людину, естетично насичуючи і перетворюючи його. Вони постійно впливають на душевний стан людини, її настрій, є важливим джерелом емоцій. Твори декоративно-прикладного мистецтва відповідають кільком вимогам: мають естетичну якість, розраховані на художній ефект і служать для оформлення побуту та інтер'єру. Вони невіддільні від матеріальної культури сучасної їм епохи. Саме у декоративно-прикладному мистецтві завжди проявляються риси національного характеру, національної особливості, які відображають життєвий устрій, історію, культуру і навіть економіку не тільки однієї країни, але й цілого регіону. Тому ідейне значення творів декоративно-прикладного мистецтва може бути зрозуміле найбільш повно лише при ясному уявленні про ці взаємозв'язки предмета із середовищем і людиною.

Пересопницьке
Євангеліє.
1561 р, Україна

Твори косівських майстрів
декоративно-ужиткового мистецтва.
Косів, Україна

Килим.
Решетилівка,
Україна

? Уважно розгляньте зразки творів українських майстрів. Порівняйте їх зі зразками творів декоративно-прикладного мистецтва майстрів Близького Сходу. Визначте характерні національні особливості кожного з видів цих творів.

Народам Близького Сходу належить важливе місце в історії культури людства. Вже у IX—XIII ст. країни Близького Сходу мали високий для того часу рівень культури, їх міста були найбільшими центрами освіти, славилися своїми бібліотеками, школами, університетами й іншими просвітніми закладами. Характерним популярним висловом того часу був: «Найбільша прикраса людини — знання».

Інтенсивного розвитку досягло і декоративно-прикладне мистецтво, яке відіграло важливу роль у художній культурі країн Близького Сходу. У художніх ремеслах знайшли яскраве вираження місцеві давні традиції мистецтва, тісно пов'язаного з народним побутом. Майстрам було властиве високе естетичне «почуття речі», що дозволяло, не порушуючи практичних функцій предмета, надавати йому красивої форми і вміло розташовувати на його поверхні візерунок. У декоративно-прикладному мистецтві країн Близького Сходу особливо яскраво проявилось значення культури орнаменту, який відігравав дуже важливу роль. Він певною мірою привносив естетичний зміст у вироблення східних тканин, килимів, розписної кераміки, виробів з бронзи й скла. Орнамент називали «музикою для очей». Він певною мірою компенсував образотворчу обмеженість деяких видів мистецтва і був одним із важливих засобів вираження художнього змісту. **Арабеска**, що походить від класичних античних мотивів, набула поширення в країнах середньовічного Сходу і стала новим типом орнаментальної композиції, що дозволила художникові заповнювати складним візерунком площину будь-якого обрису.

Арабеска (з італ. — *arabesco*, фр. *arabesque* — «арабський») — європейська назва складного східного середньовічного орнаменту, що складається в основному з геометричних, каліграфічних та рослинних елементів і створена на основі точного математичного розрахунку.

Зразки орнаменту «арабеска»

✓ Для допитливих

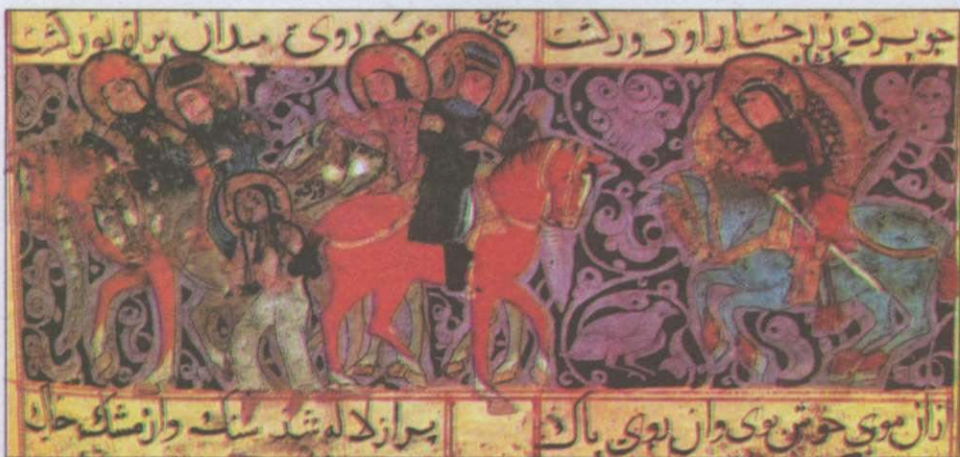
Сама ідея арабески співзвучна уявленню ісламських богословів про «вічно триваючу тканину Всесвіту». Арабеска базується на повторенні і помноженні одного або декількох фрагментів візерунка. Нескінченний рух візерунків, що протікає в заданому ритмі, може бути зупинено або продовжено з будь-якої точки без порушення цілісності візерунка. Такий орнамент фактично виключає фон, тому що один візерунок вписується в інший, закриваючи поверхню (європейці називали це «страхом порожнечі»).

Спочатку в арабесці переважали рослинні мотиви. Пізніше стає поширеним лінійно-геометричний орнамент, побудований на складному сполученні багатокутників і багатопроменевих зірок. У розробці арабески, що застосовувалася для прикраси як великих архітектурних площин, так і різних побутових предметів, майстри Близького Сходу досягли надзвичайної віртуозності, створивши незліченну безліч композицій, у яких завжди сполучалися два початки: логічно-строга математична побудова візерунка і велика сила натхненної художньої фантазії.

Народи Близького Сходу зробили великий внесок у скарбницю світової художньої культури, створили твори мистецтва, одухотворені своєю ідентичністю і тонким розумінням прекрасного. Однак за наявності загальних рис мистецтво кожної країни Близького Сходу міцно пов'язане з місцевими художніми традиціями, пройшло свій шлях розвитку і має яскраво виражені особливості. Риси неповторної своєрідності відрізняють пам'ятки мистецтва Сирії від пам'яток Іраку, Ірану, Туреччини.

Багдадська книжкова мініатюра

Книжкова мініатюра — зроблені від руки малюнки, багатобарвні ілюстрації клейовими й іншими фарбами в рукописних книгах, а також декоративні елементи оформлення цих книг — ініціали, заставки та ін.

«Поранений Варка узятий в полон». *Топкапи Сарай, Стамбул*

Живопис у жанрі мініатюри був особливо популярним у Стародавній Персії протягом XIII—XIX ст. З'явившись як ілюстрація до тексту, книжкова мініатюра згодом стала самостійним видом мистецтва. До XV ст. персидські художники зображували у своїх творах малюнки переважно на біблійні сюжети, в яких досить вільно розкривали релігійну тему, нерідко додаючи щось своє до малюнка.

Загалом персидська книжкова мініатюра зображувала ідеалізоване життя героїв. Такі малюнки служили прикрасами та декоративним оздобленням для книг. Зображені герої ніколи не дивилися прямо в очі глядачеві, їх ідеальними силуетами мали тільки милуватися.

Малюнки створювались у майстернях при царських бібліотеках і протягом тривалого часу традиційно виконувались лише фарбами на водній основі. Навіть коли східні художники дізналися про європейські традиції тривимірного зображення, вони не відмовилися від двовимірного. Незважаючи на це, їх мініатюри, як елементи світського мистецтва, були дуже близькими до реальності. Вони зображували різні предмети, будинки, пейзажі, а образи людей на них були достатньо відокремленими від тла і часто довільними. Східна книжкова мініатюра — це поєднання реальності з вимислом, щедро прикрашене символікою. Найчастіше персидські художники зображали прекрасний казковий сад із яскравими луками та квітами, ясным небом і золотим сонцем. Будинки на мініатюрах були красивими і нагадували палаци, люди в багатому одязі зображувались з гарними коштовними предметами.

Окреме місце у східній мініатюрі займали пейзажі. На них — фантастичне синє небо, різнокольорові гори, сріблясті річки, квітучі дерева і, як правило, повна відсутність живих створінь. Подібні зображення навіть призвели до того, що європейці уявляли східний світ як райський сад, сповнений коштовностей та щасливих людей.

Одним із знаменитих художників Багдаду був Аль-Васиті, який написав ілюстрації до циклу невеликих новел — улюбленого жанру

Аль-Васиті. «Проповідь Абу Зайда в іранському місті Рей»

Мірза Алі.
«Мисливський привал»

Аль-Васиті.
«Розмова поблизу села»

великого міста. На мініатюрах зображувалися події з життя головного героя новел — хитромудрого мандрівника-поета, народного філософа та проповідника, майстра гострого слова та різних витівок.

Рашид ад-Дін. «Народження пророка Мухаммеда»

? Які характерні риси притаманні іранській книжковій мініатюрі?

Іранське килимарство

Мистецтво килимарства широко розвинене в усьому світі. Фахівцям достатньо лише одного погляду, щоб визначити не тільки «національність» килима, але й точне місце виготовлення — які використано кольори, орнаменти, які основа і вовна, щільність килима і тип вузлів.

Килимарство — один з найважливіших видів декоративно-прикладного мистецтва мусульманського світу. Воно завжди було популярним серед східних кочових народів. Тканина килимових виробів була єдиним матеріалом, придатним для захисту кибитки кочівника від різких коливань температури в умовах континентального клімату. Килимовою тканиною стягували і зміцнювали кістяк кибитки. Вона служила для зовнішнього і внутрішнього її оздоблення. З килимової тканини робилася фіранка для входу. Килимом встеляли підлогу; він служив ложем. Особливі килимки стелили і стелять під час молитви.

На перших килимах зображувалися примітивні малюнки, але згодом ці вироби перетворилися на витвори мистецтва. Персидські килими,

створені давніми майстрами, і сьогодні цінуються дуже високо. Надзвичайно витончені зразки були створені ісламськими килимарями, бо для мусульманина килим був священним місцем, на якому він молився. Оздоблені складними візерунками, килими з Ірану зараховані до 47 номінантів, які можуть потрапити до переліку культурних перлин світу.

Композиція візерунка на більшості килимів складалася з центрального поля, яке займало більшу частину килима, і своєрідної рамки навколо нього з численними орнаментальними смугами. Як правило, такі візерунки були симетричними відносно центру. Геометричні орнаменти, які створювалися на персидських килимах, передавалися майстрами від покоління до покоління. Не прийнято було зображувати конкретні життєві сюжети через заборону ісламу на змалювання живих створінь. Але на найдавніших килимах популярним зображенням була сцена полювання на різноманітних тварин.

Центральне місце у мистецтві східного килимарства відводилося абстрактному символу. Кожний завиток на килимі мав особливе символічне значення. Наприклад, дуже поширеним було зображення фігури у вигляді великої коми або краплі, яке символізувало вогонь — втілення божественної справедливості. На більш пізніх килимах символом вогню була олійна лампа. На весільних килимах часто зображували листя винограду чи інжиру, які означали побажання щастя та благополуччя. Також часто майстри створювали орнаменти зі свастик — символів сонця. Основні елементи на центральному полі килиму, розташовані у формі трикутника, п'ятикутника або арки, вказували на те, що цей

килим використовувався для молитви. Причому клали його таким чином, щоб вістря основного орнаменту вказувало на Мекку. Релігійне забарвлення мав і вибір кольору: червоний був найпопулярнішим і означав щастя, а зелений у давнину не використовувався, бо вважався кольором великого пророка ісламу, і його у жодному випадку не можна було топтати.

Розміри персидських килимів іноді сягали 60 м², вони виготовлялися з використанням шовкових, золотих та срібних ниток і часто підносилися у дарунок східним правителям. Такі подарункові килими для поважних осіб можна було відрізнити за композицією: у їх центрі розташовувався своєрідний медальйон. Часто такі килими називали «квітковими», бо по чотирьох боках від медальйону були розташовані розділені символічними річками квіткові та рослинні орнаменти — трилисники та в'юнки спіралеподібні рослини.

У кустарно-ремісничому виробництві країни й сьогодні особливе місце займає килимарство. Іранські килими ручної роботи високо цінуються в усьому світі.

? Порівняйте килимові вироби косівських і решетилівських майстрів України з персидськими килимами. Чи мають вони спільні риси? Визначте характерні риси килимарства обох країн.

Гончарство

Гончарство — традиційне ремесло, виробництво глиняного посуду, а також інших глиняних виробів (кахлів, іграшок, скульптур). Створення предметів з глини є одним із найдавніших ремесел на землі. Найстарішими гончарними виробами вважаються глиняні глечики з острова Хонсю в Японії, що були виготовлені 13 тисяч років тому. Пізніші знахідки — кераміка з Ірану, що датується IX ст. до н. е. У Китаї в 907 — 618 рр. до н. е. почали випускати глиняний посуд з особливої білої глини, до якої додавали певні домішки. Цей посуд стали називати порцеляною. Східна кераміка була популярною і в інших країнах завдяки її оригінальній формі та візерункам.

Турецьке гончарне мистецтво

Турецькі майстри, натхненні мистецтвом китайської порцеляни, покривали свої вироби глазур'ю. Одними з перших зразків турецького гончарного мистецтва були кахлі для декорування оселі (їх називали **чині**), різноманітний посуд для знаменитих східних пахошів. Чині були дуже популярними і використовувалися на Сході для оздоблення мечетей, гробниць та палаців. Візерунки на них були геометричними або рослинними, як правило, жовтого чи зеленого кольору, пізніше додатково почали використовувати блакитний, червоний та фіолетовий кольори.

Після завоювання турками у XV ст. Стамбула турецькі майстри отримали доступ до багатих покладів якісної білої глини. З неї у цей період виготовляли вироби, розписані дуже витонченими рослинними мотивами. Традиційні символи цього періоду — поодинокі листя, квітки лотоса та стилізовані петлеподібні фігури, так звані китайські хмари. У XVI ст. остаточно сформувався стиль орнаментів турецького гончарства: рослинні візерунки, закручені у спіралі, з дрібними листочками і квітками. Улюбленими квітами майстрів стали тюльпани, гвоздики, троянди, гіацинти та квітучі персики. Плоди гранатів були символами райського життя. По контуру малюнок обводився чорним, темно-зеленим чи синім кольорами. Часто орнамент супроводжувався різними написами — цитатами з Корану, іменами бога Мухаммеда, халіфів. Пізніше на кераміці з'явилися зображення людей, тварин

Зразки сучасного гончарного мистецтва Туреччини

і фантастичних істот: барсів, левів, пав, риб, драконів. У XVIII ст. традиційні рослинні візерунки почали чергуватися з геометричними мотивами — зигзагами, лініями, колами, а зверху вироби декорувалися золотом.

У найдавнішій кераміці Туреччини використовували лише білий та синій кольори, наслідуючи китайський стиль. Згодом поширеним мотивом стало зображення яскраво-червоних тюльпанів. Важливим був не лише зображений символ, а й колір: чорний втілює вирішення проблем, червоний — багатство, синій — благородство та великодушність, жовтий захищає від невдач, зелений є священним кольором ісламу. Часто кольори відображали навколишню природу: коричневий — землю, жовтий — сонце, зелений — рослинність, синій — гірські річки та озера. У давній кераміці було багато рослинних мотивів: тюльпани, гвоздики, польові квіти, іриси.

? Які риси притаманні турецькому гончарному мистецтву? Чим воно відрізняється від опішнянських, подільських та волинських гончарних виробів? Наведіть приклади.

Дамаські тканини

Тканини, виготовлені у сирійському місті Дамаск, відомі в Європі з XII ст. Вони здавна вважалися найкрасивішими і найдорожчими. Мистецтво виготовлення особливої тканини — дамасту — виникло у Сирії і було пов'язане з релігійною забороною для мусульман носити шовковий одяг. Дамасці винайшли унікальне полотно, зовнішній бік якого був шовковим, а зісподу воно було бавовняне. З такої тканини виготовляли подушки для східних диванів, скатертини, одяг, тощо.

Дамаст — тканина, як правило, шовкова, з квітковим візерунком, що створюється за допомогою блискучих атласних ниток. Дамаст схожий на парчу, але є менш рельєфним.

Найбільш популярною стала дамаська парча — тканина з дорогої шовкової основи, яку прошивали золотими і срібними нитками. Секрет виготовлення своїх тканин дамаські ткачі берегли понад усе, бо вже у Середньовіччі їх тканини були відомі на всю Європу. Верстат для створення дамаських тканин був чи не найскладнішим механізмом, вигаданим на Сході. Тільки дуже заможні люди могли собі дозволити придбати дамаські тканини.

На сьогодні на противагу надскладному ручному виробництву дамаських тканин винайшли жаккард — сорт тканини, дуже схожий на справжній дамаст. Жаккард простіший у виготовленні, але справжній дамаст можна відрізнити від мануфактурних виробів за спеціальною технікою виготовлення та особливим блиском тканини, коли на неї падає світло. Дамаст завжди має два відтінки залежно від освітлення. На контурах малюнка справжньої дамаської тканини переплітаються декілька ниток, і він виглядає об'ємним. Тоді як на жаккарді контур виготовлено з однієї нитки.

Тканини Дамаска часто декорувалися набивними геометричними візерунками: зірки, багатокутники, стилізовані фігури птахів. Характерним візерунком сирійських полотен були квіти, листя і розкішні гранатові дерева.

? Яка існує схожість між візерунками на сирійських полотнах та візерунками українських вишиванок? Наведіть приклади.

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

(Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника)

I. Оберіть одну правильну відповідь.

(Одна правильна відповідь — 1 бал)

1. До видів декоративно-прикладного мистецтва належать:
  - а) килимарство, гончарство, вишивка;
  - б) килимарство, гончарство, живопис;
  - в) килимарство, графіка, вишивка;

2. Тканина з квітковим малюнком, який створюється за допомогою блискучих атласних ниток на фоні полотна, називається:
  - а) атлас;
  - б) парча;
  - в) дамаст.
3. Зроблені від руки малюнки, багатобарвні ілюстрації клейовими й іншими фарбами в рукописних книгах, а також декоративні елементи оформлення цих книг — ініціали, заставки тощо називаються:
  - а) естамп;
  - б) аплікація;
  - в) книжкова мініатюра.

II. Дайте стислу відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 2 бали)

1. Що таке арабеска?
2. Які характерні риси притаманні іранським килимам?

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 3 бали)

1. У народі кажуть: «Споглядаючи мале, можна побачити вічне». Як Ви розумієте цей вислів? Свою відповідь побудуйте на прикладах зразків творів декоративно-прикладного мистецтва Близького Сходу.
2. Оберіть вид декоративно-прикладного мистецтва Близького Сходу, який Вас найбільше зацікавив під час вивчення цієї теми. Охарактеризуйте його.

IV. Поміркуйте... (Одна відповідь — 4 бали)

1. Як віддзеркалився світогляд народу в декоративно-прикладному мистецтві Близького Сходу (на прикладі аналізу творів гончарного мистецтва, килимарства тощо)?
2. Якби Вам запропонували зайнятись одним з видів декоративно-прикладного мистецтва, який би вид Ви вибрали? Чому?

Підсумуйте загальну кількість отриманих балів

і за допомогою таблиці визначте свою оцінку за 12-бальною системою

Кількість балів за критеріями 12-бальної системи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість балів, отриманих за правильну відповідь	1	2	3	4	5	6	8	10	12	15	18	21

Практичне завдання

Створіть ескіз килима, використовуючи зразки українського чи іранського орнаменту.

Тема 9

ПАРКОВА КУЛЬТУРА✓ **Поміркуймо разом**

Як розвивалася садово-паркова культура (ландшафтна архітектура) в Україні? Назвіть відомі Вам зразки унікальних ансамблів паркової культури України, що уславили наших митців далеко за межами країни.

Паркова культура — це живий об'єкт, що функціонує. Твори паркового мистецтва будуються на органічній взаємодії непохитних законів гармонії і нестримної свободи творчості. Мотиви цього мистецтва, як і багато інших культурних явищ, у більшості випадків повторюються в часі, а якщо й зникають, то ненадовго, щоб потім знову з'явитися. Змінюються тільки значення окремих елементів і сюжет відповідно до «естетичного клімату» епохи, змінюється також форма відповідно до мінливих чуттєвих образів поколінь.

Найбільшого розвитку паркова культура досягла у період бароко. Цей стиль має свою історію і національний колорит. На відміну від мистецтва Відродження, орієнтованого на почутті міри, ясності і витонченості, головними рисами бароко були видовищність, пишність, алегоричність. Природа та її мінливість почала займати особливе місце в мистецтві; улюбленою темою стали пори року, швидкоплинність часу наочно демонструвала вода. При цьому в бароко відродилася середньовічна ідея про те, що вищими книгами пізнання є Біблія і Природа. Відмінність такого ставлення до природи як до «другої Біблії» в бароко порівняно із Середньовіччям визначалася тим, що митці, які творили за цим стилем, не тільки спостерігали і «читали» природу, але й прагнули, активно впливаючи й експериментуючи, проникнути в неї. Вони довели

Софіївський парк. Умань, Україна

Парк «Олександрія».
Біла Церква, Україна

Воронцовський палац (нижній парк). Алушка, Україна

Парк Мірабель. Австрія

Тропічний сад Нонг Нуч. Таїланд

захоплення садами до фантастичних розмірів, а витрати на влаштування палацових садів майже зрівнювалися з витратами на побудову самого палацу. Характерні елементи стилю — велика кількість терас, багато сходів, клумб, газонів, оранжерей, що добре зберігають вистрижену форму, басейнів, фонтанів, а також безліч скульптур, які є продовженням архітектури палацу. Головний вхід до парку розташовували внизу з метою відразу вразити відвідувача прекрасною композицією. Яскравим прикладом цього стилю є чудовий парк замиської резиденції Людовіка XIV — Версаль, який уособлює абсолютну владу католицької церкви та абсолютизм короля.

Східно-азіатська паркова культура суттєво відрізняється від європейської. Сади і парки Далекого Сходу, зокрема Китаю і Японії, найкраще з-поміж інших видів мистецтва відображали основи світорозуміння людини-буддиста, образ її мислення, яка отримує задоволення від споглядання природи і черпає енергію з повітря, води, скель, землі, неба. Центральними ідеями цієї культури є ідеали духовного здоров'я людини, чутливість природи до настрою та ставлення до неї людини, глибинна символічність цілого й елементів композиції, а також уявлення про те, що кожна з деталей, аж до найменшої, «переживає стан цілого». Основою багатовікових взаємин між природою і людиною є абсолютизація краси природи і підпорядкування діяльності людини її законам.

Версаль

У кращих традиціях бароко і класицизму був створений **Версаль** — резиденція французьких королів, яка знаходиться у двадцяти кілометрах від Парижа. Він був задуманий як територія для будівництва невеликого мисливського палацу. Але Людовік XIV вирішив створити у Версалі величезний прекрасний парк для розваг та прийомів свого королівського двору.

Територія Версаля, на якій збудований розкішний палац та розбитий знаменитий парк, становить 101 гектар. Було виготовлено велику кількість скульптур, фонтанів, басейнів і навіть систему каналів під назвою «Маленька Венеція». Все це було штучно створено та ретельно сплановано у стилі регулярного французького парку знаменитим ландшафтним

архітектором А. Ленотром. Після його смерті у 1701 р. Версаль утратив багато своїх оригінальних скульптур, унікальних дерев та лабіринт. Але й нині парк вражає своєю грандіозністю та пропорційністю планування.

Кошти, витрачені на будівництво головного палацу парку, у наш час перевищували б позначку у декілька мільярдів євро. Але його зведення велося за дуже економною програмою для того часу.

У Версальському парку знаходяться два інші палаци — Великий Трианон, який було створено для «сільської» атмосфери відпочинку короля, та Малий Трианон, побудований для фаворитки Людовіка XIV мадам де Помпадур. Також вартий уваги Хутір королеви — стилізоване під ферму приміщення, створене згідно з тодішньою модою на «природне» життя.

Сьогодні у парку проводять екскурсії, основний маршрут яких до палацу проходить через «Офіційні апартаменти», що включають Королівську каплицю, Дзеркальну галерею, покої короля і королеви, великий музей історії Франції та «Салон війни» — приміщення, в якому знаходяться монументальні картини, що зображують звитяжні військові перемоги Франції.

Версаль, Франція

Біля самого палацу створено невеличке містечко Версаль, у якому можна побачити Залу для гри у м'яч, Королівський сад, в якому й донині вирощують найкращі сорти ягід, фруктів та овочів, які можна придбати на ринках містечка.

Природні парки Великої Британії

Англія вважається батьківщиною європейського пейзажного стилю у парковій культурі, що підкреслює красу природи. Англійські парки характеризуються природністю у розташуванні елементів, плавністю ліній. Вони, на відміну від вишуканих французьких, імітують нерівності природного ландшафту. Обов'язковими елементами таких парків є невелике озеро, сходи, невисокі огорожі з рослин, газони, тераси, трояндові клумби, решітки для рослин і доріжки з червоної цегли. Стиль англійського парку походить з XVIII ст. — часу Просвітництва, коли основною була ідея «природної людини у природному середовищі».

В англійському парку відсутні прямі лінії та вісі симетрії. Першорядне значення мають композиції з дерев та кущів і те, як співвідносяться світло і тінь.

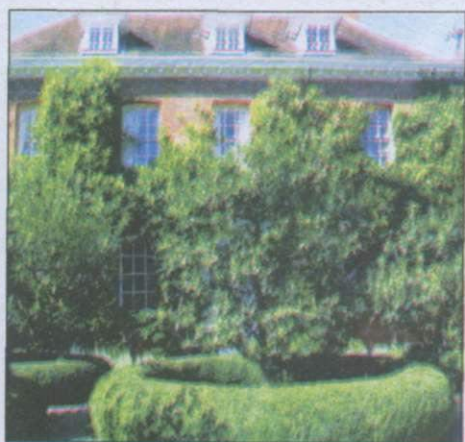
У сучасній Великій Британії існує безліч ботанічних садів, відкритих для всіх охочих, а створення газонів є своєрідною національною пристрасстю. Наприклад, найдавніші газони Оксфордського та Кембриджського університетів підтримуються в ідеальному стані вже протягом кількох сотень років.

Квітник серед газонів Великої Британії найчастіше створюється за такою схемою: на задньому плані висаджують дерева з контрастними кольорами листя, біля них, ближче до глядачів — кущі, і на передньому плані розташовують широку смугу квітів (найчастіше це примули, нарциси та троянди). Такі композиції чергуються в англійських парках у вільному порядку, доріжки проведені за лініями рельєфу, а невеликі річки та ставки оживлюють загальну картину. Не менш відповідально підходять британці й до оформлення свого приватного житла. Традиційний англійський будинок стоїть за зеленою огорожею, весь обвитий зеленими ліанами жимолості або троянд.

Найвідоміші парки Великої Британії — Дартмур, Нью-Форест, Ексмур, Скелястий край. Прогулянки ними дають англійцям природну енергію, якої не вистачає у великих містах.

- ?** Чим відрізняються французькі парки від англійських?
 Визначте характерні риси цих парків.
 Які риси притаманні українському садово-парковому мистецтву?
 Наведіть приклади.

✓ Для допитливих

На території України, з її багатою природою і м'яким кліматом, було створено чимало відомих зразків садово-паркового мистецтва. Українське садово-паркове мистецтво розвивалося в загальноєвропейському контексті, проте в сприйняттих ним тенденціях зарубіжного будівництва парків помітні деякі зміни відповідно до місцевих умов. Певні відмінності у становленні та розвитку садово-паркових ансамблів спостерігали і в різних регіонах України. На Лівобережжі, яке перебувало під владою Росії, вплив російської культури садово-паркового будівництва поєднувався з місцевим національним колоритом, притаманним садибам дворян — вихідців з козацької старшини. На Правобережжі, де знаходилися володіння багатих польських магнатів, домінувала культура, запозичена із Західної Європи й адаптована в Польщі, але вона також певною мірою зазнавала місцевого впливу.

? Який український парк називають «зеленою перлиною Європи», «восьмим чудом світу», «садом-поемою», одним із семи чудес України?

Композиційні прийоми побудови садово-паркових просторів легко кочували з однієї країни в іншу, чого не можна сказати про символи, образи, знаки. Вони сильніше прив'язані до місця свого народження, оскільки зазвичай мають більш глибоке коріння. Наприклад, принципи побудови садового простору Японії та Китаю досить активно були використані в XVIII—XIX ст. у пейзажному стилі в Англії, а потім у стилі романтизму у Франції, в Росії, в Німеччині. Відтворювалися вони стилізовано, абстрактно як невеликий мотив японського саду в європейському оточенні, як красива екзотика. Дуже поширеним був прийом споруджувати східні чайні будиночки або павільйони, не вкладаючи в них іншого таємного сенсу, крім уже наявного уособлення культури Далекого Сходу.

Японський ландшафтний сад

Призначення японського ландшафтного саду полягає у створенні маленької моделі пейзажу. Перші два типи таких садів — *райські* та *сухі* — призначалися для глибоких роздумів відвідувача, котрий стоїть на одному місці, з якого відкривається найкращий вид. Інші два різновиди — *ландшафтні* та чайні сади — створюються для повільних прогулянок та споглядання природної краси.

Обов'язкові елементи японських садів — водойми, острів на озері, мости, спеціально розміщене декоративне каміння, незвичайні світлові ефекти та звивисті переходи через струмки, викладені камінням. Неперевершений ефект також створюється за рахунок відображень у воді особливо гарних місць японського саду.

Кожна деталь японського саду має свій зміст, для чого використовуються рослини, специфічні лише для Японії. В основному це вічнозелені дерева, карликові сосни, ялівець, мох, рододендрони.

✓ Для допитливих

Японський сад створює просторове рішення, найбільш близьке до сучасного поняття саду як частини житлового будинку. Навіть його розміри, близькі до площі житлового будинку, створюють враження інтер'єру. Японський сад біля будинку влаштовується не для прогулянки, а тільки для пасивного споглядання з певної точки, зазвичай з вікна або веранди будинку. У зв'язку з цим він повинен розглядатися як побудована в просторі мальовнича картина, на відміну від інших садів, де весь ландшафт саду розкривається поступово, у міру прогулянки по ньому.

Японці створюють на відносно невеликій площі природу у зменшеному масштабі, що забезпечує ефект надзвичайної глибини простору, яка дарує відчуття спокою та відпочинок. Пейзаж не відтворює природне розміщення основних елементів, він створений штучно, і розташування кожного каменя має своє особливе значення.

Прикладом *райського саду* є парк **Моцудзі**, в якому панує дух буддійського просвітлення. Невеликі острови та скелясті береги викладені камінням. *Сухі сади* біля буддійських храмів є групами ретельно дібраних каменів. Вони разом із гравієм створюють композицію для медитацій. Такий сад можна побачити при храмі **Рьоандзі** у Кіото.

У *чайних садах* до чайного будиночку веде маленька доріжка, яка ніби символізує перехід від реальності до таємничого світу чайних церемоній. Особливістю цих садів також є бамбукові огорожі. Вигляд *ландшафтних садів* змінюється з кожним кроком відвідувачів, відкриваючи нові перспективи.

Сад Рьоандзі. Кіото

Сад Санкей-ен

Парк Ріцурін

Сад Мімурото

Важливим пам'ятником японської культури є сад Санкей-ен, створений у 1906 році. На великій території площею 180 000 м² розміщені шістнадцять будівель з усієї Японії — пагода з Кіото, вілла з півострова Кіі, чайний будиночок Тьосікаку, типовий селянський будинок з Гіфу. Взимку у парку квітнуть сливи, навесні — традиційна для японців сакура, влітку — іриси, восени — хризантеми, які також є символічними для Японії.

Парк Ріцурін є одним із найгарніших у Японії, що створювався на фоні гори Сіун протягом понад ста років. Він включає багато водойм та павільйонів, де мешкають прекрасні білі чаплі. Особливою красою відзначається сад Синдзюку Гоен під час цвітіння сакури. У садах вілли Катекура довкола великого ставка відтворені гори, моря, рисові плантації. Особливість цього парку становлять живі бамбукові огорожі. Сад Коракуен витриманий у стилі «рухливого ландшафту», де кожний поворот відкриває для відвідувачів новий кут зору на ставок, струмок чи пагорб. У Коракуені вперше використані газони, не характерні для японських садів. У саду Мімурото є невеликий буддійський храм, висаджені десять тисяч кущів гортензій, двадцять тисяч азалій і тисяча кущів рододендрону.

- ?** На чому зосереджено особливу увагу при створенні ландшафтного парку в Японії?
 Чому японці так ретельно продумують кожний елемент свого саду?
 Наведіть приклади.

Багатовікова традиція японців — взаємини між природою і людиною, абсолютизація краси природи і підпорядкування діяльності людини її законам не вичерпується тільки створенням ландшафтних садів. Це і надання нового життя зрізаним рослинам та квітам — суто східне мистецтво ікебана.

Зрізуючи рослини, монахи Стародавнього Китаю давали їм нове життя у своїх композиціях, намагаючись при цьому не наслідувати природу, а створити витончену композицію для підношення богам. Сьогодні в Японії ікебана втратила ритуальне значення дару Будді та предкам, перетворившись на особливий вид мистецтва.

Суть мистецтва ікебани полягає у створенні композиції з квітів та гілочок (у сучасних ікебанах дозволяється використання й інших матеріалів — каміння, коріння, кріплення для квітів). Ця композиція повинна відображати гармонію взаємозв'язків між небом, землею та людиною. Основа ікебани — трикутник, де найвищі гілки символізують небо, народження, душу; середні — людину, життя, розум; найкоротші — землю, смерть, тіло. Трибічний порядок породжує в людях прагнення досконалості, ідеалу, якого не існує. Людина, котра виготовляє ікебану в тиші, спокої та роздумах про прагнення до власного ідеалу, створює композицію, сповнену своїм думком та настроїв. Мудрість цього мистецтва виявляється з часом. Спочатку завжди хочеться додати до витвору багато елементів, але навчання мистецтва ікебани — це наука прибирання зайвого. Ікебана вчить задовольнятися мінімумом. Також ікебана — це мистецтво мінливості. Вона є красивою лише у конкретний момент, і прагнення зберегти її красу назавжди не є головним.

✓ Для допитливих

Композиція ікебани створюється за суворими правилами і може бути прочитана як ієрогліф, на його глибинному рівні. В ікебані відтворено вічну боротьбу темряви та світла як діалог між рослинами, між двома сторонами композиції — жіночою та чоловічою. Створення ікебани починається з вази, до якої, залежно від висоти, ширини та кольору, додаються відповідні рослини. Важливим є поєднання рослин, вази і підставки, квітів і фону, квітів між собою, форми та кольору квітів і вази. Існує декілька стилів ікебани, що різняться між собою величиною та розміщенням рослин, колористикою. Кожний елемент ікебани має свою символіку. Наприклад, зелений колір означає весну, схід, народження; білий колір — осінь; жовтий — кінець літа; темна вода в глибині вази здається

чорною і символізує зимовий період. Сполучення сосни і троянди означає вічну молодість і довголіття; сосни та півонії — квітучу молодість; півонії та бамбуку — цвітіння та злагоду, хризантеми та орхідеї — радість. Не менш важливе у композиції ікебани відчуття часу: минуле втілено у квітах, що розпустилися, засохлому листі; теперішнє — у квітах, що тільки починають розпускатися, і свіжих гілках; майбутнє — у бутонах та бруньках.

Створення ікебани лише здається простою справою. В Японії вважають, що не можна займатися справою, не ставши у ній професіоналом, тому сьогодні існує понад 300 шкіл та напрямків ікебани. Створення ікебани для японців — священний ритуал, справа, якої навчаються все життя. Простота як знак оригінальності та одиничне як знак цілого — це те, що робить ікебану найпопулярнішим національним мистецтвом Японії.

? **Із яких квітів Ви б створили ікебану для своєї коханої людини, матері, улюбленої вчительки? Від чого залежить значення кожного компонента Вашої ікебани?**

Ще одним з невід'ємних елементів японської культури є **чайна церемонія**, що являє собою давній ритуал і походить із однієї з форм медитації. У минулому чай був особливим напоєм, який уживали під час молитов і медитацій. У заможних родинах Давньої Японії були популярними чайні турніри, під час яких дегустували велику кількість сортів чаю. За чашкою чаю селяни полюбили вести бесіди та вирішувати свої справи. Чайна церемонія сформувалася на протиставленні китайським пишним чайним дегустаціям. Японський стиль спільного вживання цього напою відзначався простотою та природністю і був сформований у XIII ст. Спеціально для церемонії було розроблено чайний будиночок, до якого вела одна доріжка, та специфічний керамічний посуд. Вживання цього напою перетворилося на міні-спектакль, який об'єднує чотири основні принципи: гармонію, шанобливість, чистоту і спокій.

Існують декілька основних видів чайної церемонії: нічна, на сході сонця, ранкова, післяобідня, вечірня. Чайний будиночок є взірцем чистої простоти. Він має одну кімнату та низький вхід, і до нього не можна входити озброєним — усе це символізує те, що людина повинна залишити все земне, увесь свій неспокій за стінами будиночку. Посуд для церемонії обов'язково має

бути дуже простим, грубої роботи і старим, що символізує пам'ять про минуле. Перед церемонією запрошені люди збираються в одному місці і розмовляють на чітко визначені теми, створюючи відповідний настрій та атмосферу очікування важливого дійства, зустрічі з прекрасним.

Далі вони проходять доріжкою до будиночку, споглядаючи розкіш саду навколо і залишаючи надворі все мирське. Перед будинком їх зустрічає хазяїн та запрошує умитися і помити руки. Обмивання символізує духовне та тілесне очищення. Коли гості входять до будинку та споглядають його прекрасну простоту, окріп уже готовий. Перед церемонією їм подають легку їжу і потім запрошують на невелику прогулянку. Далі — її найважливіша частина — приготування порошкового зеленого чаю, що відбувається в абсолютній тиші. Одну велику чашу з напоєм передають по колу, починаючи з найповажнішого гостя, що символізує цілісність та єдність людей, які зібралися разом. Коли чаша стає порожньою, вона ще раз передається по колу, щоб кожен з гостей міг оцінити її зовнішній вигляд. Після найбільш медитативної частини церемонії гості починають бесіду, під час якої не говорять про справи та повсякденні хвилювання. Потім подається чай окремо кожному з гостей, які обговорюють будинок, його оформлення, красу саду, посуд, вислів на особливому сувої з ієрогліфами, що обов'язково повинен бути в наявності. Квіти у будинку міняються хазяїном на ті, що розпустилися повністю. Це символізує собою кінець церемонії. Хазяїн, вибачаючись, проводить гостей та прибирає помешкання. Дуже важливо, щоб чайний будиночок залишився після церемонії в такому ж вигляді, як і був до неї, що символізує те, як гості та хазяїн цінують кожен мить життя.

Чайний будиночок

- ? Якого значення Ви надасте щоденній трапезі? Як Ви вважаєте, їжа повинна бути смачною і красивою не тільки на святковому столі? Які родинні традиції, пов'язані з їжею, Ви маєте? Наведіть приклади.

Паркова культура є невід'ємною частиною будь-якої епохи життя людства, супроводжує його з найдавніших часів. Люди і сьогодні із задоволенням милуються красою старовинних парків дворянських садиб, відвідують сучасні міські парки і сквери, без яких немислиме жодне масове свято. Разом з тим митці мають сприятливі умови для створення витворів мистецтва, адже краса садів стимулює до відтворення її в багатьох жанрах художньої творчості, відкриваючи нові можливості естетичного сприйняття людиною цієї природної краси.

І в наш час технічного прогресу, коли, з одного боку, рівень технологій піднявся до небувалих висот, а з іншого — зростає екологічна загроза, паркова культура покликана зіграти вирішальну роль у створенні здорового середовища в усіх сферах життя і діяльності суспільства.

- ? Які парки чи сквери є у Вашій місцевості? Які характерні риси вони мають? Наведіть приклади.

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

(Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника)

I. Оберіть одну правильну відповідь.

(Одна правильна відповідь — 1 бал)

- Характерні елементи цього стилю паркової культури — тераси, велика кількість сходів, рослини, що добре зберігають вистрижену форму. Це:
  - французький парковий стиль;
  - пейзажний англійський парковий стиль;
  - японський ландшафтний сад.
- У цій країні обов'язковими складовими садів є водойми, острів на озері, мости, спеціально розміщене декоративне каміння, а ще незвичайні світлові ефекти та звивисті переходи через струмки, викладені камінням. Це:
  - Японія;
  - Франція;
  - Англія.
- На території цього комплексу створили величезний прекрасний парк для розваг та прийомів королівського двору. Це:
  - Моцудзі;
  - Версаль;
  - Дартмур.

II. Дайте стислу відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 2 бали)

1. Назвіть характерні риси мистецтва ікебани.
2. Визначте характерні риси англійського парку.

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 3 бали)

1. Охарактеризуйте призначення кожного з двох типів японських садів — райських та сухих.
2. Розкажіть про один з невід'ємних елементів японської культури — чайну церемонію.

IV. Поміркуйте... (Одна відповідь — 4 бали)

1. Розкажіть про значення паркової культури у житті людей. Наведіть приклади.
2. Пофантазуйте, яким Ви бачите парк майбутнього.

*Підсумуйте загальну кількість отриманих балів
і за допомогою таблиці визначте свою оцінку за 12-бальною системою*

Кількість балів за критеріями 12-бальної системи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість балів, отриманих за правильну відповідь	1	2	3	4	5	6	8	10	12	15	18	21

Творчі та практичні завдання до розділу І «Візуальні мистецтва»

I. Групова робота.

Організуйте конкурси:

- а) «Найкращий проект з благоустрою нашого шкільного подвір'я»;
- б) «Мої улюблені митці та їх найкращі твори з образотворчого мистецтва» (конкурс з ораторського мистецтва).

II. Колективна робота.

1. Зробіть у класі виставку замальовок архітектурних споруд різних стилів у різних країнах світу.
2. Проведіть конференцію на одну з тем: «Образи міста у світовому мистецтві», «Паркова культура моєї місцевості».

Розділ II

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Тема 1

ЄВРОПЕЙСЬКА МУЗИЧНА КУЛЬТУРА

*Благо, що дарує нам мистецтво,
не в тому, чого ми від нього навчаємося,
а в тому, якими ми завдяки йому станемо.*
О. Вайлд, англійський письменник і драматург

✓ **Поміркуймо разом**

Яким жанрам музичного мистецтва Ви віддаєте перевагу? Чому?

Відень — центр європейської музичної культури

Відень — столиця Австрії та колишньої Австро-Угорської імперії. У кінці XVIII — початку XX ст. це місто стало одним із найголовніших культурних осередків Європи. У Відні жили та творили видатні композитори: В.-А. Моцарт, Х. Глюк, Й. Гайдн, Л. Бетховен, Р. Вагнер, Й. Брамс, Штрауси — батько та син, Ф. Шуберт, І. Кальман, Ф. Легар та багато інших. В.-А. Моцарт, Й. Гайдн, Л. Бетховен стали засновниками віденської класичної школи. Її стилеві особливості та демократична спрямованість були тісно пов'язані з ідеями епохи Просвітництва. Естетика класицизму ґрунтувалася на переконанні в розумності й гармонійності світоустрою, що проявилось в увазі до збалансованості частин твору, ретельній обробці деталей, розробці основних канонів музичної форми. Саме в цей період остаточно сформувалася сонатна форма, що заснована на розробці та протиставленні двох контрастних тем, визначився класичний склад частин сонати і симфонії. Основною особливістю даного напрямку було застосування трьох прийомів: обов'язкового акомпанементу, наявності наскрізних тем і роботи над темою і формою.

На початку XX ст. була заснована Нова віденська школа — творча співдружність композиторів А. Шенберга та його учнів, які декларували зв'язок з традиціями віденської класичної школи, але об'єктивно були представниками експресіонізму. Принципи Нової віденської школи справили великий вплив на музичне мистецтво XX ст.

Вольфганг-Амадей Моцарт

? **Чому В.-А. Моцарта називають «видатним художником, який випередив свій час», «символом самої музики»?**

Австрійський композитор, представник віденського класицизму, який вважається одним із геніальніших музикантів в історії людства, В.-А. Моцарт залишив багату творчу спадщину — понад 600 творів:

більш ніж 50 симфоній, 23 опери, велику кількість інструментальних концертів (зокрема 27 фортепіанних), 32 струнні квартети, 35 сонат для скрипки, Реквієм та багато інших інструментальних і хорових творів. Музика В.-А. Моцарта — вершина класичної епохи за чистотою мелодії та форми. Твори митця сповнені неймовірної глибини думок і почуттів, вони сміливі й дуже прогресивні для свого часу, змушують слухача разом із композитором співпереживати, радіти і сумувати. Головними темами й суттю творчості видатного композитора-гуманіста завжди були людина та її щастя.

Стиль В.-А. Моцарта формувався, з одного боку, під значним впливом творчості Й. Гайдна. Молодий композитор був підкорений гайднівським глибоко осмисленим трактуванням сонатної форми. З іншого боку, справили враження численні подорожі країнами Європи. Найвагоміше з них пов'язане з Йоганном Крістіаном Бахом (молодшим сином Йоганна Себастьяна Баха). В.-А. Моцарт ознайомився з мистецтвом «англійського Баха» у Лондоні. Сила і витонченість партитур Баха-молодшого залишили незабутній слід у свідомості композитора-початківця. Пізніше великий вплив на його творчість справили подорожі до Італії, де композитор сприйняв основи драматургії та музичної мови оперного жанру. Але саме віденський період створив власний, виключно самобутній моцартівський стиль, який вирізняється драматичною цілісністю композиції, багатством емоційних відтінків, особливою сердечністю. Ззовні його музика є сонячною та безтурботною, зсередини ж вона вражає своїм внутрішнім трагізмом.

І. М. Делла Кроче. «Сім'я Моцартів: Наннерль, Вольфганг, Леопольд»

! Прослухайте одну з частин симфонії №40 соль мінор. Чим приваблює музика цієї симфонії? Чому вона і досі є популярною? Як драматургія симфонії відображає душевне сум'яття та життєві пошуки людини?

Композитори-романтики

Фредерік Шопен

? Які твори Ф. Шопена Ви пам'ятаєте? Чим приваблює Вас музика видатного польського композитора?

Засновник національної класичної школи Ф. Шопен був неперевершеним творцем мелодій. Композиторська техніка митця багато в чому відступає від прийнятих в його епоху правил і прийомів. Творча спадщина

Ф. Шопена — півсотні мазурок, три фортепіанні сонати, декілька балад, однак особливої популярності набули його вальси.

М. Воджинська. «Шопен»

новаторство композитора — неперевершена поліфонія його музики: виразна мелодія нового типу поєднувала в собі вокальні та інструментальні, пісенні й танцювальні динамічні елементи. Музика Ф. Шопена безпосередня, щира, народна за своєю суттю, стала символом душевної краси людини.

! Прослухайте «Вальс-хвилинку» та «Вальс № 7». Порівняйте образи, створені композитором. Який із них Вам найбільше сподобався? Чому?

Л. Балестрері. «Шопен»

Ференц Лист

М. Барабас. «Лист»

? Чому Ф. Листа можна назвати справжнім сином Угорщини?

Ф. Лист — видатний угорський композитор і піаніст зі світовим ім'ям, яскравий представник романтичного стилю в музиці. Вся його прогресивна творча діяльність пов'язана з національною угорською культурою, з народно-визвольною боротьбою рідної країни. Найкраща частина творчого здобутку композитора — це його фортепіанні твори. Геніальний піаніст оновив звучання фортепіано, зробивши з нього «цілий оркестр».

Улюблений жанр Ф. Листа — рапсодія. Цей жанр дав можливість широко використовувати народні й національні мотиви, що, власне, і було творчим кредо митця.

Багатогранна творча діяльність Ф. Листа — яскравого прикладу

Париж. Франція

шила світові свої
картками. Напри-
льтур — культури

В історії музичного мистецтва кожна країна залу-
суто національні явища, які є її своєрідними візитними
клад, джаз став результатом взаємодії двох музичних к

нащадків африканських рабів та білого населення США; два види японського театру — Но і Кабукі — унікальне явище театрального та музичного мистецтва Далекого Сходу. У музичному мистецтві Франції — це шансон.

Як музичний жанр він зародився з балад ще у Середньовіччі і був досить простим за своєю структурою. Першим композитором, який працював у цьому напрямку, був Гільйом де Машо (XV ст.). Наступне покоління авторів було з Бургундії. У середині XV ст. утворилася так звана паризька школа шансонів, що стала згодом класичною.

Особливої популярності цей жанр набув на межі XVIII—XIX ст. разом з революційним підйомом народу — мандрівні співаки тоді швидко відгукувалися у своїх піснях на злободенні події. Пісні революційного періоду (1789 р.) склали цілу епоху в історії французької музики. Найчастіше автори цього жанру брали вже існуючі мелодії і пристосовували до них нові слова.

Після Першої світової війни увійшли в моду ритми американського фокстроту і південноамериканського танго. Співаки того часу — Містенгет, Моріс Шевальє, Жозефіна Бекер — працювали в стилі реву. У 1930—1940-х роках пісенне мистецтво вирізнялося різноманітністю. Наприклад, співачка Едіт Піаф, яка була дуже шанована французами як засновниця сучасного пісенного мистецтва, продовжувала традицію реалістичної пісні.

Містенгет

Моріс Шевальє

Жозефіна Бекер

У 1950-х рр. оформилися два головні напрями оригінальної франкомовної пісні, що існують до цього часу: класичний шансон й естрадна пісня.

У шансоні першорядне значення надавалося поетичній компоненті пісні. Авторі тексту, як правило, самі були й виконавцями. Одними з перших виконавців цього музично-поетичного напрямку були Моріс Шевальє, Шарль Трені та Едіт Піаф. Багато зробили для популяризації шансону французи Лео Ферре, Жорж Брассанс і бельгієць Жак Брель і всесвітньо відомі Шарль Азнавур і Сальваторе Адамо, у творчості яких поєдналися кращі традиції французької авторської пісні: лірична

камерність і музичність. Їхні пісні набули популярності в усіх країнах світу. Наприклад, пісня Ж. Бреля «Ne me quitte pas» за опитуванням радіослухачів Франції, Бельгії, Швейцарії та Канади була названа найкращою франкомовною піснею XX ст.

ня диваж

Шарль Трені

Лео Ферре

Жорж Брассанс

Шансон не забутий і в наш час. Шансонье, які прийшли на сцену в кінці XX — на початку XXI ст., використовують нові підходи до сучасної легкої музики. Вони включають елементи року, латиноамериканські та інші етнічні ритми, електронну музику тощо. Але, як і раніше, всі виконавці дуже вимогливо ставляться до змісту текстів своїх пісень. Представники «нового шансону» — Домінік А, Бенжамен Бйолі, його сестра Коралі Клеман, Керен Анн, Олівія Руїз і багато інших.

Бенжамен Бйолі

Керен Анн

Олівія Руїз

Виконавці французьких естрадних пісень Ів Монтан, Анрі Сальвадор, Мірей Мат'є, Енріко Масіас, Джо Дассен, Даліда, Патрісія Каас, Лара Фабіан, Мілен Фармер не є шансон'є в класичному розумінні цього слова, хоча межа між шансоном і естрадною піснею досить умовна. За межами франкомовних країн всіх виконавців, які співають французькою мовою, часто називають шансон'є.

Таким чином, шансон є популярною композицією, дуже ліричною, завжди сповненою почуттів і змісту. Насамперед увага приділяється мелодії. Вірші зазвичай присвячені красивим історіям життя і кохання. Головне завдання музики шансону в її класичному розумінні — передати відтінки настрою виконавця, щоб слухач теж захотів наспівувати мелодію шансон'є.

Сучасний французький шансон — співачка, акордеоніст і ансамбль

- ?** Проаналізуйте один з творів французьких шансон'є. Які емоції викликає у Вас цей твір? Який внесок у світову музичну культуру зробили французькі шансон'є? Наведіть приклади.

Галерея портретів видатних шансон'є Франції

Едіт Піаф — тендітна жінка з псевдонімом, який перекладається як «горобчик», виконанням своїх пісень пробуджувала у слухачів глибокі душевні переживання. Співачка дуже ретельно ставилася до текстів, співаючи лише про те, що відчувала сама. «Мій легіонер», «Мілорд», «Я ні про що не жалкую» стали всесвітньо відомими хітами. Не маючи музичної освіти, але володіючи хорошою музичною пам'яттю, Едіт щодня самостійно вивчала класичні твори

в супроводі гри на маленькому роялі у своїй гримерці. Нестримна енергія особистості, щирість і повна самовіддача в поєднанні з вокальною технікою та чистотою голосу зробили Е. Піаф душею французького шансону. В її співочій манері переплелися напружена емоційність, мелодрама, широкі, швидкі вібрації голосу, відчуття змісту кожного слова, кожної інтонації тексту. Е. Піаф обирала переважно меланхолійні, сумні мелодії, в яких виражала сердечний біль і драматичний досвід свого життя.

Пристрасний характер **Жака Бреля** заряджав все навкруги своїм ентузіазмом та жагою до життя. Його твори були створені під девізом «не можна жити, відмовляючись від своїх бажань». Ж. Брель завоював Париж пісню «Коли залишається тільки кохання», в якій любов постає єдиним багатством людини, єдиною причиною того, щоб жити, порятунком людської душі. У співочій манері виконавця присутні постійно наростаючий пристрасний темп, природна жага жити повним життям. Про Ж. Бреля слухачі говорили, що він щоразу співає ніби востаннє.

Пісні **Сальваторе Адамо** вийшли на дисках тиражем понад 90 млн у всьому світі. Його ім'я є символом ностальгичного ретро, ранніх 1960-х років, а лірично-задумлива композиція «Падає сніг» завоювала серця мільйонів слухачів. Наслідуючи романтичну співочу манеру Ж. Бреля, він створював блюзові, вальсові мелодії, далекі від популярного тоді танцювального жанру. Найкращим утіленням творчої манери цього виконавця є твір «Це мое життя», який виражає надзвичайну активність, відкритість та життєлюбство і звучить як зізнання в любові до життя у всіх його найкращих і найгірших проявах.

Шарль Азнавур, син вірменських емігрантів, став першим французьким виконавцем, якому вдалося отримати «платиновий диск» у Європі. Його пісні вирізняються надзвичайно драматичною виразністю голосу, який підноситься і спадає, неначе орел у своєму гордовитому польоті. Концерти співака називали «двома годинами ніжності, ностальгії та любові». Крім власної творчості, він є

активним громадським діячем і патріотом Вірменії і Франції — країни, в якій здобув славу.

Коли французька публіка вперше почула Мірей Матьє, то здалося, що з'явилася нова Едіт Піаф. М. Матьє стала своєрідним «послом» французької пісні. Її платівки французькою, англійською, італійською, іспанською, японською, російською мовами розійшлися по всьому світу тиражем більше ста мільйонів примірників. Глибокий, сильний голос М. Матьє завжди вражав своєю експресією, а пісні — надзвичайно проникливі, ліричні любовні монологи. У 1999 р. співачка одержала найвищу державну нагороду Франції — Орден Почесного Легіону.

Джо Дассен є одним із символів французької естради. Його голос впізнається з перших слів елегантних, створених у стилі американського фолку та кантрі, пісень. Щирість і людяність, віра у кращу долю — невід'ємні риси творів Джо Дассена.

! **Прослухайте декілька пісень у виконанні французьких шансоньє. Визначте характерні риси, притаманні цьому жанру вокальної музики. Наведіть приклади.**

У довідниках з історії французької пісні ХХ—ХХІ ст. налічується не менш ніж 600—700 статей. Це лише приблизна кількість людей, які зробили неоцінний внесок у французьку пісенну спадщину. Це і автори слів, і композитори, і співаки, і автори-виконавці власних пісень, а також яскраві музиканти, диригенти і аранжувальники.

Популярність французьких виконавців виходить далеко за межі Франції. Їх мистецтво справило великий вплив на розвиток вокальних жанрів сучасного естрадного музичного мистецтва європейських країн.

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

(Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника)

I. **Оберіть одну правильну відповідь.**

(Одна правильна відповідь — 1 бал)

1. Кого з всесвітньо відомих композиторів називали «душею фортепіано»? Це:

- а) В.-А. Моцарт;
 б) Ф. Шопен;
 в) М. Лисенко.
2. Хто з композиторів зіграв величезну роль у становленні угорської національної музичної школи (композиторської та виконавської)? Це:
 а) В.-А. Моцарт;
 б) Ф. Шопен;
 в) Ф. Лист.
3. Як називається жанр (вид) вокальної музики, який виник у Франції і трактується у двох значеннях: світська багатоголосна пісня французькою мовою епохи пізнього Середньовіччя та Відродження та французька естрадна пісня в стилі кабаре? Це:
 а) спірічуелс;
 б) шансон;
 в) оперета.

II. Дайте стисло відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 2 бали)

1. У XVIII—XIX ст. Відень став одним із найголовніших центрів музичної культури Європи. Чому?
 2. Визначте основні риси шансону.

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 3 бали)

1. Чому Ф. Листа, Ф. Шопена, Ф. Шуберта, Р. Шумана та інших називали композиторами-романтиками?
 2. У чому, на Вашу думку, «життєвість» шансону?

IV. Поміркуйте... (Одна відповідь — 4 бали)

1. Чи любите Ви слухати шансон? Чому? Свою відповідь обґрунтуйте. Чи існує український шансон?
 2. Розкажіть про творчість свого улюбленого співака.

Підсумуйте загальну кількість отриманих балів

і за допомогою таблиці визначте свою оцінку за 12-бальною системою

Кількість балів за критеріями 12-бальної системи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість балів, отриманих за правильну відповідь	1	2	3	4	5	6	8	10	12	15	18	21

Практичне завдання

Колективна робота

Підготуйте та проведіть вечір на одну з тем: «Французький шансон», «Вечір авторської пісні».

Тема 2

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА ІНДІЇ І ДАЛЕКОГО СХОДУ

Культура утверджується в серці народу й викликає прагнення до творчості.

М. Реріх, мислитель, художник

✓ **Поміркуймо разом**

Яке місце в житті людини займає мистецтво танцю?

Оригінальна культура Індії сягає своїм корінням в глибоку давнину. Вже протягом тисячоліть вона поєднує звичаї, традиції народів, які проживали і проживають на її території, та ідеї різних релігій. Незважаючи на це унікальне різноманіття, ця країна єдина як цивілізація завдяки своїй спільній історії та зберігає свою самотню культуру.

Класична музика Індії виникла в органічному зв'язку з поезією і танцем, під впливом релігії і міфології. Одними з характерних рис індійського стилю музичної інтерпретації є особлива внутрішня зосередженість і прагнення до гармонії.

В Індії піснями відзначається практично все: зміна пір року; пісні орача і човняра, пастуха і погонича слонів. Пісні вносять гармонію в напружений ритм їх праці. Любов до музики у народів Індії в крові: вони дуже тонко її відчувають і сприяють її розвитку в усіх сферах життя.

Індійська музика дуже різножанрова — це й оригінальні релігійні та народні мотиви, і сучасні рімейки традиційної музики, це й різноманіття напрямів сучасної музики (індійський рок, поп, музика з кінофільмів тощо), які зберігають національний колорит, а іноді не тільки переплітаються з європейською музикою, але і впливають на неї (наприклад, індо-рок).

Невід'ємна частина музичної культури Індії — танці, які несуть в собі силу і енергію цієї дивовижної країни. Надзвичайно стилізовані жести, складний грим, маски і розкішні костюми танцюристів роблять індійський танець чарівним видовищем.

Точно визначити період, коли танець став частиною культури людського суспільства, неможливо, однак безсумнівно, що ще до появи найдавніших цивілізацій він був важливим елементом церемоній, ритуалів, святкувань і розважальних заходів. Існують доісторичні свідчення наявності танцю у стародавніх народів, наприклад, зображення танцюючих у скельних оселях Бхімбетка (Індія) і давньоєгипетських похованнях, датованих 3300 р. до н.е. Танцювальні пози вивчалися античними скульпторами з метою зображення почуттів засобами скульптури.

Американський хореограф М. Греєм визначала танець як справжній вияв найглибших душевних почуттів, що вивільняється через рух тіла.

Танець існував та існує в культурних традиціях усіх людських суспільств. За довгу історію людства він постійно змінювався, відображаючи культурний розвиток. Кожен танець має власну історію та національні особливості. Наприклад, коли говорять про український танець, східні танці, циганський танець чи латиноамериканські танці, в уяві відразу

постають певні ритми і рухи. Всі танці виконуються за шаблонами з характерною граціозністю, елегантністю та красою у супроводі музики або ритмічних звуків.

Існує безліч видів, стилів і форм танцю, що використовуються для самовираження, соціального спілкування, в релігійних цілях, як змагальний вид спорту, як показовий вид мистецтва. Танець — це величезний світ, і щоб його підкорити, потрібно мати терпіння.

? Визначте, які характерні риси притаманні українським, латиноамериканським танцям і танцям народів Далекого Сходу. Наведіть приклади.

Індійський танець

Особливо розвинене мистецтво танцю в Індії, що є невід'ємною частиною її культурної спадщини та сполучною ланкою між минулим і сьогоденням. Найдавніші індійські танці розроблялися за мотивами давніх міфів та легенд. На фресках та рельєфах, у скульптурах стародавніх храмів збереглися зображення танцюючих людей і навіть богів, яких також нерідко змальовували в різноманітних танцювальних позах і композиціях. Так, барельєфи храму Шиви в Чидамбарамі (штат Тамілнад) зображають 108 канонічних поз-рухів класичного танцю Вхарат Натьям.

✓ Для допитливих

В Індії вважається, що творцем і першим виконавцем танців був бог Шива, якого називали також Царем танцю. У Стародавній Індії танець був обов'язковою частиною релігійного ритуалу. Його виконували танцівниці — баядерки, які жили при храмі й присвячували своє життя богіві. Маленькими їх віддавали на виховання до храмів і посвячували у «девадасі» — тих, хто танцює для богів. Їхні танці мали магичне культове значення та відтворювали індійські легенди: битви і змагання богів, міфологічні сюжети створення світу, філософські притчі. Баядерками ще називали мандрівних танцівниць.

Спеціальні танці виконувалися жерцями релігійних культів — брахманами та дервішами — мандрівними суфійськими монахами-аскетами. Згодом танці увійшли до побуту індійців, але залишилися ритуальними за своїм значенням.

Існують різні специфічні види танців, що зазвичай виконуються на весіллях, громадських заходах, при зборі врожаю чи з початком нового сезону дощів.

Індійські танці поділяють на **класичні**, **напівкласичні**, що визнані академією мистецтв Індії, яких навчають у спеціальних школах, **народні** та **естрадні** (танці в кінострічках). Танець також грає важливу роль і в традиційному театрі Індії.

Відомі сім стилів **класичного танцю**, головними аспектами яких є *чистий технічний танець*, позбавлений змістовного навантаження, та *сюжетний танець*, що включає також міміку і жестикуляцію. Особливостями класичного індійського танцю є незвичні пози ніг, які називають «араманді», використання «мудр» — спеціальних жестів, мови пальців. Кожна поза танцю перетворюється на чіткий геометричний малюнок. Окрім того, символічні малюнки створюються певними кроками та ступнями ніг.

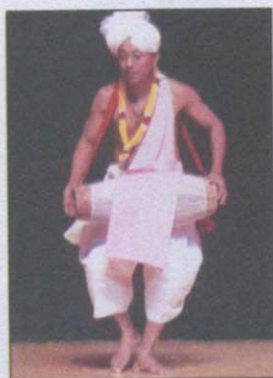
✓ Для допитливих

Бхаратанатьям називають найдавнішим класичним танцем, записаним у трактаті про давньоіндійське драматичне мистецтво «Натья Шастра». Назву розшифровують як БХАва (виразність) + РАга (мелодія) + ТАла (ритм) + НАТьяМ (танець).

Маніпурі — масовий танець, що виконується на честь бога Крішни двічі на рік: у березні та грудні.

Катхак — класичний різновид індійського танцю, який набув популярності в усьому світі.

Калбелія — танець заклинателів змій, що виконується переважно жінками, котрі змагаються між собою у витонченості рухів під поступово наростаючий темп музики.

Кучипуді виник із давньоіндійських музично-драматичних постановок і спочатку виконувався лише чоловіками. Сьогодні переважно жінки танцюють кучипуді на спеціальних мідних тарілках, підкреслюючи свою витончену майстерність.

У різних регіонах України налічується понад тридцять колективів, які вивчають класичні, народні, естрадні та фільмові індійські танці. Вони є членами Товариства «Україна — Індія», яке разом із Посольством Республіки Індія в Україні та Федерацією індійського танцю організовують різні фестивалі і популяризують індійську культуру в нашій країні.

До **напівкласичних танців** належить *танець масок*. Його батьківщина — село Серай-келла (штат Біхар). Танець виконують під час свята на честь божества весни, що відроджується і символізує родючість. Ардханарішвару вшановували як прояв єдиного образу Шиви і Шакті. Танці тривають протягом чотирьох ночей свята. Танцюристи імітують рухи тварин, відтворюють різні побутові сцени. Популярні також алегоричні композиції.

У кожному штаті Індії існують власні **народні танці**, які мають регіональні форми, що виконуються в різних місцевостях по-своєму. З давніх часів танець нерозривно пов'язаний з життям індійців. Однак якщо класичне мистецтво завжди залишалося долею професіоналів, то народні танці були зрозумілі й доступні кожному. Сьогодні вони втратили ритуальне значення, але без них не обходиться

жодна радісна подія в житті людей, чи то прихід весни, збирання урожаю, чи то весілля. Незважаючи на свою різноманітність, народні танці мають загальний початок. Основа будь-якого з них — ритм, який породжує відповідні рухи — синхронні, що часто повторюються. Танцюристи рухаються певними траєкторіями (кола, «вісімки», прямі лінії). Традиції виконання народних танців передаються з покоління в покоління.

✓ Для допитливих

В Ассамі виконують **танець щастя**. Під акомпанемент ударів розщеплених бамбукових стебел жінки в різноколірних сарі утворюють кола і «вісімки». Особливою групою тримаються чоловіки.

Селяни штату Мадхья Прадеш танцюють **шора**. Вони тримають в руках віяла з павиноного пір'я, яким розмахують в середині танцю.

Зі всіх народних танців **пенджабська бхангра** — найшвидший і найзапальніший. Він починається в повільному темпі, який стрімко наростає. Під енергійні вигук чоловіки в яскравих тюрбанах нахиляються вперед і назад, високо підстрибують і перевертаються в повітрі. Одночасно бхангру можуть виконувати більше двохсот чоловік.

Жінки Пенджабу танцюють **гиддху**. Одна з дівчат грає на маленькому барабані, інші водять навколо неї хоровод і співають жартівливі пісні про кохання і перипетії сімейного життя.

Естрадні танці (або танці у кінострічках) з'явилися одночасно з так званими комерційними фільмами. У тригодинних стрічках танцювально-музичні паузи допомагають створити сценарій.

Популярності кінотанців сприяв прихід в кіноіндустрію професійних танцівниць (Віджаянтімалі, Падміні, Хемі Маліні та ін.). Танець у кінострічках — суміш класичних, народних і європейських танців. Він завжди відповідає духу часу, використовує сучасні мелодії і ритми, комп'ютерну графіку і спецефекти. В наші дні для акторів комерційного кіно уміння танцювати є не менш важливим, ніж приваблива зовнішність.

Зірки індійського кінематографа

Іша Деол

Діпіка Падуконе

Айшварія Рай

Каріна Капур

Майстри індійського танцю повинні володіти акробатичними та гімнастичними навичками, стежити за кожним рухом і поглядом, виразом свого обличчя. Систему міміки і жестів індійського танцю описано у спеціальних трактатах, де передбачено 13 рухів голови, 7 рухів брів, 6 рухів носа, 36 різноманітних поглядів.

Музика індійського танцю підкреслює його магічне ритуальне значення: пульсуючі та чаруючі ритми передають рух Всесвіту. Традиційний одяг і прикраси є невід'ємною частиною образу індійського танцюриста. Прикраси, грим використовують як жінки, так і чоловіки, — все це дозволяє краще налаштуватися на потрібний лад.

✓ Для допитливих

Статичні пози індійського танцю нагадують бойові стійки, тому втримувати своє тіло в такому положенні дуже складно. Спина повинна бути ідеально рівною, кінцівки — напруженими. Будь-яка комбінація рухів виконується тричі, при цьому музичний темп із кожним разом прискорюється. Нерухома голова означає гнів, байдужість. Голова, нахилена вперед, — задоволення і радість. Рух голови по колу — сп'яніння, хвилювання, переживання. Голова, нахилена вбік, — закоханість. Рух голови вгору, потім вниз — відчуття самотності. Основні рухи очей: брови підняті, зіниці рухаються від одного кутка ока до іншого означає кохання; сяючий погляд уперед — героїзм; зіниці, що повільно рухаються, — самозаглиблення та спокій. Знаменитий рух шиєю справа наліво означає любов і ніжність.

? Чому, на Вашу думку, невід'ємною частиною музичної культури Індії є танець? Наведіть приклади.

Опера

? Коли і де виник цей жанр музично-драматичного мистецтва у Європі? Як він розвивався? Назвіть композиторів, що писали у цьому жанрі.

Міжнародне музичне життя — це багата палітра музичних культур різних країн світу, зокрема азіатських країн. Але про взаємне проникнення східної і західної музичних культур, про формування якісно нового етапу в їх розвитку, про діалоговий характер міжкультурних відносин можна говорити лише з середини ХХ ст. Професійна музична культура далекосхідних країн має свої традиції. Основи цих традицій були закладені в уявленнях стародавніх китайських філософів і ґрунтувалися на космологічному розумінні музики в житті людини. Вона видається відображенням звучання Всесвіту.

В наш час культура далекосхідних країн — це співіснування традиційного мистецтва і його нових форм, поєднання національних та інтернаціональних музичних традицій. Усе це можна знайти в постановках традиційних театрів (Но, Кабукі (Японія), Пекінська опера (Китай) тощо).

Китайська опера

Історія китайської опери своїм корінням сягає в далеке минуле. Вона виникла на базі давнього китайського народного музичного театру. Китайські опери мало схожі на європейські. Вони поєднують у собі елементи музики, співу, діалогу, танцю, акробатики і вправ військового мистецтва з майстерно написаним текстом і технікою втілення. Виконавці повинні чітко дотримуватись традиційних вимог. Дія в китайській опері не обмежена ні в часі, ні в просторі. Якщо які-небудь повсякденні реалії не можуть бути представлені на сцені прямо, то вони відтворюються символічно. Обстановка, в якій проходить дія спектаклю, зображується виключно рухами актора. Причому ефект досягається навіть сильніший, ніж за наявності декорацій та реквізиту. Наприклад, існують спеціальні рухи на позначення входу чи виходу з дому, підйому східцями, переправи через річку. Якщо виконавці кружляють по колу з батогом у руках, це означає, що вони їдуть верхи на конях. Переміщення в екіпажі позначається прапорцями із зображеннями коліс, які тримають по боках сцени спеціальні актори. Хід по колу символізує довгу подорож. Різновидами китайської опери є відома в усьому світі класична пекінська та безліч місцевих оперних жанрів, правила виконання яких є значно простішими та зрозумілішими.

Пекінська опера — найвиразніша форма китайського музичного мистецтва. Вона бере свій початок у XVIII ст., коли в Пекіні з музичного фольклору і ритуальної музики різних регіонів Китаю поступово сформувалося своєрідне музичне і сценічне мистецтво, що об'єднало в собі музику, танець, театральне уявлення, акробатику і бойові мистецтва. Всі ці компоненти створюють пекінську оперу.

Музика в опері виконується оркестром і має чіткий ритм. Відповідні звуки підкреслюють дію, що відбувається: тихими ударами барабанів супроводжуються спокійні сцени, гучними — динамічні події. Вокальна частина складається з мовлення та співу. Речитатив виголошується серйозними персонажами, звичайне мовлення — молодими героїнями та комічними персонажами. Ролі у пекінській опері диференціюються

Костюм чиновника
високого рангу

за віком та індивідуальністю героїв, кожне амплуа передбачає свій стиль. Комічних героїв можна впізнати за великою білою плямою на обличчі, загрозливі персонажі мають розмальовані обличчя. Традиційний репертуар пекінської опери налічує більше тисячі сюжетів повчального, філософського, військового, історичного та комічного змісту.

Руси китайської опери

У Пекінській опері існує поділ персонажів на чотири основні амплуа. Вони розрізняються за принципом статі, віку, індивідуальних особливостей сценічного персонажа. Основні типи дійових осіб:

Шен — чоловічі персонажі

Данину — жіночі персонажі

Хуалянь — ампла чоловічих персонажів з розфарбованим обличчям, котрі також іменуються цзин (у китайській міфології — перевертні) — лиходії, підступні зрадники та інші негативні персонажі, які тому й отримали другу назву «хуалянь» — «розфарбоване обличчя»

Чоу — комічні персонажі

Ампла, у свою чергу, поділяються на субампла:

- шен у флеровому капелюсі або гуаньшен — чиновники в імператорському палаці;
- шен з віялом або шаньцзишен — персонаж з віялом у руці, інтелігент з віялом;
- шен з фазановим пір'ям в головному уборі або чживейшен — видатний талант тощо.

Китайський сценічний костюм своєю формою, конструкцією, орнаментом і кольором висловлює давню космологічну символіку природного чергування Світла і Темряви, злиття Неба і Землі в акті створення світу. «Манпао» — парадне вбрання персонажів з панівного класу. Виріз горловини має круглу форму, поли й рукави довгі. Манпао шиться з атласної тканини з вишивкою ручної роботи. Його прикрашає круглий орнамент з драконов чи тигрів, а низом вишивається пейзаж із зображенням моря та скель. Імператор носить одяг жовтого кольору, принци — абрикосово-жовтого, старі сановники — яскраво-коричневого або білого, князі — червоного кольору. Крім того, є манпао синього, фіолетового, зеленого,

чорного кольорів. Колір одягу залежить не тільки від суспільного становища персонажа, але і від його характеру і гриму. Чесні та справедливі персонажі зазвичай носять одяг червоного і зеленого кольору, грубі або підступні — одяг чорного кольору. Кольори одягу імператриць, принцес, дружин генералів і міністрів аналогічні чоловічому. Але замість дракона на ньому вишивається фенікс, що летить, або орнамент з феніксів. Довжина жіночого вбрання дещо коротша (трохи нижче колін), на плечах накидка, внизу з-під манпао видніється спідниця.

✓ Для допитливих

Існує декілька місцевих оперних жанрів.

Куньцзюй (куньшаньська опера) виникла в провінції Цзянсу ще в кінці династії Юань (1271—1368 рр.) — початку Мін. Куньцзюй виділяється м'яким і ясним вокалом, її мелодії красиві й витончені, нагадують танцювальну музику. Цей жанр справив величезний вплив на інші види опери. Поступово вилився енергійніший, суворіший жанр опери.

Циньцзяї (шеньсійська опера) з'явилася ще в епоху Мін (1368—1644 рр.). Спів тут гучний і чистий, тріскачки відбивають чіткий ритм, рухи прості й енергійні. Її традиційний репертуар включає понад 2 тис. творів.

Чуаньцзюй (сичуаньська опера) популярна в провінціях Сичуань, Гуйчжоу і Юньнань. Її найхарактерніша межа — спів високим голосом. Репертуар дуже багатий, включає більше 2 тис. творів. Тексти вирізняються високою художньою цінністю і гумором. Рухи деталізовані й дуже виразні.

Гранд-театр. Пекін, Китай

Жанр пекінської опери прославився великою кількістю відомих артистів, які зробили безцінний внесок у скарбницю вокалу, репертуару, художніх прийомів, сценічного оформлення тощо. Завдяки їм створено кілька впливових шкіл пекінської опери. Один з найбільш відвідуваних театрів Китаю — Гранд-театр Чаньань на центральному пекінському проспекті Вічного миру. Його легко можна впізнати за маскою

перед входом. Вистави пекінської опери тут йдуть кожен день і користуються великою популярністю.

Міжнародна музична культура — це єдність у розмаїтті, зв'язок самотнього і загальнолюдського. Існує безліч культурних світів, кожен з яких має свої ідеали, власну систему цінностей, моральних і духовних. Глобалізація сучасного суспільства, різного роду міграційні процеси, розширення взаємодії культур і народів — усе це призводить до того, що сучасна людина повинна навчитися сприймати і оцінювати навколишній світ не тільки з точки зору власної культури. Культурні процеси служать основою взаємного збагачення світової музичної культури, підтримують діалоговий характер міжкультурних відносин, допомагають зрозуміти еволюцію культури як цілісний, взаємообумовлений процес.

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

(Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника)

I. Оберіть одну правильну відповідь.

(Одна правильна відповідь — 1 бал)

- В індійському танці велике значення надається:
  - костюмам;
  - позам, жестам, позиціям рук;
  - місцю, де вони виконуються.
- Китайський музичний театр (опера) об'єднує:
  - різні жанри музики, співу, балету;
  - різні види мистецтва;
  - елементи музики, співу, діалогу, балету, акробатики та військових вправ.

II. Дайте стислу відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 2 бали)

- Який художній образ утілюють індійські танці?
- Яке значення мають рухи та пози акторів у китайській опері?

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 3 бали)

- Пекінська опера — найвиразніша форма китайського музичного мистецтва. Яку роль у ній відіграє музика?
- Розкажіть про Ваш улюблений танець. Чим він Вам подобається? Які емоції, почуття він викликає?

IV. Поміркуйте... (Одна відповідь — 4 бали)

- Які характерні ознаки індійських танців? Які художні засоби використовуються в танцях як виді мистецтва?
- Чому саме пекінська опера поєднує музику, вокальне виконання, пантоміми, танці та акробатику?

Підсумуйте загальну кількість отриманих балів

і за допомогою таблиці визначте свою оцінку за 12-бальною системою

Кількість балів за критеріями 12-бальної системи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість балів, отриманих за правильну відповідь	1	2	3	4	5	6	8	10	12	15	18	20

Творче завдання

Колективна робота

Підготуйте відеовечір, присвячений історії танців різних країн світу.

Тема 3

МУЗИЧНІ РИТМИ АМЕРИКИ

*Співу, голосу варто тільки натякнути —
оркестр своїми могутніми засобами вже домалює все,
що відбувається в душі людській.*

О. Серов, російський композитор і музикознавець

✓ **Поміркуємо разом**

Якій музиці Ви віддаєте перевагу? Чим вона Вас приваблює? Розкажіть про неї докладніше.

Ніхто не стане заперечувати, що музика і її різні музичні напрямки відіграють невід'ємну роль в житті кожної людини. Музика — це цілий світ: і стиль життя, і особливості психологічного стану, і вираження світогляду, і складності життєвого самовизначення. Саме залежно від музичних уподобань людини ми можемо визначити її характер та інтереси. Яку ж музику слухає сучасна молодь? В наш час існує безліч напрямків музики, однак старше покоління не завжди розуміє і поділяє її смаки. А за нерозумінням часто йдуть неприйняття й відкидання.

Відомо, що вплив музики на людину може бути різним. Вона може бути байдужою, може змусити переживати, радіти чи сумувати, може дратувати. Це залежить від художньої значущості твору, від підготовленості до його сприйняття, від музичного та життєвого досвіду слухача. У таких випадках нерідко виникає негативне ставлення до «класики» і віддається перевага більш «легкій» музиці. Проте коли вибір віддається тільки розважальній музиці, що не претендує на глибокі переживання, то це суттєво збіднює людину, притупляє її слух і сприйняття, тому вона ризикує залишитися «глухою» до творів іншого змісту, стилю й жанру.

Концерт Академічного симфонічного оркестру Харківської обласної філармонії на ВАТ «Турбоатом»

Виступ гурту «ТіК»

? **Які види і напрями музичного мистецтва ХХ ст. Ви знаєте? Охарактеризуйте їх.**

Сучасну музичну культуру можна поділити на музику елітарного характеру (традиційна класика разом із новими авангардистськими напрямками ХХ ст., переважна більшість напрямів джазу) та музику, яка стала частиною так званої «масової культури» (поп-музика). Особливе місце займає рок-музика, що має різноманітні течії, споріднені як з першою, так і з другою сферами.

✓ **Поміркуймо разом**

Чи погоджуєтеся Ви з висловом відомого американського кінорежисера і сценариста М. Скорсезе: «Манера розповідати історії через музику здається мені особливо чарівною, надзвичайно привабливою. Блюз несе в собі приголомшливий емоційний заряд. Крім того, це справжня основа сучасної американської естради?»

Сучасний блюз

Блюз (з англ. — *меланхолія, журба*) — світська лірична пісня афроамериканців зазвичай сумного елегійного змісту.

? **Яку тематику має блюз?**

Блюз виконувався соло в супроводі гітари або банджо. Блюзова тематика була надзвичайно різноманітною. У цих піснях-сповідях знаходило своє відображення життя знедоленого народу — тяжка неволя та непосильна праця, втрачена людська гідність, кохання, гірка розлука і страждання, туга за домівкою, якої немає. Поет Л. Х'юз писав: «Блюзи на мене завжди справляли враження безмежно сумної музики... Це тому, що в блюзах гіркота не пом'якшена сльозами, а навпаки, розлючена сміхом — абсурдним, суперечливим сміхом горя». Цю думку продовжено у блюзі «Туга» Р. Джонса: «Я сміюся лише для того, щоб не плакати». Проста блюзова пісня стає глибоким музичним узагальненням. Саме такою є, зокрема, джазова композиція «Блюз західної околиці», в якій співається:

Вільямсон Санні Бой II.
Американський блюзмен (у центрі)

Роберт Джонсон

«Блюз наповнює мене з голови до п'ят, я сумний сьогодні, я сповнений тривожних передчуттів, коли я йду на західну околицю, де на мене чекає так багато страждань».

Блюз — невичерпне джерело натхнення джазових музикантів усього світу — став основою багатьох музичних стилів і напрямів, зокрема поп-і рок-музики. Як гордість американської національної культури, блюз і сьогодні має світовий резонанс у музичному мистецтві. Його естетична, змістовна та інтонаційна спрямованість визначає відносини між виконавцем та слухачем.

✓ Для допитливих

Витоки блюзу сягають давнього періоду виникнення рабовласництва на американському континенті та завезення робочої сили з Африки. Афроамериканці працювали в ті часи на плантаціях і як обслуговуючий персонал виконували всю найбруднішу та найважчу роботу. Складне життя афроамериканців відображено в таких етнічних музичних жанрах, як робоча пісня і спірічуелс (жанр общинного релігійного співу, духовний хоровий гімн), що походять з етнічної африканської музики переважно ударних бітів і народно-релігійної вокальної складової. Все це є витоками того, що ми зараз називаємо блюзом, — квінтесенції африканської народної культури. Батьківщиною блюзу вважається дельта річки Міссісіпі.

! **Прослухайте та проаналізуйте «West End Blues» («Блюз західної околиці») у виконанні Л. Армстронга.**

? **Назвіть твори академічної та розважальної музики, в яких відчувається вплив джазу.**

Кріс Пі

Гері Мур

Джаз — вид музичного мистецтва, що виник на межі XIX—XX ст. у США як синтез африканської та європейської культур та згодом отримав повсюдне поширення.

✓ Для допитливих

Джазовий дослідник М. Стернс у книзі «Історія джазу» характеризує джаз як синтез «білої» та «чорної» музичної культури: «Передусім, де б ви не почули джаз,

його завжди значно легше впізнати, ніж описати словами. Але й у найпершому наближенні ми можемо визначити джаз як напівімпровізаційну музику, що виникла в результаті 300-річного змішування на північноамериканській землі двох великих музичних традицій — західноєвропейської та західноафриканської, тобто фактичного злиття білої та чорної культури. І хоча в музичному плані переважаючу роль зіграла європейська традиція, але ті ритмічні особливості, що зробили джаз настільки характерною, незвичайною і легко впізнаваною музикою, безсумнівно, мають походження з Африки. Тому головними складовими цієї музики є європейська гармонія, євроафриканська мелодія та африканський ритм».

? Чи можна джаз назвати розважальною музикою? Як Ви розумієте вислів про те, що «джаз не виконують, а створюють»? Чому джазову музику неможливо точно відтворити в нотному записі?

Мистецтво джазу — одне з найяскравіших культурних явищ ХХ ст. Навіть існував вислів «Століття джазу». На початку становлення джазу історик Б. Уланов дав йому таке визначення: «Це нова музика, що має особливий ритмічний та мелодійний характер і постійно включає імпрізацію». Основа джазу — імпрізація. Джазова композиція, викладена нотами, дуже віддалено передає зміст цієї музики. Кожне нове покоління джазових музикантів опановує цей вид музичного мистецтва завдяки записам.

Найвідомішими виконавцями класичного джазу були Джо (Кінг) Олівер, Луї Армстронг, Бенні Гудмен. Всесвітньої популярності у стилі свінг (один з напрямків джазу) досяг оркестр Дюка Еллінгтона. Найпопулярніші стилі сучасного джазу — бі-боб та кул-джаз.

Оркестр Джо Олівера

Бенні Гудмен

Енвер Ізмайлов

Пол Тейлор

На початку ХХІ ст. джаз важко назвати «новою» музикою. Але він довів свою життєздатність: джаз дотепер існує і розвивається як самостійний музичний напрям. Він глибоко проник в інші музичні сфери — симфонічну, камерно-інструментальну, рок-музику, поп-музику тощо. Концертні виступи й студійні записи джаз-музикантів користуються величезною популярністю.

Ще одним із найвизначніших явищ у музичної культури другої половини ХХ ст. вважається **рок-музика**. «Рок — це щось більше, ніж просто мода, ніж просто музика, ніж просто тимчасове захоплення. Це — народження нового стилю життя», — писав французький журналіст П. Ретані.

Рок — музичний стиль, що виник у другій половині ХХ ст.; характеризується чітким ритмом, застосуванням електромузичних і ударних інструментів.

Цей стиль має велику кількість напрямів: від легких жанрів, таких як танцювальний **рок-н-рол**, **поп-рок**, **брит-поп**, до агресивних — **дез-метал** і **грайндкор**. Зміст пісень варіюється від легкого і невимушеного до похмурого, глибокого і філософського. Часто рок-музика протиставляється поп-музиці.

✓ Для допитливих

Чак Беррі

Рок-музика виникла на початку 50-х рр. ХХ ст. і протистояла існуючій музичній культурі. У той період надзвичайно загострилася проблема молоді та музики. Жодна інша епоха не знала настільки войовничого протиставлення рок-музики (як молодіжної музики) всьому іншому музичному світові. Музичним символом рок-музикантів стала пісня «Стань осторонь, Бетховене», яку написав один з перших американських рокерів Чак Беррі.

Витоки рок-музики лежать у блюзі, з якого й вийшов рок-н-рол. Перші піджанри рок-музики виникали у тісному зв'язку з народною й естрадною музикою того часу —

насамперед це фолк, кантрі, скіфл, мюзик-хол. За час свого існування були спроби поєднати рок-музику практично з усіма можливими видами музики — від академічної, джазу до національної музики різних народів світу.

Основні центри виникнення і розвитку рок-музики — США і Західна Європа, особливо Великобританія. Більшість текстів пісень написані англійською мовою.

Від інших музичних стилів рок-музику відрізняє наявність електроінструментів, а також специфіка їх звучання: експресивна й агресивна. Головним інструментом є електрогітара, яка раніше вже використовувалася в джазі та ритм-енд-блюзі. У рок-музиці вона стала візитною картою. Рокери проголосили: «Електрогітари та гучність — ось наша зброя».

Рок-музика як культурний феномен породила так званий рок-н-рольний спосіб життя — певний стиль поведінки і систему життєвих цінностей, власну філософію. Рок-музика — це своєрідне самовираження молоді, бунт і протест, заперечення і перегляд моральних і матеріальних цінностей світу. Шанувальники цієї музики вважають, що вона володіє великою захоплюючою енергією («драйвом»), що вона може дати особі свободу від сталих суспільних принципів і стереотипів, від навколишньої дійсності.

✓ Для допитливих

Музичні напрями, що поєдналися у рок-музиці

У рок-музиці, яка зародилася у США, поєдналися різні напрями популярної музики, що мали своїх прихильників як серед білих, так і серед чорношкірих американців. Це ритм-енд-блюз, біг-біт, кантрі-енд-вестерн тощо.

Ритм-енд-блюз — музика афроамериканського населення США, яка поєднує танцювальний біт (beat — удар) та урбаністичний (міський) блюз.

Кантрі-енд-вестерн — це ковбойські, дорожні, матроські пісні та кантрі (сільські блюзи), що мали особливий колорит і надзвичайну виразність.

Рок-н-рол (з англ. — крутитися та гойдатися) виник на основі ритм-енд-блюзу. Термін «рок-н-рол», який запровадив американський диск-жокей

Алан Фрід, запозичений із жаргону афроамериканців. Але нова назва дала можливість долучити до неї і білих музикантів, котрі привнесли власні музичні традиції (найменування «ритм-енд-блюз» — музика чорних — викликало у білих слухачів невдоволення). У 50-х роках XX ст. рок-н-рол сформувався як самостійний музичний напрямок. Це був одночасно і новий музичний стиль, і новий танець.

Бадді Холлі

Джеррі Лі Льюїс

Едді Кокран

? Музику яких сучасних американських рок-гуртів Ви слухаєте? Чи подобається Вам ця музика? Чому?

Невід'ємною частиною сучасної масової культури є поп-музика. Популярна музика присутня скрізь і щоразу більшою мірою стає невід'ємною частиною нашого життя. Ми чуємо її у торгових центрах, супермаркетах, на вулицях, на роботі, у парках, клубах, рестораціях і кав'ярнях, по телебаченню, кіно, на радіо.

? Які сучасні рок-групи України Ви знаєте?
Чи є серед них Ваші улюблені? Розкажіть про них.

Гурт «Брати Гадюкіни»

Гурт «Воплі Відоплясова»

Гурт «Океан Ельзи»

Руслана

Гурт «Скрябін»

Гурт
«Танок на майдані Конго»

Поп-музика — напрям у сучасному музичному мистецтві, розрахований на невибагливого масового слухача; сучасна популярна розважальна музика, що поєднує стереотипи різних музичних стилів і жанрів.

Термін «поп-музика» має подвійне значення:

- у широкому значенні — це будь-яка масова музика розважального жанру (включаючи рок, електроніку, джаз, блюз);
- у вузькому значенні — окремий напрям популярної музики, безпосередньо поп-музика з певними характеристиками, що породжена так званою масовою культурою, доступна широкій публіці та розповсюджується на комерційній основі, популяризується засобами масової інформації.

Уїтні Х'юстон

Брітні Спірс

Основними рисами поп-музики є: простота, мелодійність, наголос на вокал і ритм з меншою увагою до інструментальної частини, легка для сприйняття мелодія.

Основна і практично єдина форма композиції в поп-музиці — пісня. Тексти пісень зазвичай присвячені особистим почуттям, кохання, переживанням, емоціям — смутку, радості. Акомпанементу приділяється другорядна роль. Багато поп-пісень пишуться для танців і мають чіткий, незмінний біт. Велике значення має також візуальне подання пісень: концертне шоу та відеокліпи. Тому багато поп-виконавців мають екстравагантний імідж.

✓ Для допитливих

У США естрада була тісно пов'язана з джазом (Френк Сінатра). Завдяки появі музичного телебачення (зокрема, телеканалу MTV) у 1980-ті роки формується культура відеокліпів. У цей час у США з'являються такі зірки, як Майкл Джексон, Мадонна, Прінс, Уїтні Х'юстон. На поп-музику в цей період впливають хіп-хоп, соул і ритм-енд-блюз. У 1990—2000 роках до цього додається танцювальна електронна музика (рейв).

Варто відзначити латиноамериканську поп-музику (латина) з її численними танцювальними жанрами — самба, румба, ча-ча-ча, ламбада, макарена. Латина набула популярності і на Півночі завдяки таким виконавцям, як Каота, Глорія Естефан, Рікі Мартін та інші.

Саме поп-музика породила таке явище, як поп-зірки — особистості, чие життя привертає увагу преси поза зв'язком з їх музичною діяльністю. У поп-музиці популярність залежить не тільки від здібностей виконавця і композитора, а й таких не пов'язаних з музикою факторів, як зовнішність, сексуальна привабливість, репутація, освітлення пресою.

Щороку у світі проводяться сотні фестивалів і конкурсів для виявлення кращих із кращих. Найавторитетнішим конкурсом американської поп-музики є премія Grammy Awards. Для визначення популярності тієї чи іншої пісні

Майкл Джексон

Мадонна

Прінс

у США складається національний музичний список Billboard Hot 100, при якому враховуються продаж музичних дисків, популярність пісень на радіостанціях і розповсюдження через мережу Інтернет.

За аналогом Billboard Hot 100 складаються списки по всьому світу. Наприклад, у Великобританії — це UK Singles Chart і UK Albums Chart.

? Яких сучасних американських поп-музикантів Ви знаєте? Які їх пісні Вам подобаються? Чому? Додайте до «галереї» українських поп-зірок світлини своїх улюблених співаків. Розкажіть про їх творчість.

Софія Ротару

Олександр Пономарьов

Ірина Білик

Ані Лорак

Таїсія Повалій

Віталій Козловський

Верка Сердючка

Петро Чорний

Галерея творчих портретів видатних американських музикантів і співаків

? Чому Л. Армстронга називають «символом джазу»?

Вислів «епоха джазу — епоха Луї Армстронга» є справедливим не тільки тому, що роки життя Луї Армстронга збіглися з розквітом цього

музичного стилю. Це справедливо ще й тому, що видатний джазовий музикант виконував усе, що уславило джаз: старі блюзи, спірічуелс, музику з мюзиклів і кінострічок, популярні пісні американських та європейських композиторів.

Л. Армстронг перетворив джаз із колективної музики на мистецтво сольної гри — саме з нього почалась ера солістів-віртуозів. Він мав оригінальний голос, за допомогою якого відтворював не тільки слова, а й звуки різних музичних інструментів. У його особі джаз здобув як неповторного співака, так і унікальний подвійний «інструмент джазу», коли труба й голос є невіддільними один від одного. Гра Л. Армстронга була неймовірною — його музика здавалася загадковим, величним явищем природи.

Луї Армстронг

Мистецтво джазу отримало яскраве втілення й у творчості багатьох сучасних українських музикантів. Серед різноманітних напрямів, за якими розвивається український джаз, широкого розповсюдження набув **етноджаз**, що є синтезом джазових гармоній і ритмів з українським фольклором.

Поява 18-річного **Елвіса Преслі** у 1954 році на студії звукозапису «Сан-рекордз» з метою записати пісню-привітання для матері згодом викликала першу найпотужнішу хвилю у розвитку рок-музики. Власник студії був захоплений незвичним співом білого хлопця, який нагадував афроамериканську манеру виконання, але не копіював і не наслідував її. Оригінальний спів, що передавав неповторний національний колорит, помножений на вибуховий темперамент, — ось складники тієї своєрідності, яку Е. Преслі привніс до рок-н-ролу. Вся історія життя зірки першої величини схожа на типову голівудську кінострічку. Але казка про талановитого юнака, який став найбагатшою та найвідомішою людиною у світі, втіленням «великої американської мрії», закінчилася трагічно. Він помер у 42-річному віці від передозування наркотиків.

Елвіс Преслі

І все ж таки Е. Преслі залишився у пам'яті мільйонів як справжній «король рок-н-ролу». Чимало рок-балад Е. Преслі, яким притаманний

високий професіоналізм, — це незабутні мелодії, сповнені надзвичайної широти. Найкращі пісні кумира ХХ ст. нагадують справжні перлини, які не змогли «розчинити» ані бездушна машина культурної індустрії, ані неблаганні закони шоу-бізнесу.

Френк Сінатра

З раннього віку Френка Сінатру цікавила музика, і в 13 років він почав підробляти в барах рідного міста. З 17 років він мав невеликі виступи на радіо і з того часу обрав для себе професію співака. Поштовх кар'єрному зльоту Ф. Сінатри дала робота в знаменитих свінгових джаз-оркестрах трубача Гаррі Джеймса і тромбоніста Томмі Дорсі в 1939—1942 рр. З кінця 50-х років ХХ ст. співак виступав у Лас-Вегасі з такими естрадними зірками, як Семмі Девіс, Дін Мартін, Джо Бішоп і Пітер Лоуфорд (компанія «Rat Pack»). Дуже успішними

були записи та виступи з біг-бендами Каунта Бейсі, Біллі Мея, студійними свінговими оркестрами Нельсона Ріддла (*swing* — один зі стилів джазу) тощо, завдяки яким Ф. Сінатра здобув славу одного з майстрів свінгу.

У 1979 р. співак записав один зі своїх шедеврів — «*New York, New York*», ставши єдиним співаком в історії музики, що зумів через п'ятдесят років повернути собі популярність і любов публіки. У 1988—1989 рр. відбувся прощальний тур «Rat Pack», а останній концертний виступ Ф. Сінатри у 78-річному віці датується 1994 роком. Пісні в його виконанні увійшли до класики естради та стилю свінг і стали найяскравішими зразками естрадно-джазової манери співу «крунінг». За 50 років активної творчої діяльності Ф. Сінатра записав близько 100 незмінно популярних дисків-синглів, виконав усі найвідоміші пісні найвидатніших композиторів США — Джорджа Гершвіна, Кола Портера й Ірвінга Берліна. У 1997 р. його було нагороджено найвищою відзнакою США — Золотою медаллю Конгресу.

? Доповніть наведену галерею творчими портретами Ваших улюблених американських виконавців сучасної музики. Наведіть приклади їх музичних творів.

! Прослухайте музичні твори різних музичних напрямів (блюзу, джазу, рок-музики). Визначте характерні риси кожного жанру.

Знайомство з музичною спадщиною світу формує в людини культуру почуттів, виховує ціннісні орієнтири у сфері музики, формує

потреби в творчій самореалізації та духовно-естетичному самовдосконаленні, збагачує її емоційно-естетичний досвід, сприяє становленню музичних інтересів, смаків, уподобань. Нема такої людини в світі, яка б не любила музику. Хтось любить класичну музику, хтось рок, реп тощо.

Кажуть, що музика — єдина всесвітня мова, її не потрібно перекладати, нею душа розмовляє с душею.

✓ **Поміркуймо разом**

Прокоментуйте вислови видатних особистостей, які вважали, що:

«Музика вимиває геть з душі пилюку повсякденного життя». Б. Авербах.

«Музика має висікати вогонь з людських сердець». Л. ван Бетховен.

«Музика не має Вітчизни; її Батьківщина — весь Всесвіт». Ф. Шопен.

«Музика здатна здійснювати певний вплив на естетичну сторону душі». Аристотель.

«Справжня музика завжди є революційною, вона згуртовує людей, хвилює їх, кличе вперед». Д. Шостакович.

«Тільки найбільше мистецтво — музика — здатне торкнутися глибин душі». М. Горький

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

(Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника)

I. Оберіть одну правильну відповідь.

(Одна правильна відповідь — 1 бал)

1. Витоками джазу були:

- а) національна музика європейців;
- б) блюз, спірічуелс;
- в) рапсодії.

2. Е. Преслі залишився у пам'яті мільйонів:

- а) виконавцем у стилі блюз;
- б) виконавцем у стилі свінг;
- в) «королем рок-н-ролу».

3. Основними рисами цього напрямку сучасної музики є простота, мелодійність, наголос на вокал і ритм з меншою увагою до інструментальної частини, легка для сприйняття мелодія. Це —

- а) рок-музика;
- б) джаз;
- в) поп-музика.

II. Дайте стисло відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 2 бали)

1. Які види та напрями сучасної популярної музики Ви знаєте?

2. Опишіть почуття від Вашої улюбленої музики. Чому саме цей твір Ви вважаєте найкращим?

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.**(Одна правильна відповідь — 3 бали)**

1. До якої музики — серйозної чи легкої, академічної чи розважальної — належить джаз? Як Ви вважаєте, джаз — це сучасна музика? Яких вітчизняних виконавців джазу Ви знаєте?
2. Проаналізуйте внесок одного з видатних музикантів чи співаків Америки у світову музичну культуру. Висловіть власне враження від його творчості.

IV. Поміркуйте... (Одна відповідь — 4 бали)

1. Чи можна в музиці знайти духовну підтримку в найщасливіші та найважчі періоди свого життя? Чому?
2. Розкажіть про творчість однієї із Ваших улюблених поп-зірок.

Підсумуйте загальну кількість отриманих балів

і за допомогою таблиці визначте свою оцінку за 12-бальною системою

Кількість балів за критеріями 12-бальної системи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість балів, отриманих за правильну відповідь	1	2	3	4	5	6	8	10	12	15	18	21

Практичні завдання до розділу II «Музичне мистецтво»

Колективна робота

1. Підготуйте і проведіть вечір на одну із запропонованих тем: «Сучасна музична культура», «Історія народного танцю».
2. Спробуйте опанувати основні позиції рук індійського танцю.
3. Вивчіть самостійно основні фігури латиноамериканських танців.

Розділ III

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Мистецтво — це складова частина духовної культури людства.

М. Коган, філософ

✓ Поміркуймо разом

У чому, на Вашу думку, полягає призначення театру? Які основні художньо-мовні засоби театрального мистецтва Ви знаєте? Які види театрів існують в Україні? А у Вашій місцевості? Розкажіть про них.

Театри країн Далекого Сходу і європейські театри не схожі один на одного. У кожній країні своя мова, своя культура, свої національні традиції. І проте є щось спільне, що споріднює театральне мистецтво цих країн: чіткі правила сценічного мистецтва та майстерності актора, що вимагають від виконавця віртуозного володіння усіма видами акторської техніки.

Характерною рисою театрального мистецтва Китаю та Японії є тісний зв'язок з релігійним ритуалом, який вплинув на формування театрального канону. Ще одна з характерних рис східного театру — не чітка межа між окремими жанрами — драмою, оперою, балетом — а поєднання їх у музично-танцювальному дійстві. У видовище східного театру зливаються в одне гармонійне ціле слово, музика і танець (вся сукупність ритмічних рухів тіла). Але при головній ролі, яку відіграють музика і рухи тіла, слова займають другорядне місце.

Сьогодні в країнах Далекого Сходу існують найрізноманітніші форми театрального мистецтва — від найдавніших до сучасних, від національних до запозичених.

Тема 1**ЯПОНСЬКИЙ ТЕАТР**

Японське театральне мистецтво сягає своїм корінням у глибину історії більш ніж на півтори тисячі років. Його напрями та жанри розвивалися в різний час і в різних соціальних верствах суспільства. Японський театр є найбільш колоритним відображенням довгої та цікавої історії японського народу, це унікальне явище японської культури і надбання японської нації. У театрах Японії і в наш час ставлять вистави, сценарії до яких написані ще у VIII ст.

Становлення японського театру пов'язують із появою мистецтва пантоміми та мистецтва танцю. З часом ці елементи трансформувалися у більш складну пантомімічну драму й окремий музично-танцювальний

Давньої Японії. У театрі немає дрібниць: акторська майстерність і музика, сценографія та маски, декорації і костюми, грим і ляльки, перуки і танці — кожен елемент надзвичайно важливий.

Японських традиційних театрів було багато. Але одними з найпопулярніших були і залишаються сьогодні театр **Но** і театр **Кабукі**.

Театр Но

Театр Но зародився у XIV ст. і поєднував у собі риси народних та аристократичних видів мистецтва. Він був надзвичайно популярним серед самураїв та аристократії. Театральні постановки не передбачали часової і просторової передачі реальності. Небагате оздоблення сцени (зазвичай взагалі відсутнє) і досить одноманітні рухи акторів ставили собі за мету пробудження уяви у глядача. Актор міг зробити лише кілька кроків, рухаючись по сцені, але з його реплік і співу хору аудиторія робила висновки, що герой пройшов довгий шлях. Як правило, обов'язковий атрибут — маска і громіздкий одяг персонажа, фактично приховували міміку і рухи тіла актора.

Театр Но є царством жестів, більшість із яких найчастіше мають певний зміст, хоча є й такі, що вставлені виключно для краси, загальної гармонії і цілісності образу. Протягом вистави актор жваво рухався по сцені в танці і раптом застигав у певній позі, підкреслюючи цим особливий драматизм ситуації. У моменти загострення пристрастей, як правило,

Маски театру Но

були повністю відсутні звук і рух. Це була не просто тиша, а напружене мовчання.

У п'єсах Но були зайняті чотири категорії акторів: головний персонаж, який з'являвся у двох іпостасях — спочатку як людина, потім як дух; дублер чи помічник головного виконавця, його супутник; персонаж, який виконував маленькі інтерлюдії під час вистави чи у перервах між актами; музикант, який грав на одному з чотирьох традиційних для Но інструментів — флейті або трьох видах барабанів. Також у виставах театру Но обов'язково був присутні хор та суфлери-помічники. Тривалість вистави — від 30 до 120 хвилин, але раніше деякі з них виконувалися протягом декількох днів.

У наш час існує близько 250 класичних сценаріїв для театру Но, що поділяються на декілька видів, а саме:

- **божественні п'єси** з містичним сюжетом, у яких головний герой спочатку є людиною, а потім перетворюється на духа;
- **війські п'єси**, в яких головний герой у першій частині вистави є духом воїна, а в другій стає людиною і показує глядачам свою героїчну смерть;
- **костюмовані (жіночі) п'єси**, головний герой яких одягнутий як жінка і виконує складні танці та пісні;
- **п'єси демонів** — головний герой являє собою дух демона чи іншої релігійної позаземної істоти, дія вистави є напруженою та яскравою.

П'єси, дія яких відбувається в сучасності, входять до окремої категорії.

На виставах театру Но обов'язково є декорація із зображенням сосни. Однією з головних особливостей театру є використання акторами особливих дерев'яних масок (їх існує близько 60 видів). Вважається, що маска передає акторові духовну владу. Перед виставою актор довго вдивляється в маску: перед тим як надягти її, він нібито об'єднується з нею — тобто тепер не існує маски і актора окремо.

У наш час не меншою популярністю користуються експерименти на стику традиційного японського мистецтва театру Но і сучасної західної культури. Старовинні містерії та актуальна хореографія, європейська неокласика і стародавні японські барабани тайко, ритуальний танець і балет — все об'єднується до купи.

У театрі Но все неповторно та індивідуально — і маски, і костюми, і танці, і жести. Ці атрибути і прийоми є в кожного персонажа і створені лише ним і для нього. Але театр Но насамперед є цілісною структурою, де з окремих елементів утворюється однорідна вистава, аналогів якої немає в європейських театрах.

Театр Кабукі

Театр Кабукі є демократичним театром Японії. Його мистецтво бере свій початок від ритуальних танців при храмах ще з XVII ст. Величні рухи супроводжувалися дзвінками голосами юних танцівниць. Прекрасні виконавиці цього жанру підкорювали серця і простого люду, і вельмож Японії. Вони поступово додавали до своїх виступів романтичні та світські танцювальні рухи, виступаючи на відкритих сценах Японії під акомпанемент флейти і барабанів. Зрештою театр Кабукі став поєднанням традиційних стародавніх танців, сюжетів народних балад і віршованих імпровізацій та драматичного і танцювального мистецтва, в якому всі ролі виконувалися жінками.

Саме слово «кабукі» означає мистецтво співу і танцю. Елементи пантоміми та комічні діалоги були привнесені акторами-чоловіками, які поступово зайняли місце жінок. Вистави Кабукі стали улюбленою розвагою простого народу Японії. Публічність жінок, які танцювали у Кабукі, не подобалася консервативній японській владі. Врешті-решт жінкам було заборонено виконувати будь-які ролі у театрі Кабукі, і надзвичайної популярності набуло мистецтво оннагата — виконання всіх ролей театру чоловіками. І в наш час необхідною специфічною рисою театру Кабукі є те, що всі ролі у ньому виконуються чоловіками. Рухи акторів, які виконують жіночі ролі, особливо граціозні, вишукані, їх убрання має довгий шлейф, а розкішно розписані віяла в руках додають особливої витонченості виступам. Не дивно, що в культурі сучасної Японії саме чоловіків вважають тими, хто зберіг традиційні жіночі риси, — ніжність, м'якість,

чарівну вроду. Заборону участі жінок у Кабукі було скасовано понад сто років тому, але сучасні японські актриси не досягають вершин надзвичайної майстерності перевтілення чоловіків-акторів.

Театр Кабукі має своєрідну особливість — це авансцена розташована просто у глядацькому залі. Зміна декорації відбувається прямо посеред акту, актори продовжують грати, а завіса не опускається. Робітники сцени одягнуті у чорне (вважаються «невидимими») у цей час змінюють декорації. Сьогодні театри Кабукі технічно удосконалені — з'явилися сцени, що обертаються, механічні люки, що значно підвищило ефектність театральних постановок.

Характерними рисами театру Кабукі є «мова поз» та грим. Особливість чоловічого гриму — нанесення на обличчя кольорових ліній, кожна з яких має певний сенс. Жіночий японський грим відрізняється від європейського лише перебільшенням рис.

Театр Кабукі у наш час складається із трьох видів вистав: *історичні п'єси* (з придворного життя, п'єси про ворожнечу між феодалами); *«простонародні» п'єси*; *танцювально-драматичні п'єси*.

У сучасній Японії театр Кабукі — найпопулярніший вид театального мистецтва серед усіх традиційних японських драматичних жанрів. Багато провідних акторів цього театру часто знімаються у кінофільмах і на телебаченні. 24 листопада 2005 р. театр Кабукі увійшов у «Третю Декларацію шедеврів усного спадку людства» ЮНЕСКО.

Японські театри не були популярні в світі, але за останнє десятиліття світова мода на все японське дійшла і до театального життя. Тому сьогодні вистави традиційних театрів Країни вранішнього сонця є важливою подією в культурному житті будь-якого європейського міста.

? Як відомо, у минулому Японія була закритою для всіх країною з власною культурою, історією, своїм життям.

Як усе це відбилося на розвитку традиційного японського театру?

Які художні образи притаманні виключно японському театальному мистецтву?

Сцени з вистав театру Кабукі

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

(Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника)

- I. Оберіть одну правильну відповідь.**
(Одна правильна відповідь — 1 бал)
- Театр, що зародився у XIV ст. в Японії і поєднував у собі риси народних та аристократичних видів мистецтва, називається:
    - театр Кабукі;
    - театр Но;
    - театр Бураку.
  - Важливими особливостями театру Кабукі є:
    - спів;
    - ритуальний танець і балет;
    - «мова поз» та грим.
  - Народження цього театру пов'язують із появою мистецтва пантоміми та мистецтва танцю. Це:
    - японський театр;
    - європейський театр;
    - індійський театр.
- II. Дайте стисло відповідь на запитання.**
(Одна правильна відповідь — 2 бали)
- Назвіть види п'єс театрів Но і Кабукі.
  - Чому театральне мистецтво називають «синтетичним»?
- III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.**
(Одна правильна відповідь — 3 бали)
- Чому однією з головних особливостей японського традиційного театру є використання акторами масок?
  - У чому полягає специфіка японського театрального мистецтва?
- IV. Поміркуйте... (Одна відповідь — 4 бали)**
- У чому, на Вашу думку, полягає призначення театру?
  - Чому маски використовуються як символ театру?

Підсумуйте загальну кількість отриманих балів

і за допомогою таблиці визначте свою оцінку за 12-бальною системою

Кількість балів за критеріями 12-бальної системи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість балів, отриманих за правильну відповідь	1	2	3	4	5	6	8	10	12	15	18	21

Практичне завдання

Напишіть есе на тему: «Роль театру у житті сучасної людини».

Тема 2 РОСІЙСЬКИЙ БАЛЕТ

*Балет — натхненна пластика,
втілення думки в русі, духовного в тілесному.*

*І. Шевелєв, мистецтвознавець,
лауреат Авербахівської премії АМН СРСР, професор*

✓ Поміркуймо разом

За допомогою яких художніх засобів у балеті виражаються зміст, почуття і думки дійових осіб? Які твори цього жанру Ви знаєте? Які з них справили на Вас особливе враження? Назвіть видатних композиторів — авторів музики до балетів.

Балет (з італ. — *танцювати*): 1. Синтетичний вид сценічного мистецтва, в якому зміст вистави розкривається переважно засобами пластичного танцю, міміки і музики. 2. Театральна вистава з певним сюжетом, який розкривається засобами танцю, міміки і музики.

Класика і сучасність. «Спляча красуня» (ліворуч — прем'єра балету в 1890 році, праворуч — сучасна постановка)

Перші балетні вистави в Росії відбулися ще в XVII ст., а в 1736 р. у Петербурзі та в 1806 р. у Москві вже були створені постійні балетні трупи. З другої половини XIX ст. російський балет посідав провідне місце у світовому балетному мистецтві, а наприкінці століття став взірцем для балету всього світу. Цим він зобов'язаний композитору П. Чайковському, творцю безсмертних балетів «Лебедине озеро», «Спляча красуня», «Лускунчик», які стали вершиною світової музично-хореографічної думки (до того часу музика в балеті відігравала лише другорядну роль). Музика до балетів П. Чайковського органічно пов'язана зі змістом і розвитком сценічної дії. Він широко застосовував принцип симфонічного розвитку музичних думок, створював яскраві музичні характеристики. Велике значення мала і діяльність балетмейстерів М. Петіпа, Л. Іванова та О. Горського, які разом поставили «Лебедине озеро» П. Чайковського. Сам М. Петіпа здійснив

новаторські балетні постановки «Спляча красуня», «Лускунчик», що принесли балетмейстеру всесвітнє визнання. У виставах танцювали славетні балерини Г. Павлова, О. Преображенська, М. Кшесинська, Е. Гельцер, танцівники В. Ніжинський, В. Тихомиров, чиї імена увійшли до історії світового балетного мистецтва.

Михайло Фокін в костюмі
для балету «Пахіта»

О. Горський

Піднесенню російського балету сприяла і діяльність балетмейстерів М. Фокіна та О. Горського, які істотно розширили коло ідей та образів, збагативши балет новими формами і стилями. Постановки М. Фокіна для «Російських сезонів» балетів «Шопеніана», «Петрушка», «Жарптиця» й інших, а також мініатюра «Вмираючий лебідь», створена балетмейстером для Г. Павлової, завоювали світову популярність. Балетмейстер Большого театру у Москві О. Горський у своїх балетах прагнув домогтися послідовності розвитку драматичної дії, історичної достовірності, намагався підсилити роль кордебалету як масової діючої особи, перебороти розмежування пантоміми й танцю. У балетах «Дон Кіхот» та «Саламбо» він відмовився від застарілих прийомів пантоміми, зробив дію чіткішою і динамічнішою, почав активно залучати до художнього оформлення своїх спектаклів відомих художників, зокрема К. Коровіна та О. Головіна.

У постановках М. Фокіна «Єгипетські ночі», «Дафніс і Хлоя», «Петрушка» танцювали зірки російського балету Г. Павлова, В. Ніжинський, Т. Карсавіна, О. Спесивцева. Саме з іменами цих представників мистецтва хореографії і пов'язаний триумф всесвітньо відомих «Російських сезонів» у Парижі, що були організовані видатним театральним діячем С. Дягілевім. Справжніми відкриттями для Заходу стали Г. Павлова, що зробила етюд «Вмираючий лебідь» одним із найпопулярніших сольних номерів в історії балету, а також В. Ніжинський, можливо, найвидатніший танцівник усіх часів. Внесок дягілевських сезонів у розвиток мистецтва світового балету важко переоцінити. Видатні митці того

часу Р. Роллан, Ж. Кокто, О. Роден, П. Пікассо, К. Сен-Санс були у захваті від цієї культурної акції.

Завдяки театральним проектам С. Дягілева двадцять років — із 1909 до 1929 рр. — іменуються «золотим століттям» російсько-го балету. Дягілевські сезони — яскравий приклад міжвидового синтезу мистецтв — музики, хореографії та живопису. Вони були можливі завдяки творчим пошукам художників О. Бенуа, Л. Бакста, В. Серова, М. Рєріха, композитора І. Стравинського, хореографів М. Фокіна і Д. Баланчина та інших. С. Дягілев замовляв декорації П. Пікассо й Ж. Кокто, музику — К. Дебюссі й М. Равелю. Він зробив балет осередком усього нового — модернізував класичні вистави, додавши до них нові засоби вираження почуттів через рухи танцівників. У постановках митця була відчутна безмежна радість танцю, балетна техніка надавала надзвичайної витонченості та піднесеності культу здорового тіла, який існував на той час. Експерименти з балетною технікою були позначені бездоганним відчуттям художньої довершеності. С. Дягілев координував роботу не лише танцівників, а й освітлювачів, художників, композиторів, майстрів балетного костюму. Багатоактні спектаклі, темою яких були благородні пристрасті та героїчні вчинки, виконувалися під прекрасну симфонічну музику.

С. Дягілев

Ескіз костюма до балету В. Ніжинського «Післяполудневий відпочинок фавна»

Програма прем'єрного показу балету «Шехерезада»

Сцена з балету «Аполлон Мусaget»

В умовах радянської дійсності балет розвивався в руслі методу соціалістичного реалізму. Радянські митці у своїй творчості пішли шляхом всебічної драматизації хореографічної дії, життєвості і народності сценічних образів. У цей період домінували спектаклі на ідеологічні теми, а манера виконання була драматично-експресивною: надзвичайна гнучкість рук та спини, високі стрибки, акробатичні підтримки, стрімкі обороти. Художнє втілення в радянському балеті знаходять теми радянського патріотизму, творчої праці, визвольної боротьби трудящих, наприклад, «Червоний мак» Р. Глієра, «Полум'я Парижа», «Бахчисарайський фонтан» В. Асаф'єва.

Яскравою сторінкою радянського балетного мистецтва стали балети Д. Шостаковича «Золоте століття», «Болт», шедеврами світової класики — балети С. Прокоф'єва «Попелюшка» і «Ромео і Джульєтта».

Мая Плісецька

Західна публіка ознайомила з російським балетом у середині 50-х рр. ХХ ст., коли балетні трупи СРСР виїхали на світові гастролі. Блискуча техніка виконання, класична чистота танцю артистів балету Росії Г. Уланової, М. Плісецької, Р. Нурієва у виставах «Жизель», «Ромео і Джульєтта», «Лебедине озеро» зробили їх відомими на весь світ.

У 80-х рр. ХХ ст. політичний тиск на мистецтво ослабнув. Тоді ж були створені нові балетні постановки на сюжети західних авторів. У цей час виникають типово радянські балетні вистави «Кам'яна квітка» та «Спартак». Їх балетмейстер Ю. Григорович спирався на ефект видовища, керуючи енергійними переміщеннями великої кількості акторів на сцені. До балету він додавав народні танці. Йому також належить переробка «Лебединого озера» — вистави, яка стала класичним символом радянського балету. Відомими також були вистави Малого театру опери

Постановки Ю. Григоровича: «Лебедине озеро» і «Спартак»

та балету, Санкт-Петербурзького державного академічного театру балету В. Ейфмана, Театру імені С. Кірова, Музичного театру імені К. Станіславського та В. Немировича-Данченка, Театру класичного балету.

Російський балет дав світу цілу плеяду талановитих акторів — М. Петіпа, Г. Павлову, В. Ніжинського, Г. Уланову, К. Максимову, В. Васильєва, Н. Тимофєєву, Л. Семеняку, М. Цискаридзе та багатьох інших.

У наш час класичний російський балет співіснує з різними його модерністськими течіями. У Росії відкрито багато балетних труп різних жанрів і напрямів.

Галерея портретів артистів російського балету

Маріус Петіпа народився 1818 р. в Марселі у Франції. Виступав як танцівник і балетмейстер у театрах Бордо, Нанта, потім Нью-Йорка і Мадрида. У 1847 році був запрошений дирекцією російських імператорських театрів на амплу «танцюриста-міма». Пізніше він працює викладачем у Санкт-Петербурзькому театральному училищі, балетмейстером балетної трупи Маріїнського театру, а з 1869 по 1903 рік — його головним балетмейстером. Саме у Росії М. Петіпа зумів виробити окремий напрям (свою балетну школу), в якому рухався весь російський балет другої половини XIX ст. Його приваблювала у російському балеті саме довершеність його класичних традицій, що збереглися тут на відміну від західного балету. Головними пріоритетами в балеті для нього були пластика, грація і краса, а не акробатичність трюків. Глядачі відзначали його надзвичайний артистизм та особистий шарм, прекрасні мімічні здібності. Неперевершений балетмейстер, М. Петіпа розробляв багато варіантів балетної композиції, переробляючи танець безліч разів. У балеті «Дочка фараона» М. Петіпа продемонстрував блискучий талант координації роботи кордебалету і солістів (поєднання та роз'єднання танцівників на сцені),

Маріус Петіпа. Листівка 1905 р.

Сцена з балету «Дочка фараона». Хореограф Маріус Петіпа, композитор Чезаре Пуні (1862 р.)

створивши справжню багатоголосну симфонію танцю. Найвідоміші вистави під його керівництвом — «Цар Кандавл», «Метелик», «Талісман», «Синя борода», «Дон Кіхот», «Лускунчик», «Баядерка» тощо.

Особливою сторінкою у житті видатного балетмейстера була співпраця з П. Чайковським, що стала вершиною і підсумком творчості М. Петіпа. Це була спільна робота над балетом «Спляча красуня», докладний сценарій якого, за бажанням композитора, був розроблений М. Петіпа. У період постановки цього балету П. Чайковський уточнював окремі місця в різних сценах, вносив необхідні зміни і доповнення. Постановки балетів П. Чайковського, здійснені М. Петіпа, стали неперевершеними шедеврами. Музично-хореографічні кульмінації у балеті «Спляча красуня» — приклади поетично узагальненої образності танцю. Шедевром російської хореографії є і па-де-де Оділлії та принца Зігфріда в балеті «Лебедине озеро» в постановці М. Петіпа, здійсненої вже після смерті П. Чайковського. Творчий шлях М. Петіпа в Росії тривав понад півстоліття.

Г. Павлова
та В. Ніжинський

Ганну Павлову називали ліричною балериною. Вона народилась у 1881 р. у Петербурзі в сім'ї солдата і пралі. З восьми років мріяла танцювати у балеті. Її мрія здійснилася. Випускниця Вагановського училища була прийнята в трупі Санкт-Петербурзького Маріїнського театру. Танцювала в класичних балетах «Лускунчик», «Коник-Горбоконики», «Раймонда», «Баядерка», «Жизель» та інших. Незабаром Г. Павлова стала солісткою театру. Молода танцівниця привертала увагу публіки надзвичайно тендітною статуєю, яскравою індивідуальністю, поетичністю свого танцю. За чотирнадцять років служби на сцені Маріїнського театру вона виконала партії більше ніж у сорока балетах. Із тріумфом проходило її гастрольне турне країнами Європи й Америки.

На творчість Г. Павлової сильно вплинула спільна робота з майстрами російського балету О. Горським і М. Фокіним. Як балетмейстер-реформатор М. Фокін відчув у Г. Павловій гарячу прихильницю своєї волелюбної ідеї — танець може не тільки милувати око, а повинен ще зворушити людську душу. Він поставив для балерини танець «Вмираючий лебідь» на музику К. Сен-Санса, що заворожував мільйони глядачів: згинається стан, ноги ледь торкаються сцени, руки в трепетних помахках... Все це зробило ім'я

актриси легендою. Невелика хореографічна композиція — танець вмираючого лебедя — принесла їй всесвітню славу. На сцену був спрямований промінь прожектора, який вихоплював фігуру балерини і слідував за нею. Вона ж, у пуантах та лебединому пуху, здавалося, літає по сцені, виражаючи муки передсмертної агонії, і тільки в самому кінці балерина спускалася з носків пуантів, згиналася, символізуючи собою приреченість долі.

Вічний лебідь Г. Павлова

Г. Павлова. «Жизель»

Г. Павлова та М. Мордкін

Фантастична працьовитість цієї маленької й тендітної жінки просто вражає. У 1910 р. вона створила власну трупу і гастролувала з нею Європою, Азією, Америкою, Далеким Сходом. За 22 роки більше дев'яти тисяч вистав! Кожен виступ Г. Павлової, кожен її танець пробуджував у душах глядачів цілий світ думок, почуттів радісних, сумних, але завжди поетичних. У всіх країнах, де проходили її гастролі, Г. Павлова цікавилася народними і ритуальними танцями. Вона брала уроки в місцевих учителів, вводила вивчені елементи до свого репертуару, знайомила з ними глядачів інших країн. Ім'я Г. Павлової стало для всіх людей на землі символом прекрасного й натхненного мистецтва танцю.

Вацлав Ніжинський подолав усі кордони — державні й національні. Народився у 1889 р. в Києві, навчався в Петербурзі, у складі Маріїнського театру танцював у Парижі, гастролував по всьому світу, жив у Швейцарії, Угорщині, Австрії, помер у Лондоні.

В. Ніжинський — один із тих, хто приніс всесвітню славу російському балету у першій чверті ХХ ст. Його танець був містично яскравим і надзвичайно легким. У Санкт-Петербурзькому Маріїнському театрі В. Ніжинський став солістом, для нього навіть спеціально виписували деякі сольні партії у постановках. Технічні можливості

танцівника були надзвичайними. Легендарним став його «повітряний стрибок», який він виконував із положення сидячи і ніби зависав у повітрі. Манера танцю В. Ніжинського була нестримною, про нього казали, що він продовжував танцювати навіть тоді, коли завеса опускалася. Рідкісне акторське обдарування перевтілення та пантоміми поєднувалося у ньому з майже жіночною гнучкістю — все це давало підстави називати В. Ніжинського «богом танцю». Французький сюрреаліст Ж. Кокто писав про нього: «Ніжинський спростував усі закони рівноваги й перевернув їх з ніг на голову, він нагадує намальовану на стелі людську постать, він легко почуває себе в повітряному просторі...»

Т. Карсавіна
і В. Ніжинський у балеті «Жизель»

Г. Павлова та В. Ніжинський
у балеті «Павільон Арміди»

В. Ніжинський брав участь у найзнаменитіших постановках дягілевської трупи під керівництвом М. Фокіна — «Карнавал», «Дафніс і Хлоя», «Видіння троянди», «Шехерезада». Мистецтво його танцю викликало страх, заціпеніння перед небаченою досі красою. Самими лише очима В. Ніжинський міг зобразити весь спектр душевних переживань людини. Пізніше він спробував себе і як балетмейстер, викликавши своїми виставами багато суперечливих відгуків, тому що балети під його керівництвом відступали від традиційного академізму, руйнували пластичні традиції постановки. Надзвичайний динамізм, еротичність своїх вистав В. Ніжинський брав, вірогідно, з язичницьких, первісних танців. Він був

«Післяполудневий відпочинок фавна».
Хореографія — В. Ніжинський

першим, хто вбрав виконавців балету в сучасний одяг. Справжній фурор викликали його постановки «Післяполудневий відпочинок фавна», «Ігри». Останній задум В. Ніжинського полягав у тому, щоб нерухомі фігури скульптур оживали і починали грати з живими людьми у теніс. У його балетах з'явилося багато статичних сцен, що було новаторством для того часу, але навіть вони являли собою надзвичайно вражаюче видовище.

У 27 років В. Ніжинський почав страждати на психічне захворювання. 1919 року він востаннє виступив перед публікою. Митець прожив ще три десятиліття. Нині його ім'я, його дух сприяють розвитку сучасного танцю в Україні.

Галину Уланову називали богинею, людиною з іншого виміру, душею російського балету, яка принесла на сцену особливу духовну атмосферу, зумівши досягти дивовижної гармонії зовнішньої і внутрішньої пластичності. Вона — ціла епоха в історії російського балету. Її порівнювали з Венерою Боттічеллі і Мадонною Рафаеля. Композитор С. Прокоф'єв назвав її «генієм російського балету».

Г. Уланова народилася 1910 р. в Санкт-Петербурзі у творчій родині, де хореографічні традиції були родинними. Батько був актором і режисером балетної трупи Маріїнського театру, мати — солісткою балету того ж театру, пізніше — видатним педагогом класичного танцю. Дядько теж був талановитим актором балетної трупи Маріїнського театру.

Краса танцю Г. Уланової здавалася недосяжною, неземною, заглибленою у себе, потаємною. Валерина духовно збагачувала своїх глядачів, які бачили на сцені буремну душу, повну драматизму і переживань. Її ролі змушували кожного страждати

«Повітряний» стрибок
В. Ніжинського

Г. Уланова і Ю. Жданов
(«Ромео і Джульєтта»)

К. Максимова та В. Васильєв
(«Спартак»)

з тим вона ж — сповнена величезної духовної сили Жизель, Марія з балету «Бахчисарайський фонтан», яка передає найтоншими пластичними штрихами всю свою долю — полон, тугу неволі і раптову смерть. Балерина змушувала багатьох повірити в те, що можна танцювати О. де Бальзака, О. Пушкіна і В. Шекспіра.

Г. Уланова була піонером радянського балету для європейського глядача. Протягом перших гастролей Большого театру в 1956 р. в Лондоні, де видатна балерина танцювала Жизель і Джульєтту, вона мала тріумфальний успіх, рівного якому, за свідченням зарубіжних критиків, вони не бачили з часів Г. Павлової.

29 грудня 1960 р. на сцені Большого театру Г. Уланова попрощалася з глядачами, виступивши в балеті «Шопеніана», з якого вона починала творчу кар'єру.

У ролі балетмейстера-репетитора Г. Уланова виховала цілу плеяду зірок російського балету — К. Максимову, В. Васильєва, Н. Тимофєєву, Л. Семеняку, М. Цискаридзе та багатьох інших. Видатна балерина працювала також із солістами Паризької «Гранд Опери», Гамбурзького балету, Шведського Королівського балету, Австралійського балету, артистами балетних труп Японії.

Г. Уланова і М. Плісецька в журі III Міжнародного конкурсу артистів балету (1977 р.)

Народна артистка СРСР, двічі Герой Соціалістичної Праці, лауреат Ленінської премії, Г. Уланова здобула на своєму шляху всі можливі почесні, стала живою легендою.

Володимир Васильєв народився у 1940 р. в Москві. Закінчив Московське хореографічне училище. Свою кар'єру танцівника почав у 18-річному віці в балетній трупі Большого театру. Завдяки акторському таланту і технічній майстерності він уже через рік танцював у центральній партії в балеті «Кам'яна квітка» в постановці Ю. Григоровича. Декілька десятиліть В. Васильєв залишався провідним солістом одного з найкращих театрів світу. Балетмейстери робили постановки під В. Васильєва. Видатні хореографи світу — Р. Петі, М. Бежар, Л. Мясін — запрошували його у свої вистави, тому що майстер завжди створював яскраві, незабутні образи, переосмислюючи їх, знаходячи нове прочитання для вже знайомих публіці персонажів. Чудовий творчий дует В. Васильєв створив зі своєю дружиною, всесвітньо відомою талановитою балериною К. Максимовою.

Про В. Васильєва говорили, що він танцює не тільки всім своїм тілом, але і кожною його клітинкою, пульсуючим ритмом, вражаючи рідкісним поєднанням експресії, віртуозної техніки з безсумнівним акторським талантом, умінням перевтілюватися.

Виступи В. Васильєва завжди викликали особливе ставлення публіки — французи назвали його «богом танцю», італійці носили на руках, в Аргентині після прем'єри його постановки на музику аргентинських композиторів «Фрагменти однієї біографії» він просто став національним героєм.

У кожній новій роботі В. Васильєв спростовував усталену думку про можливості артиста і танцівника, доводячи, що він дійсно «виняток із правил», особистість, здатна втілити на сцені будь-який образ — і класичного балетного Принця, і гарячого іспанця Базиля, і російського Іванушку, і шалено закоханого східного юнака, і могутнього народного вождя, і кривавого царя-деспота. В. Васильєв створив новий тип

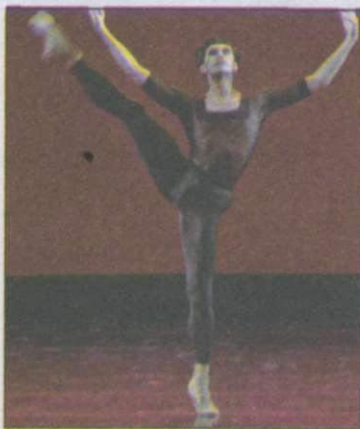

Сцена з балету П. І. Чайковського «Лебедине озеро» у постановці художнього керівника ДАБТ Росії В. Васильєва. Маріїнський театру опери та балету

сучасного артиста балету, для якого не існує ні технічних труднощів, ні обмежень амплуа чи сюжету. Еталони виконавської майстерності, заявлені талановитим майстром, багато в чому залишаються недосяжними і в наш час, наприклад, Гран-прі Міжнародного конкурсу артистів балету, якого він удостоєний 1964 р., більше нікому не присуджувався на наступних конкурсах.

В. Васильєв-балетмейстер поставив безліч чудових постановок, що увійшли до історії мистецтва як шедеври хореографічної творчості. Сьогодні він продовжує активно працювати з кращими театрами світу, є членом журі міжнародних конкурсів артистів балету, проводить майстер-класи, ставить нові вистави. В. Васильєв — Народний артист СРСР, лауреат численних премій, кавалер орденів і медалей.

М. Цискарідзе

? Яких сучасних російських артистів балету Ви знаєте?

Чому саме російський балет вважається найкращим у світі?

Російський балет через усі складні етапи своєї історії зумів пронести і зберегти національні особливості, що спиралися на демократичні традиції російської культури, створеної народом. Ці традиції він зберігає та розвиває і в наш час.

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

(Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника)

- I. Оберіть одну правильну відповідь.
(Одна правильна відповідь — 1 бал)
  1. Реформаторами російського балету були балетмейстери:

- а) В. Ніжинський;
- б) М. Фокін і О. Горський;
- в) Р. Петі, М. Бежар.

2. Театральна вистава з певним сюжетом, що розкривається засобами танцю, міміки і музики, це:

- а) оперета;
- б) балет;
- в) опера.

3. Фахівець-хореограф, який здійснює постановку балетів, танців, хореографічних сцен в опері та опереті, — це:

- а) режисер;
- б) сценарист;
- в) балетмейстер.

II. Дайте стисло відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 2 бали)

1. Поясніть значення поняття «хореографія».
2. Музику до яких балетів написав П. Чайковський? Чому вони отримали світове визнання?

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 3 бали)

1. Охарактеризуйте майстерність В. Ніжинського, В. Васильєва та Г. Уланової.
2. Чому балетмейстерів М. Фокіна та О. Горського називають реформаторами російського балету?

IV. Поміркуйте... (Одна відповідь — 4 бали)

1. Яке значення у світовому мистецтві балету відіграв російський балет?
2. Чому мистецтво балету і в наш час має таку популярність у світі?

Підсумуйте загальну кількість отриманих балів

і за допомогою таблиці визначте свою оцінку за 12-бальною системою

Кількість балів за критеріями 12-бальної системи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість балів, отриманих за правильну відповідь	1	2	3	4	5	6	8	10	12	15	18	21

Практичні завдання до розділу III «Театральне мистецтво»

Додайте до «Галереї творчих портретів артистів російського балету» творчі портрети найкращих сучасних російських артистів чи виконавців, творчість яких, на Вашу думку, сприяла здобуттю російським балетом світової слави.

Групова робота

Про видатних артистів російського балету знято багато фільмів. Завдяки Інтернету зберіть власну фільмотеку і презентуйте її на уроці.

Розділ IV

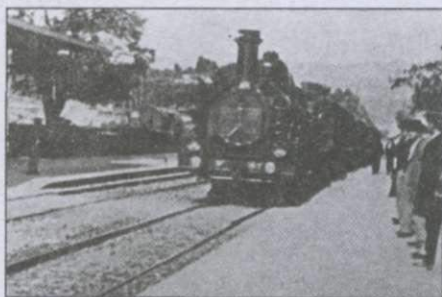
КІНОМИСТЕЦТВО

Характерною особливістю сучасного художнього процесу є те, що за рівнем популярності та впливовості традиційні види мистецтва поступилися місцем кінематографу. Він існує вже понад століття, проте цей термін видається недовгим у порівнянні з часом існування інших видів мистецтва, таких як скульптура чи живопис. Вважається, що кінематограф стане головним видом мистецтва, оскільки кінострічки апелюють до різноманітних людських почуттів. Люди прагнуть пригод, захоплюючих подій, гумору, ризику та емоційного співпереживання. Постійне оновлення художніх засобів кінематографа відповідає цим бажанням. Крім того, кінематограф здійснює помітний вплив на культуру і мистецтво, навіть висловлюються думки про значення кінематографа в політичному й економічному житті країни.

Франція — батьківщина мистецтва кіно. Видатні режисери, актори

? Як і коли з'явився кінематограф? Як до його зародження причетні брати Люм'єр?

У 1895 р. французькими винахідниками братами Луї та Огюстом Люм'єр був запатентований новий технічний апарат, який здобув назву «кінематограф», що в перекладі з грецької означає «пишу рух».

Прибуття поїзда на вокзал Ла Сьота
(брати Люм'єр, 1896)

Перший публічний платний кіносеанс відбувся в Парижі, у «Гран кафе» на бульварі Капуцинок 28 грудня 1895 р. Фільм складався зі сцен, що були зняті з натури: «Вихід робітників із фабрики Люм'єр», «Прибуття потягу на вокзал Ла Сьота», «Руйнування стіни», а також комічну сценку «Политий поливальник». Довжина кінострічки була 15—20 м, тривалість демонстрації — приблизно 1,5 хв. Сеанс мав колосальний успіх. Так брати Люм'єр започаткували кінодокументалістику.

Невелика довжина кінострічок була обумовлена технічною недосконалістю кіноапаратури. Однак вже у 1900 р. їх довжина збільшилася до 200—300 м, а тривалість демонстрації становила 15—20 хвилин. Удосконалення знімальної та проекційної техніки сприяло подальшому збільшенню довжини кінострічок, підвищенню якості та кількості художніх прийомів зйомки, акторської гри та режисури. Спочатку кінофільми були

чорно-білими та німими. Щоб створити виразні образи, акторам того часу доводилося передавати свої думки, настрої та почуття через жести й міміку.

Перший колір у кіно з'явився в 1925 р. у декількох епізодах фільму «Привид опери». У 1926 р. з'явився перший звуковий кінофільм — «Дон Жуан». У ньому звучав записаний на плівку музичний супровід. Так кінематограф повністю сформувався як самостійний вид мистецтва. Поступово були вироблені притаманні лише йому художні засоби.

Поширення та популярність кінематографа забезпечили йому економічну вигідність, що, однак, не могло не позначитися на художній цінності кінокартин. Разом з тим почали формуватися жанри кінематографа, оформилися їх художня своєрідність та специфічний для кожного жанру набір образотворчих прийомів.

? Які художні засоби кінематографа Ви знаєте?

✓ Для допитливих

Перші французькі кінострічки були переважно трюкові. Важлива роль належала автору «кінофеєрії», засновнику ігрового кіно французькому режисеру Жоржу Мельєсу, який вже з 1896 р. почав знімати художні стрічки. До 1913 р. він зняв близько чотирьох тисяч кінофільмів. Режисер уперше почав застосовувати в кінематографі трюкові зйомки — способи зникнення і появи (макети, подвійну експозицію, комбіновані, сповільнені та прискорені зйомки тощо). Він зміг показати на екрані «привидів», птахів. Ж. Мельєс екранізував відомі опери «Фауст», «Севільський цирюльник», а також фантастичні фільми «Подорож на Місяць», «Подорож через неможливе» та кінофеєрії «Червоний Капелюшок» і «Попелюшка».

«Дон Жуан» — перший звуковий фільм. У ролі дона Жуана — Джон Беррімор

Постер першого кольорового фільму «Привид опери»

Фільми Жоржа Мельєса (зліва направо): «Попелюшка» і «Людина-оркестр»

М. Ліндер у фільмі «Три мушкетери»

осмислення наслідків війни і німецької окупації. Після ряду антифашистських кінострічок у французькому кінематографі з'явився новий напрямок — гуманізм.

Наприкінці 1940-х — початку 1950-х рр. здобувають популярність блискучі актори: Жерар Філіп, Бурвіль, Жан Марє, Марі Казарес, Луї де Фюнес, Серж Реджані та інші. Після війни також отримали світову популярність найкращі екранізації французької класики: «Пармська обитель», «Червоне і чорне» тощо.

Кадр з фільму
«Пармська обитель»

Кадр з фільму
«Червоне і чорне»

Саме в той час з'явилися й досі відомі фільми-мюзикли режисера Жака Демі — «Шербурзькі парасольки» і «Дівчата з Рошфора».

Кадр з фільму
«Шербурзькі парасольки»

Кадр з фільму
«Дівчата з Рошфора»

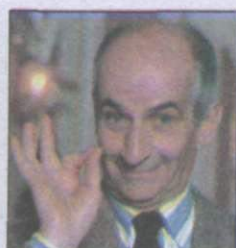
Жерар Філіп

Жан Марє

Бурвіль

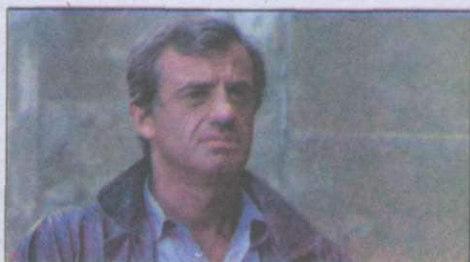

Луї де Фюнес

У 1960—1970-х рр. у французький кінематограф приходить ціла плеяда акторів, серед яких найбільш відомі — Жанна Моро, Жан-Поль Бельмондо, Жерар Депардьє, Катрін Деньов, Ален Делон, Анні Жирардо. Стали популярними французькі коміки П'єр Рішар і Колуш.

Ж. Моро у фільмі «Ніч»

Жан-Поль Бельмондо у фільмі
«Професіонал»Кадр з фільму
«Високий блондин у чорному черевіку»

Кадр з фільму «Татусі»

Сучасне французьке кіно — це дуже витончене кіно, в якому психологія та драматизм сюжету поєднуються з деякою пікантністю та художньою красою зйомок. Стиль визначають модні режисери Люк Бессон, Жан-П'єр Жене, Франсуа Озон, Філіпп Гаррель і популярні актори Жан Рено, Одрі Тоту, Софі Марсо, Крістіан Клав'є, Луї Гаррель, Мат'є Кассовіц.

З 1946 р. щорічно (крім 1948 і 1950 рр.) проводяться Міжнародні кінофестивалі в Каннах. У 1976 р. заснована щорічна національна кінопремія «Сезар» (за типом американського «Оскара»).

Жан Рено

Одрі Тоту

Софі Марсо

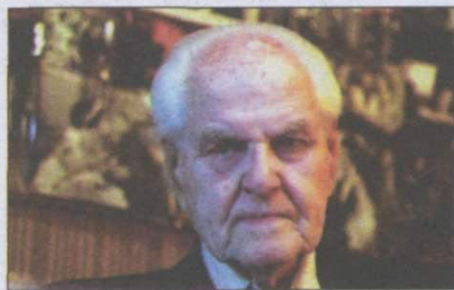
? Яка роль, на Вашу думку, при зйомках кінострічок відводиться режисеру? Чому зазвичай говорять: «Фільми О. Довженка, С. Параджанова, Ч. Чапліна або Ф. Фелліні?»

✓ **Для допитливих**

Першим кінорежисером вважають Сесіля Блаунта де Міля, який раніше за всіх почав улаштовувати попередні перегляди фільмів, рекламувати кінозірок. Він першим з'явився на знімальному майданчику з мегафоном.

? Чи подобаються Вам французькі кінострічки?
Як Ви можете пояснити таке ставлення?

Галерея видатних кінорежисерів та акторів Франції

Кадр з фільму «Собор Паризької Богоматері»

Жан Делануа — актор, кінорежисер. Він зацікавився кінематографом, ще будучи студентом у Парижі. Актор знімався у картинах «німого» кіно, працював монтажником. Свій перший фільм «Париж-Довіль» він зняв у 1933 р., з чого почалася його тривала (понад 60 років) кіномистецька діяльність. Популярність Ж. Делануа здобув завдяки екранізації класичних літературних творів. У 1943 р. разом із Жаном Кокто він зняв кінострічку «Вічне повернення», яка розповідає історію Тристана й Ізольди. Головні ролі зіграли Ж. Марс та М. Солонь.

Серед інших робіт критики відзначають «Собор Паризької Богоматері» з Е. Квінном і Дж. Лоллобриджидою. У 1960 р. фільм

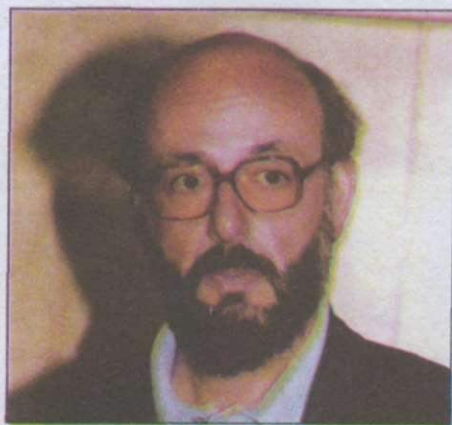

Ж. Делануа *«Мегре ставить пастку»* номінувався на премію ВАФТА Британської академії телебачення і кіномистецтва. Ж. Делануа займав високі пости у французькій індустрії кіно: очолював Асоціацію кінематографістів і Школу кіно. За визначні заслуги перед кіномистецтвом і за тривалу плідну діяльність на царині французького кіно Ж. Делануа було нагороджено премією «Сезар». Останній свій фільм *«Марія з Назарету»* Ж. Делануа зняв у 1995 р.

Кінорежисер, актор, сценарист і продюсер **Жан-Люк Годар** — один із найвидатніших представників напрямку «французької нової хвилі» у кінематографі, який розробив нову естетику кіномистецтва. З 1954 до 2010 р. він зняв 73 кінострічки.

Кінорежисер і сценарист **Бертран Бліє** відомий завдяки нонконформістському підходу в режисурі та висвітленню нетрадиційних тем у кіно. Кар'єру в кінематографі Б. Бліє почав у 1963 р з картини *«Гітлер? Не знаю такого»*. Згодом він зняв такі стрічки, як *«Гримаса»* (1966 р.) і *«Якби я був шпигуном»* (1967 р.). Популярність і визнання Б. Бліє здобув у 1974 р. після виходу картини *«Вальсуючі»*, до якої він написав сценарій. Ця кінострічка стала визначальною у кар'єрі акторів Жерара Депардьє, Патріка Деваєра та культової актриси Міу-Міу.

Вагомим доробком стала також реалістична кінострічка *«Холодні закуски»* (1979 рік). Усього режисер зняв 22 кінострічки.

Кадр з фільму «Вальсуючі»

Кадр з фільму «Холодні закуски»

Актор і режисер Жан-Марк Барр зняв відому «Трилогію свободи», де намагався окреслити територію свободи у трьох вимірах: кохання («Коханці», 1999 р.), секс («Надто багато плоті», 2000 р.), дух («Просвітлення», 2001 р.). Проект був підтриманий першим комерційним каналом французького телебачення і став резонансною культурною подією у європейських інтелектуальних колах.

Кадр з фільму «Коханці»

Кадр з фільму «Надто багато плоті»

Кадр з фільму «Просвітлення»

Клод Лелюш — режисер, сценарист, актор. Його легендарна кінострічка «Чоловік і жінка» отримала «Золоту пальмову гілку» Каннського кінофестивалю (1966 р.), декілька «Оскарів» у різних номінаціях, «Золотий глобус», «Золотого лева» Венеціанського кінофестивалю тощо. Всього режисер зняв 76 кінострічок.

Кадр з фільму «Чоловік і жінка»

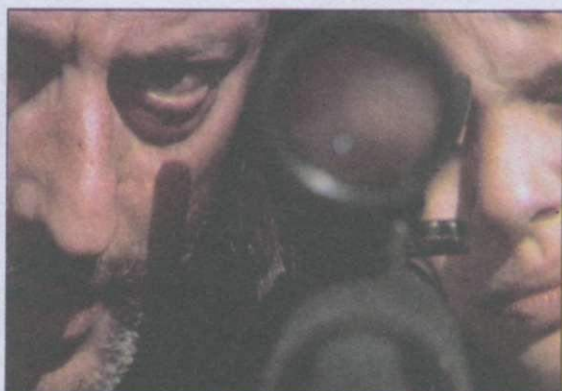
Кадр з фільму «Ще один чоловік, ще один шанс»

Люк Бессон — кінорежисер, сценарист і продюсер. У його кінострічках читається специфічний стиль режисера — вибухова суміш напруженої дії і мелодраматизму. Вершиною режисерської кар'єри Л. Бессона став його фільм «Нікіта» (1990 р.), в якому найяскравіше проявився типовий авторський стиль, коли сюжет, що швидко розвивається, знімається зі справжньою музичною стрункістю і скрипковою напруженістю. Після цієї картини Л. Бессон отримав загальне визнання як режисер зі світовим ім'ям. У своїй наступній картині «Леон» (1994 р.) Л. Бессон показав образ похмурого найманого вбивці, який з'являвся раніше у «Нікіті». Режисер уперше дав можливість повністю розкритися

Кадр з фільму «Нікіта»

Кадр з фільму «Леон»

акторському таланту Ж. Рено, який зіграв одну з головних ролей. Образ по-дитячому безпосереднього і по-дорослому серйозного професійного вбивці яскраво втілюється ним у цій картині через історію взаємин чоловіка і дванадцятирічної дівчинки, роль якої зіграла Н. Портман. У 1997 р. виходить нова робота Л. Бессона під назвою «П'ятий елемент», в якій знялися американські кінозірки Б. Вілліс, М. Йовович та Г. Олдмен (останній блискуче зіграв ще в «Леоні»). На постановку, приголомшливі декорації, костюми і грим було витрачено 90 млн доларів. Фільм з уже традиційно чудовою музикою Е. Серра і часом по-європейськи іронічними, а часом по-американськи прямими діалогами окупився, зібравши по всьому світу 266 млн доларів. Наступною режисерською роботою Л. Бессона стала постановка історичної кінострічки «Жанна Д'Арк» з Міллою Йовович у головній ролі. Реалістична, сповнена батальних сцен, приголомшлива глибина візуальних образів і бентежна музика переносять

глядача на п'ятсот років у минуле, де звуки молитов заглушалися дзвоном мечів, а темні ночі світилися полум'ям вогнищ, що пожирали невинних жертв.

Кадр з фільму «П'ятий елемент»

Кадр з фільму «Жанна Д'Арк»

П'єр Рішар — французький актор театру і кіно, режисер, комік. У 1967 р. режисер Ів Робер запросив П. Рішара зніматися у фільмі «*Блаженний Олександр*». Надалі він знявся у його відомих комедіях «*Високий блондин у чорному черевуку*», «*Повернення високого блондина*», «*Близнюк*». 1976 р. П. Рішар зіграв головну роль у фільмі «*Іграшка*» режисера Франсіса Вебера. В 1981 р. у фільмі «*Невдахи*» (реж. Ф. Вебер) виник знаменитий дует

Кадр з фільму «Близнюк»

Кадр з фільму «Невдахи»

П. Рішара та Жерара Депардьє. Кінострічка зібрала рекордні касові збори, і Ф. Вебер зняв ще два фільми з цими акторами: «*Татусі*»

та «Втікачі». У 1996 р. П. Рішар зіграв у комедії грузинського режисера Нани Джорджадзе «Тисяча й один рецепт закоханого кухаря», за що був удостоєний звання «Найкращий актор». У 1996 р. П. Рішар грав у театрі «Алеф». Зі спектаклем «Убивство у Вальпараїсо» він гастролював в Україні та Росії.

Як кінорежисер свій перший фільм «Неуважний» П. Рішар зняв у 1970 р. В 1988 р. він представив на X фестивалі латиноамериканського кіно знятий на Кубі документальний фільм «Розкажіть мені про Че», в якому використав спогади людей, близько знайомих із кубинським революціонером Ернесто Че Геварою, а також кадри кінохроніки. Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. П. Рішар заснував власну компанію «Фіделін фільм», що займалася виробництвом і прокатом фільмів, а також випуском платівок із піснями у виконанні П. Рішара.

Актор **Жан-Поль Бельмондо** — легенда французького і світового кіно. Через досить специфічну зовнішність викладачі театральної школи пророкували акторові ролі найбільших негідників, здатних налякати одним тільки поглядом не тільки головну героїню, але й усіх інших жінок. Однак це «пророцтво» не завадило Ж.-П. Бельмондо на зйомках і в житті приваблювати найкрасивіших жінок світу — Урсулу Андресс, Джину Лоллобриджиду, Софі Лорен, Катрін Денюв, Жанну Моро і Клаудію Кардинале.

Кадр з фільму «Неуважний»

Кадр з фільму «На останньому подиху»

Кадр з фільму «Жінка є жінка»

Кадр з фільму «Сирена з Міссісіпі»

Кадр з фільму «Доктор Пополь»

Всесвітню популярність 26-річному акторові принесла роль безтурботного негідника Мішеля Пуакара у фільмі режисера Ж.-Л. Годара «*На останньому подиху*» (1960 р.). Завдяки цієї ролі Жан-Поль Бельмондо став ідолом для цілого покоління європейської молоді. У більш зрілому віці актор переключився на гострохарактерні ролі в комедіях і бойовиках. Зіграв у кращому фільмі великої Софі Лорен — «*Дві жінки*» (1967 р.), за який їй була присуджена американська кінопремія «Оскар».

Свої найкращі ролі актор зіграв у режисерів французької «нової хвилі»: Ж.-Л. Годара («*Жінка є жінка*», 1961 р.), Л. Маля («*Злодій*», 1967 р.), Ф. Трюффо («*Сирена з «Міссісіпі»*, 1969 р.), К. Шаброля («*Доктор Пополь*», 1972 рік), А. Рене («*Стависький*», 1974 р.). Після «*Людини з Ріо*» Ж.-П. Бельмондо перейшов на характерні ролі в комерційних проектах, в основному комедіях та бойовиках. Поряд із цими проектами, що представляють французький аналог голлівудських бойовиків і комедій, він зіграв чимало серйозних характерних ролей, не всі з яких були гідно оцінені критиками. Роль Жосса Бомона з фільму «*Професіонал*» (1981 р.) режисера Ж. Лотнера, незважаючи на деяку феєричність і гротескність картини, залишається одним із найбільш вагомих творчих досягнень актора. До середини 80-х рр. ХХ ст. його типовими персонажами були цинічні герої або авантюристи. У 1995 р. схвальними відгуками критиків була оцінена його гра в екранізації роману «*Знедолені*» режисера К. Лелюша. Ж.-П. Бельмондо — командор Ордена мистецтв і літератури. У 2008 р. 74-річний актор знявся у фільмі режисера Ф. Юстер «*Людина та її собака*». Творчий шлях Ж.-П. Бельмондо — це 95 фільмів і 40 театральних ролей.

Кадр з фільму «Людина з Ріо»

Кадр з фільму «Людина та її собака»

? Які кінострічки за участі цих акторів Вам запам'яталися? Чому? Складіть творчий портрет Вашого улюбленого французького кіноактора.

Французьке кіно — це гумор, легкість, кохання, пристрасть, несподівані сюжетні повороти і прекрасна гра акторів. Сучасне французьке кіно дуже витончене, в ньому психологія і драматизм сюжету поєднуються з деякою пікантністю та художньою красою зйомок. Його стиль визначають модні режисери Л. Бессон, Ж.-П. Дружині, Ф. Озон, Ф. Гаррель і популярні актори Ж. Рено, О. Тоту, С. Марсо, К. Клав'є, Л. Гаррель, М. Касовіц. Уряд Франції активно сприяє розвитку й експорту національного кінематографа.

Кінематограф США. Основні жанри американського кіно

? Які жанри кінематографа Ви знаєте? Які з них стали Вашими улюбленими? Обґрунтуйте свою думку. Наведіть приклади.

Сучасний кінематограф США — це величезна кіноіндустрія Голлівуду, що знаходиться поблизу Лос-Анджелеса, штат Каліфорнія, де розташовані офіси та знімальні павільйони найбільших кінокомпаній США.

У кіноіндустрії США розвинена система різножанрового незалежного кіно: це і культові кінострічки, і творчі експерименти режисерів. Як правило, це малобюджетні фільми, зняті маловідомими режисерами. «Незалежні фільми» — це переважно некомерційні стрічки, які приносять їх творцям максимальний прибуток, наприклад блокбастери, і тому в них можна часто побачити ті чи інші творчі експерименти. Найчастіше саме з «незалежного» кіно виходять зірки світового масштабу: наприклад, дебютним

Т. Едісон

фільмом знаменитого К. Тарантіно був фільм «Скажені пси», який зараз називають класикою незалежного кіно.

Становлення американського кінематографа, одного з найпопулярніших у наш час, почалося в 1892 р. і було пов'язане з американським вченим і винахідником Т. Едісоном, який сконструював кінескоп. Перший публічний кіносеанс відбувся в Нью-Йорку в мюзик-холі Байела і Костера. Він складався з невеликих гумористичних і танцювальних номерів.

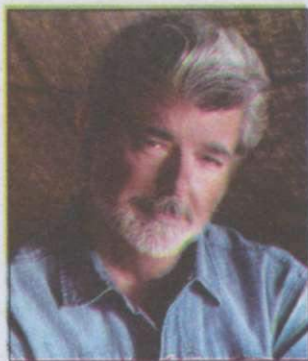

Кадр з фільму «Чоловік індіанки»

Кадр з фільму «Співак джазу»

фільмів. Чітко визначилися основні жанри американського кіномистецтва — вестерни, комедії, мелодрами, мюзикли, трилери тощо.

Дж. Лукас

Перша кіностудія в Голлівуді була заснована в 1911 р. Пізніше були створені чотири основні кінокомпанії — «Paramount Pictures» (1912 р.), «Warner Brothers» (1918 р.), «Columbia Pictures» (1919 р.), «Metro Goldwyn Mayer» (1924 р.), студії яких були в Голлівуді, а також кілька дрібніших компаній. Першим фільмом, з якого почалася історія Голлівуду, був вестерн режисера Сесіла Б. де Мілля «Чоловік індіанки».

6 жовтня 1927 р. відбулася прем'єра першого кінофільму, в якому глядачі почули акторів, — це був фільм «Співак джазу». Почалися ера звукового кіно та «Золоте століття» Голлівуду. З'явилося поняття «кінозірка». У 1929 р. фільм «Співак джазу» був нагороджений спеціальною премією «Оскар» за створення першої звукової кінострічки. У наступні тридцять років було випущено тисячі

Молодими кінорежисерами, які продемонстрували свої здібності, були Дж. Лукас, С. Спілберг, М. Скорсезе, Ф. Форд Коппола, Б. де Пальма. Саме ця група режисерів сформувала сучасний кінематограф у тому вигляді, в якому він увійшов у XXI ст. Їхні фільми мали приголомшливий успіх, і саме вони стали основоположниками жанру «блокбастер». Керівники великих студій довіряли молодим режисерам і запрошувати їх для зйомок, оскільки саме вони, вихідці з кіношкіл і маленьких студій, вміли укладатися в дуже «скромні» бюджети. В голлівудському кіномистецтві почалася нова епоха.

С. Спілберг

М. Скорсезе

Ф. Форд Коппола

Основні жанри американського художнього кіно остаточно сформувалися ще у 20—40-х рр. ХХ ст. Велику роль у цьому процесі зіграв попит споживачів кінопродукції, тому що кінематограф залежав від того, наскільки прибутковими були кінострічки.

Поняття кіножанру почало формуватися зі становленням студійної системи Голлівуду. Воно допомогло систематизувати виробництво фільмів і полегшило їх просування на ринок. Кожна студія спеціалізувалася на постановці фільмів певного жанру: на Paramount Pictures створювались комедії, на Universal Studios — фільми жахів, на Metro-Goldwyn-Mayer — мюзикли тощо. Разом з тим деякі режисери та актори почали асоціюватися у глядачів із конкретними жанрами кінофільмів: режисер Альфред Хічкок — із трилерами, Джеффри Форд — із вестернами, Дуглас Сирк — із мелодрамами, Вес Крейвен і Ламберто Бава — з фільмами жахів, Джон Ву — з бойовиками, Роланд Еммеріх — із фільмами-катастрофами.

Б. де Пальма

А. Хічкок

Д. Сирк

В. Крейвен

Д. Ву

Р. Еммеріх

Д. Вейн

Е. Робінсон

Б. Карлофф

Б. Вілліс

Л. Нільсон

Не оминула ця доля й акторів: так, Джон Вейн, Рідлі Скотт асоціювалися із вестернами, Едвард Робінсон — із гангстерськими фільмами, Джон Кроуфорд і Барбара Стенвік — із мелодрамами, Борис Карлофф, Бела Лугоши — із фільмами жахів, Брюс Вілліс, Арнольд Шварценеггер, Сильвестр Сталлоне — з бойовиками, Джим Керрі, Леслі Нільсон — із комедіями.

? Що Ви знаєте про американське кіномистецтво? До наведених нижче жанрів доберіть приклади відомих Вам американських кінострічок. Які з цих жанрів Вам до вподоби? Чому? Обґрунтуйте свою відповідь.

Найпопулярнішим кінематографічним жанром є детектив: показ злочинів, їх розслідування та визначення винних. Різновидами цього жанру є бойовик, або екшен, вестерн, гангстерський фільм, кіно з бойовими мистецтвами та деякі трилери.

Б. Вілліс в бойовику
«Міцний горішок-4»

Бойовик (екшен) — жанр кіномистецтва, що ілюструє відому тезу: «Добро повинне мати кулаки». Головний герой стикається зі злом. Не знаходячи можливості мирного вирішення ситуації, він вдається до насильства, в результаті чого знищуються десятки, а іноді й сотні лиходіїв. «Happy end» — щасливий кінець — неодмінний атрибут бойовика, зло має бути покаране.

У класичних фільмах жанру вестерн дія відбувається на Дикому Заході Америки в XIX ст. Конфлікт зазвичай розгортається між бандою злочинців, представниками влади та мисливцями за нагородою.

Як і у звичайному бойовику, суперечка вирішується шляхом насильства, що неодмінно супроводжується стрільниною. У вестернах панує атмосфера прагнення незалежності, характерної для мешканців західної частини Сполучених Штатів.

Основою сюжетів кримінального кіно постає розкриття злочинів, «вирішення стосунків» між гангстерськими угрупованнями тощо. Дії фільмів відбуваються переважно у США в 30—40-х роках ХХ ст.

Д. Вейн у вестерні «Аламо»

Д. Траволта у кримінальному фільмі «Кримінальне читиво»

Карате-фільми мало відрізняються від звичайних картин жанру екшен. Але в протистоянні персонажів карате-фільмів ставка робиться не на застосування вогнепальної зброї, а на рукопашні сутички із використанням прийомів східних единоборств.

Фільми жанру трилер не мають чітких ознак, але викликають у глядача відчуття напруженого переживання та хвилювання. Часом до трилерів зараховують фільми жахів, подекуди й детективно-пригодницькі кінострічки, акцент у яких зміщений на підготовку до якогось унікального злочину. Визнаним майстром трилерів вважається режисер А. Хічкок.

До фільмів жахів належать фільми, що мають налякати глядача, викликати почуття тривоги і страху, створити напружену атмосферу жаху чи болісного очікування чогось страшного. Основні герої таких стрічок — вампіри, перевертні, зомбі тощо. Як і в багатьох жанрах кіно, у фільмах жахів перед глядачем з'являється картина боротьби Добра зі Злом. Однак перемога не завжди залишається за Добром.

У пригодницьких фільмах, на відміну від бойовика, акцент зміщено з грубого насильства на кмітливість персонажів, уміння перехитрити, обдурити лиходія. При цьому герой повинен оригінально виплутатися зі складних ситуацій.

Е. Робінсон у драмі «Розумні гроші»

Б. Лі у фільмі «Повернення дракона»

Д. Фонтейн і К. Грант у трилері «Підозра»

Х. Форд у фільмі «Індіана Джонс. У пошуках втраченого ковчеза»

Р. Інглунд у фільмі жахів
«Кошмар на вулиці В'язів»М. Хемілл у фільмі
«Зоряні війни. Нова надія»

У кінострічках у жанрі **фантастики** вихідною ідейно-естетичною настановою є перевага уяви над реальністю. Створюється картина «дивовижного світу», протиставленого повсякденній дійсності та звичним, побутовим уявленням щодо правдоподібності. Фантастика та фільми жахів — тісно пов'язані між собою жанри кінематографа. Більшість популярних сюжетів кінофантастики запозичені з легенд і міфів. Однак кінематограф має свої переваги перед книгами: він здатен втілювати будь-які задуми у візуальній формі, що вражають унікальними спецефектами. Кінофантастику поділяють на «наукову фантастику», «фентезі» та «фільми жахів».

Музичний фільм — мюзикл або оперета, перенесена з театральних підмостків на кіноекран. Атрибутами цих кінострічок є велика кількість пісень, танців, яскраві костюми та декорації. У музичному фільмі обов'язково мають бути наявні елементи мелодрами.

Ж. Батлер і Е. Россам у мюзиклі
«Привид опери»

Л. Нільсен у комедії «Голий пістолет»

Головна мета жанру комедії — розсмішити глядача, створити веселий настрій. Але комічне і сміх — не однакові поняття, адже комічним є не все смішне. Комічність — це здатність людини подивитися на себе очима інших, побачити власні вади, а також висміяти недосконалість світу. Головні герої фільмів цього жанру завжди потрапляють у кумедні ситуації.

Духовний і чуттєвий світ героїв найкраще розкривають мелодрами. Гарні костюми та декорації, лірична музика — все це перенесено на кіноекран із театральних підмостків.

Кінематографічне мистецтво відіграє дуже важливу роль у культурі США. Щорічно кінокомпанії Сполучених Штатів випускають сотні фільмів, що залучають у кінотеатри мільйони глядачів і приносять мільярди доларів. Сьогодні голлівудський кінематограф виступає ідеологічним знаряддям — символом сучасної Америки і засобом формування іміджу цієї країни на світовій арені.

? Наведіть приклади Ваших улюблених українських кінострічок та визначте їх жанри. Що Вас у них приваблює (режисура, гра акторів, сюжет, спецефекти, художні засоби, музичне оформлення тощо)?

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

(Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника)

- I. Оберіть одну правильну відповідь.
(Одна правильна відповідь — 1 бал)
- Кіномистецтво належить до синтетичних видів мистецтва. За способом існування воно є:
    - просторовим;
    - часовим;
    - просторово-часовим видом мистецтва.
  - Перші кінострічки з'явилися:
    - у Сполучених Штатах;
    - у Франції;
    - в Італії.
  - Жанр кінематографа, в якому незмінно є картини злочинних діянь, подальше розслідування й визначення винних. Це:
    - фільм жахів;
    - детективний фільм;
    - бойовик.
- II. Дайте стисло відповідь на запитання.
(Одна правильна відповідь — 2 бали)
- Чи можна стверджувати, що інтерес до фільму визначається тільки його жанром?
  - Чому Францію вважають батьківщиною мистецтва кіно?

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 3 бали)

1. Чому найпопулярнішим кінематографічним жанром вважають детектив?
2. Які художні засоби використовуються у фільмах жахів та фантастичних стрічках? Яку роль виконує у них музика? Чи допомагає вона розкривати характери героїв?

IV. Поміркуйте ... (Одна відповідь — 4 бали)

1. Який із жанрів американського кіномистецтва Вам подобається найбільше? Чому?
2. Чи вважаєте Ви, що американський кінематограф є ідеологічним знаряддям, символом сучасної Америки і засобом формування іміджу цієї країни на світовій арені? Як він впливає на глядачів з інших держав, зокрема України?

Підсумуйте загальну кількість отриманих балів

і за допомогою таблиці визначте свою оцінку за 12-бальною системою

Кількість балів за критеріями 12-бальної системи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість балів, отриманих за правильну відповідь	1	2	3	4	5	6	8	10	12	15	18	21

«Практичні завдання» до розділу IV «Кіномистецтво»

1. Групова робота

Напишіть міні-сценарій до одного з творів французької літератури, що вивчаються за програмою «Зарубіжна література» (за допомогою вчителів зарубіжної літератури).

2. Рольова гра

Організуйте «фотопроби» на виконання ролей в «екранізації» цієї вистави (можна зробити міні-фільм).

3. Колективна робота

Підготуйте відеовечір «Зоряний небосхил Голівуду», в ході якого продемонструйте уривки з ваших улюблених кінострічок. Проведіть конкурс на кращі відеозйомки, фотозйомки до «кінопроб». У журі запросіть учителів, професійних фотографів та кіно- чи відеооператорів.

Розділ V

КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР І ЗУСТРІЧІ В НЬОМУ

Тема 1

МИСТЕЦТВО — ПОСЕРЕДНИК МІЖ КУЛЬТУРАМИ

Поняття «культура» нерозривно пов'язане з усіма видами діяльності людини — політикою, економікою, правом, релігією, етикою, мистецтвом тощо. Воно включає в себе настільки широке коло значень і смислів, що неможливо дати єдине визначення цього поняття, яке б повністю розкрило його зміст.

У загальному значенні культура (з лат. — *обробка, виховання, освіта, розвиток, шанування*) — це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством за весь час його існування.

Культура належить до сфери ідеального, бо містить наслідки духовної творчості людини. Насамперед це виявляється в науці та мистецтві, адже саме тут створюються *символи, ідеї, цінності*, в контексті яких люди сприймають та розуміють дійсність, пізнають, оцінюють та видозмінюють своє оточення.

? Дайте визначення матеріальних і духовних цінностей. Наведіть приклади. Чи можна стверджувати, що у кожної людини є свій унікальний та неповторний комплекс цінностей та ідеалів? Що означає поняття «вічні цінності»?

Кожні національні, регіональні культури мають власні цінності, що також певним чином залежать від менталітету країни, установленого звичаями і традиціями. Тільки багата розвинута культура пропонує кожній особистості великий вибір можливостей. Усе залежить від того, чи є людина творчою і чи здатна вона до вільного вибору.

«Людина є мірилом усіх речей», — це висловлювання давньогрецького філософа Протагора і сьогодні виражає суть світоглядної позиції західної культури, для якої свобода особистості є основною цінністю. Саме такий

Статуя свободи. Нью-Йорк, США

Міжнародний дитячий центр «Артек»

культури різних країн. Але факт виникнення загальнолюдської культури не означає, що культури різних народів втрачають свою неповторність та стають подібними одна до одної. Певна культурна спільнота обирає із системи загальнокультурних людських зв'язків тільки ті, що відповідають її духовним потребам і рівню розвитку. Крім того, у членів спільноти виникає прагнення до збереження самотності власної національної культури.

Глобалізація культури у XXI ст. все більше асоціюється з екологічними та етичними ідеями єдності людства і його долі. Тіснішим стає зв'язок між різними країнами та народами: люди вчаться жити разом, толерантно ставитися до традицій і вірувань один одного. Так виникає спільна загальнолюдська система цінностей.

? Які твори мистецтва, на Вашу думку, можна зарахувати до загальнолюдських культурних цінностей? Охарактеризуйте їх вплив на українську національну культуру.

Із відкриттям кордонів між європейськими державами посилюється мобільність людей, зростає їхнє прагнення вивчати інші культури, встановлювати і підтримувати різноманітні зв'язки всередині своєї країни та за її межами. Міста світу перетворюються на багатомовний простір, у якому співіснують різні національні культури. Актуальним стає вміння людей жити толерантно, у злагоді, навіть якщо їхні традиції та звички є протилежними.

підхід сприяє прогресу науки, пошуку об'єктивного знання про природу, суспільство та людину. Проте на нашій планеті мешкають тисячі народів, і кожен народ, кожна держава мають власну національну, регіональну культуру.

З усього різноманіття культур складається єдина цивілізація зі спільними проблемами та базовими цінностями. Вона існує в багатонаціональному та полікультурному світі, в якому гармонійно взаємодіють

Розумним шляхом до об'єднання може бути тільки діалог культур, у якому кожна національна культура не зливається і не змішується з іншою, а зберігає свою єдність і відкриту цілісність. При діалозі різні культури взаємозбагачуються, тому метою міжкультурної взаємодії є всебічне ознайомлення світової спільноти з

найяскравішими надбаннями кожної національної культури, що, у свою чергу, сприяє створенню позитивного іміджу держави, налагодженню міждержавного та міжособистісного контакту, зміцненню культурних зв'язків, формуванню єдиних загальнолюдських цінностей і економічному зростанню відкритих до діалогу країн.

Одною з найважливіших частин духовної культури людства є мистецтво. Воно відображає дійсність у художніх образах і активно впливає на думки, волю, почуття людей, грає пізнавальну і виховну роль у житті як окремої людини, так і суспільства в цілому. Через мистецтво пізнається власна національна культура, тіснішими стає зв'язок між культурами різних країн і народів.

? Якими національностями представлений Ваш регіон?
Як їхні культури впливають одна на одну?

На території сучасної України, завдяки її географічному розташуванню, проживає понад 100 націй і народностей. Відтак склалась унікальна ситуація розмаїття культур у всіх різновидах: етнічному, мовному, релігійному. В дослідженнях учених українське суспільство характеризується як багатокультурне. В Україні культура ґрунтується на загальнолюдських цінностях: захисті прав особистості, гуманізмі, творчому розвитку людини, поширенні наукових знань, взаємозбагаченні національних та регіональних культур. Сьогодні з'являється можливість не лише вільного розвитку кожної національної культури, а й постійного їхнього зближення в полікультурному просторі України.

Українці

Росіяне

Кримські татари

Болгари

Євреї

Гуцули

Не менш важливим є питання інтеграції українського мистецтва у світовий культурно-мистецький простір з метою обміну досвідом у цій сфері та підвищення ролі культури у формуванні позитивного іміджу України у світі. У цьому напрямку влаштовуються різноманітні заходи, зокрема місцеві, регіональні, національні та міжнародні музичні фестивалі, конкурси, творчі зльоти, семінари, конференції тощо.

Ансамбль народного танцю

Андранік Алексанян

Олексій Ботвінов

Василь Попадюк

Проводяться різні культурно-мистецькі заходи, зокрема Дні культури Сербії в Україні (Київ, Львів); Дні культури Азербайджану в Україні (Київ, Ірпінь), виставки робіт українських художників у містах Європи, концерти музичних гуртів, хореографічних колективів тощо. Вже декілька років поспіль Україна бере участь у Венеціанському бієнале. Успішно діє українсько-японський проект «Степи мрійників» куратора П. Дорошенка, який був створений Іллею Чичканом та Міхара Ясукіро (Японія). З метою популяризації найкращих зразків українського мистецтва художні колективи з різних регіонів України виїжджали до Росії, Білорусі, Польщі,

Франції, Німеччини, Естонії, Данії, Швейцарії, Нідерландів, Бельгії, Туреччини, Великої Британії та інших країн.

? Наведіть приклади, як у культурному просторі України популяризуються найкращі зразки українського мистецтва.

У чому ж полягає таємниця надзвичайної дії мистецтва на людину, її моральний світ, спосіб життя, поведінку? Мистецтво є важливою частиною життя людини. Пізнаючи його, людина розширює і збагачує свій духовно-практичний досвід. Мистецтво звернене не тільки на сьогодні, але і в минуле та майбутнє. І незважаючи на те, що культура і мистецтво, як її складова, змінюються від покоління до покоління, навіть від року до року, люди, як і раніше, із задоволенням ходять у театр і на концерти улюблених артистів, відвідують музеї та виставки. Мистецтво відкриває загадкове, що не піддається науковому пізнанню. Саме тому людині потрібне мистецтво як органічна частина того, що закладено в ній самій та у світі, який людина пізнає і яким насолоджується.

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

(Дайте відповіді на запитання за матеріалом підручника)

I. Оберіть одну правильну відповідь.

(Одна правильна відповідь — 1 бал)

- До просторово-часових видів мистецтва (за способом існування) належать:
  - архітектура, живопис, скульптура;
  - музика, художня література;
  - театр, хореографія, цирк, естрада (сценічні види); кінематограф і телебачення (екранні види).
- Картина світу — складно структурована цілісність, що включає такі три основні компоненти:
  - світогляд, світосприйняття та світовідчуття;
  - світогляд, світовідчуття та національне самовизначення;
  - світосприйняття, світовідчуття та загальнолюдські цінності.
- Різновид міжкультурної взаємодії, що передбачає активний обмін змістом своїх національних культур при збереженні ними своєї самобутності, називається:
  - толерантністю;
  - діалогом культур;
  - міжкультурними зв'язками.

II. Дайте стисло відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 2 бали)

- Продовжіть речення: «Бути толерантною людиною — значить...».
- Міжнародний фестиваль етнічної музики і ленд-арта «Шешори», екокультурний фестиваль «Трипільське коло»... Які ще Ви знаєте

культурно-мистецькі заходи, що сприяють формуванню позитивного іміджу України у світі?

III. Дайте розгорнуту відповідь на запитання.

(Одна правильна відповідь — 3 бали)

1. Чи може існувати суто духовна чи виключно матеріальна культура?
2. Яким чином знайомство з культурами інших країн допомагає людині зрозуміти власну культуру?

IV. Поміркуйте... (Одна відповідь — 4 бали)

1. Якби Вам надали право написати «Закон культурного плюралізму», що містив би правила шанобливого ставлення до інших культур, який би був його зміст?
2. Англійський письменник та драматург О. Вайлд писав: «Благо, що дарує нам мистецтво, не в тому, чого ми від нього навчаємося, а в тому, якими ми завдяки йому стаємо». Прокоментуйте цей вислів.

Підсумуйте загальну кількість отриманих балів

і за допомогою таблиці визначте свою оцінку за 12-бальною системою

Кількість балів за критеріями 12-бальної системи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість балів, отриманих за правильну відповідь	1	2	3	4	5	6	8	10	12	15	18	21

**«Творчі та практичні завдання»
до розділу V «Культурний простір і зустрічі в ньому»**

1. Групова робота

Організуйте конкурс на написання кращого «Закону культурного плюралізму», який містив би правила шанобливого ставлення до інших культур.

Підготуйте і проведіть бесіди, присвячені внеску українських митців у світову духовну культуру.

2. Колективна робота

Підготуйте та проведіть вечір на одну з тем:

«Щасливим є той, хто містить у собі декілька світів», «Внесок українців, які проживають у різних країнах світу, в розвиток художньої культури України», «Гумор різних країн».

ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ (за матеріалом підручника)

1. До якого стилю належать зображені на світлинах пам'ятки архітектури? За якими ознаками (архітектурними елементами тощо) Ви це змогли визначити?

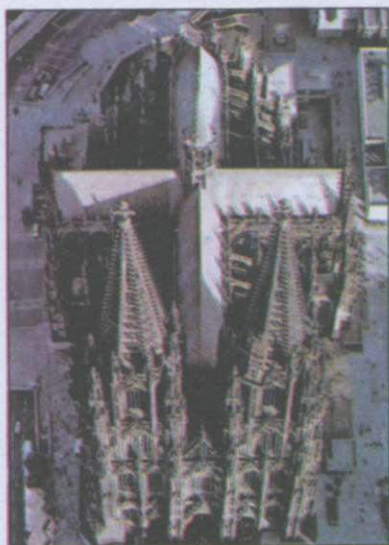
А. Гауді.
Собор Саграда Фамілія.
Барселона, Іспанія

Собор Св. Петра. Рим, Італія

Храм сецесіону. Відень, Австрія

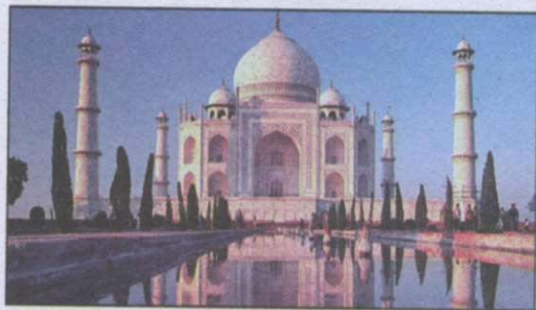

Собор Св. Петра і Марії.
Кельн, Німеччина

2. Назвіть країну і пам'ятку архітектури
(Сирія, Індія, Японія, Китай)

3. Назвіть скульптора та його твір.
Які ще твори цього скульптора Ви знаєте?

4. Визначте твір, про який йдеться у даному тексті: «На обличчі жінки ледве грає усмішка, яка приковує до себе погляд глядачів з невтримною силою вже багато років. Ця посмішка особливо вражає в контрасті зі спрямованим на глядачів пильним поглядом».

5. Визначте авторів запропонованих нижче фрагментів картин. За якими ознаками індивідуального стилю художника це можливо зробити?

6. Визначте жанр, у якому написано пропоновані картини.

В. Суріков.
«Бояриня Морозова»

В. Серов. «Діти»
(фрагмент)

В. Серов. «Портрет
Міки Морозова»
(фрагмент)

І. Левітан.
«Весна. Велика вода»
(фрагмент)

7. У чому виражається феномен китайського живопису?

Дер Джен.
«Жіночий портрет»

Ченг Юн'ю. «Водяний замок»
(фрагмент)

Ці Байши. «Осіння
цикада
на квітках лапінки»

Зоо Чуань. «Квіти
і птахи» (фрагмент)

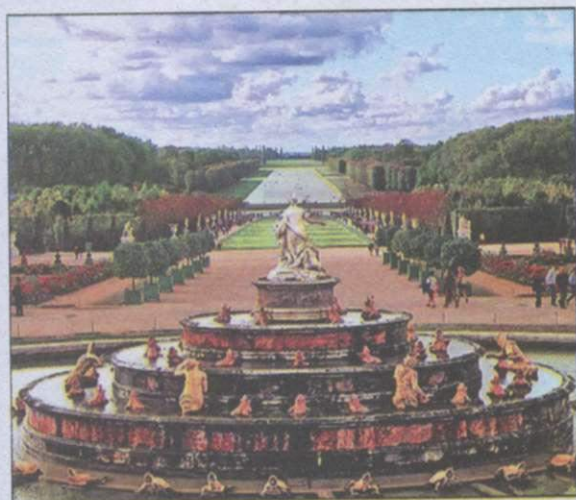

8. Визначте, у якій країні були зроблені подані твори декоративно-прикладного мистецтва. За якими ознаками Ви це змогли визначити?

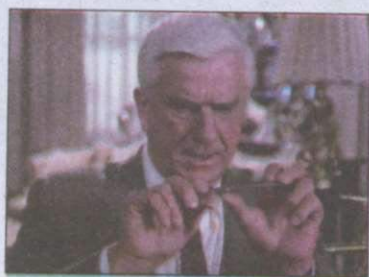

9. Що об'єднує подані світлини? У яких країнах розташовані ці сади та парки? Як Ви це визначили?

10. До яких жанрів кіномистецтва належать світлини з американських кінострічок? З яких вони кінострічок?

11. Які види мистецтва ілюструють подані світлини? Поміркуйте, що Ви знаєте про мистецтва, що зображені на них? Про який вид театру йдеться у такому тексті: «Вистави цього театру об'єднують в собі елементи музики, співу, діалогу, танцю, акробатики і вправ військового мистецтва з майстерно написаним текстом і технікою втілення».

12. Відень називали центром європейської музики. Чому? Які композитори сприяли цьому явищу? Які з перелічених нижче композиторів були засновниками віденської класичної школи музики? Визначте їх прізвища у поданому списку. Які з цих композиторів не працювали у Відні?

Й. Бах, А. Моцарт, Х. Глюк, Й. Гайдн, Л. Бетховен, М. Лисенко, Р. Вагнер, Й. Брамс, брати Штрауси.

СТИСЛИЙ СЛОВНИК-ДОВІДНИК

АБСТРАКЦІОНІЗМ

Модерністський напрям в образотворчому мистецтві ХХ століття. Абстракціонізм — це цілковита відмова від наближеного до дійсності зображення форм, комбінація геометричних фігур, кольорових плям та ліній.

АВАНГАРДИЗМ

Загальна назва художніх напрямів у мистецтві ХХ століття, зорієнтованих на докорінне оновлення мистецтва як за змістом, так і за формою. Авангардизм присутній в образотворчому мистецтві кожної епохи.

АНТИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Мистецтво високорозвинених рабовласницьких суспільств Середземномор'я та Середньої Азії I тисячоліття до н. е. (Греція та елліністичні держави, Римська республіка). Найпліднішим періодом розвитку античного мистецтва, коли окреслилися його основні тенденції, вважають період грецької класики (VI—V ст. до н. е.).

АРХІТЕКТУРА

Це одночасно наука і мистецтво проектування будівель, а також власне система будівель та споруд, які формують просторове середовище для життя і діяльності людей відповідно до законів краси. На сучасному етапі розвитку людства архітектура становить одну з найважливіших частин засобів виробництва (промислова архітектура — будівництво заводів, фабрик,

електростанцій тощо) та матеріальних засобів існування людського суспільства (громадянська архітектура — житлові будинки, громадські споруди та ін.). Її художні образи відіграють значну роль у духовному житті суспільства.

БАЛЕТ

1. Вид театрального мистецтва, що поєднує танець, музику і драматичний задум.
2. Театральна вистава з певним сюжетом, який розкривається засобами танцю, міміки та музики.
3. Колектив артистів, виконавців цієї вистави.

БАРОКО

Художній стиль європейського мистецтва кінця XVI — середини XVIII ст., що характеризувався примхливістю форм і декоративною пишністю. Українське бароко набуло розвитку в першій половині XVIII століття. Однією з національних шкіл бароко була українська школа, відома під назвою «Українське бароко».

ГРАВЮРА

Один із видів графіки, який дозволяє отримати друкарським способом відбитки художніх творів, виконаних на твердому матеріалі (дереві, металі, лінолеумі та ін.). Естамп — гравюра, весь процес виготовлення якої виконується художником від початку до кінця власноруч. Поряд із цим існують гравюри, в яких малюнок та його відбитки роблять різні майстри.

ГРАФІКА

Вид образотворчого мистецтва, для якого характерна перевага ліній і штрихів, використання контрастів білого і чорного та менше, ніж у живопису, використання кольору. До графіки належать власне малюнок та різні види його друкованих репродукцій (гравюра, літографія тощо). Залежно від змісту і призначення гравюра поділяється на: станкову (не пов'язану з літературним текстом) — станковий малюнок, естамп; підготовчу — ескіз, нарис замальовки; книжкову та журнально-газетну ілюстрацію; прикладну — грамоти, марки, етикетки, рекламні вироби та ін.; технічну, промислову, пов'язану з роботою художників-конструкторів.

ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО

Вид образотворчого мистецтва. Художні засоби декоративно-прикладного мистецтва зазвичай підпорядковані практичному призначенню предмета і обумовлені особливостями матеріалу та техніки. Цьому мистецтву притаманна більша умовність, ніж, наприклад, станковому живопису. Декоративно-ужиткове мистецтво тісно пов'язане з побутом народу, тому для нього характерне використання народних традицій.

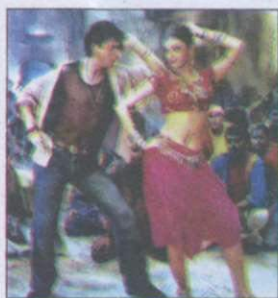
ДИЗАЙН

1. Художнє конструювання та оформлення речей, переважно знарядь праці, промислової продукції та інтер'єру.
2. Галузь мистецтва і наукового знання; технічна естетика.

ДИСКО

1. Стиль музики, переважно танцювальної, для якого характерні повторювана спрощена мелодія і чіткий ритм.
2. Переважно танцювальна музика у цьому стилі.

ДЖАЗ

1. Вид музичного мистецтва, що виник на зламі XIX—XX ст. на основі поєднання європейської та африканської культур (поліритмія, темброва своєрідність, колективна імпровізація тощо).
2. Музичні твори, що належать до цього виду мистецтва.
3. Оркестр або ансамбль, що виконує такі музичні твори.

ЖАНР

Поняття, що об'єднує твори на основі подібності тематики. Твори одного жанру відображають певну частину життя людини або природи. В образотворчому мистецтві (в основному в живописі) розрізняють такі жанри: натюрморт, пейзаж, портрет, сюжетна картина (побутова, історична, батальна та ін.). У музиці це поняття означає різновид музичного твору, що характеризується певними ознаками (зміст, структура, засіб виразності, особливості виконання, склад виконавців, призначення та ін.). Слово «жанр» використовують також для визначення специфіки музики: оперний жанр, симфонічний жанр тощо.

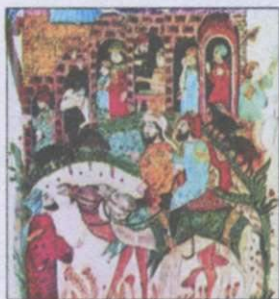

ЖИВОПИС

Один із основних видів образотворчого мистецтва. Твори живопису виконуються на площині полотна, картону, паперу тощо різними матеріалами. Вирішальну роль у живописі відіграє колір, що дозволяє дати найбільш повне, порівняно з іншими видами образотворчого мистецтва, відображення предметного світу. Відповідно до призначення розрізняють станковий, монументальний і декоративно-прикладний живопис.

ІЛЮСТРАЦІЯ КНИЖКОВА

Різновид мистецтва графіки, що втілює образи літературного твору, його зміст. Ілюстрація книжкова є також частиною книжкового оформлення, тому її особливості обумовлюються не лише змістом книжки, але й зовнішніми якостями: форматом сторінки, характером шрифту та ін.

ІМПРЕСІОНІЗМ

Художній стиль у мистецтві, що виник наприкінці XIX століття. Імпресіоністи прагнули відтворити суб'єктивні відчуття й переживання, скороминущі враження тощо.

ІНТЕР'ЄР

1. Архітектурно й художньо оздоблена внутрішня частина будинку, приміщення.
2. Картина, малюнок, на яких зображено внутрішню частину будь-якого приміщення.

КАРТИНА

Живописний твір, самостійний за призначенням. На відміну від етюдів, картина може відобразити дійсність із найбільшою глибиною, в закінченій та продуманій у цілому та в деталях формі.

КЕРАМІКА

Твори декоративно-прикладного мистецтва, скульптури та вироби утилітарного призначення, зроблені з обпаленої глини різних сортів. Кераміка служить не лише прикрасою інтер'єрів, вона — незамінний архітектурно-будівельний матеріал і засіб декоративного оформлення будівлі.

КІНОМИСТЕЦТВО

Вид мистецтва, в якому за допомогою кінознімання реальних, спеціально інсценованих, створених комп'ютерним способом чи засобами анімації подій у художніх та художньо-документальних образах відтворюється авторське бачення певних явищ та навколишнього світу.

КОЛОРИТ

Особливість кольорової і тональної побудови твору. У колориті відображаються кольорові властивості реального світу, але при цьому відбираються лише з тих, які відповідають певному художньому образу. Колорит у творі подається зазвичай як поєднання кольорів, що мають певну єдність.

КОМПОЗИЦІЯ

В образотворчому мистецтві — побудова твору, узгодження його частин, які відповідають його змісту. У композиційному вирішенні твору мають велике значення вибір найкращої точки зору на зображуване, підбір і постановка живої моделі або предметів. Композиційна побудова включає розміщення зображення у просторі (тривимірному — у скульптурі, на площині — у живопису та графіці). У музиці — побудова музичного твору, розташування та співвідношення його частин.

КОНСТРУКЦІЯ

В образотворчому мистецтві — сутність, характерна особливість побудови певної форми в натурі та зображенні, що передбачає зв'язок частин у цілому та їх співвідношення.

КОНТРАСТ

В образотворчому мистецтві — поширений художній прийом, який являє собою зіставлення будь-яких протилежних якостей, що сприяє їх посиленню. Найбільше значення має кольоровий та тональний контраст. Кольоровий контраст полягає у співвідношенні додаткових кольорів або кольорів, що відрізняються один від одного за насиченістю світла.

КУЛЬТУРА

Сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії; рівень розвитку суспільства у певну епоху.

МИСТЕЦТВО

Творче зображення дійсності в художніх образах, творча художня діяльність.

МУЗИКА

1. Мистецтво, що відображає дійсність у художньо-звукових образах.
2. Твори цього мистецтва, їх сукупність.

ОБРАЗ

Форма художнього відображення дійсності в мистецтві. В образотворчому мистецтві образ є чуттєво-конкретним, наочним вираженням ідеї. У музиці — це узагальнене відображення явищ дійсності і духовного світу людини. Музичний образ є головним носієм ідейно-художнього змісту твору.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

Сукупність різних видів мистецтв, які відображають дійсність у зорових, наочних образах. До них належать живопис, графіка, скульптура, а також декоративно-прикладне мистецтво. Образотворчі види мистецтва іноді називають просторовими, оскільки вони відтворюють видимі форми в реальному або умовному просторі. На відміну від часових видів мистецтва (музики, театру,

кіно), в яких дія розвивається в часі, у творах образотворчого мистецтва у кожному конкретному випадку відображається лише один момент.

ОРНАМЕНТ

Візерунок, що зазвичай відрізняється ритмічним розташуванням тотожних декоративних мотивів, які створюються шляхом переробки і стилізації зображення різноманітних предметів реального світу або поєднання геометричних форм. Орнамент може бути виконаний за допомогою різних технік. Він є прикрасою предметів, інтер'єрів тощо.

ПІСНЯ

1. Словесно-музичний твір, призначений для співу.
2. Невеликий ліричний вірш, поетичний твір, написаний в музично-поетичному стилі.

ПОП-МУЗИКА

Напряма у сучасному музичному мистецтві, розрахований на невибагливого масового слухача; сучасна популярна розважальна музика, що поєднує стереотипи різних музичних стилів та жанрів.

ПОРТРЕТ

1. Жанр образотворчого мистецтва.
2. Твір, що зображує певну людину або декількох людей (парний, груповий портрет тощо).

РЕЖИСЕР

Постановник спектаклю, кінофільму, естрадно-концертної програми, циркової вистави та ін.

РОК

Музичний стиль, що виник у другій половині ХХ століття; характеризується чітким ритмом, застосуванням електромузичних і ударних інструментів.

СКУЛЬПТУРА

1. Вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну або рельєфну форму і виготовляються способом витісування, виливання, різьблення, ліплення тощо з твердих чи пластичних матеріалів: каменю, металу, дерева, глини тощо.
2. Твір цього виду мистецтва (статуя, бюст, барельєф).

СТИЛЬ

1. Сукупність спільних ідейно-художніх особливостей творів різних видів мистецтва певної епохи. Виникнення й зміна стилю визначаються ходом історичного розвитку людського суспільства, але одночасно можуть існувати декілька різноманітних або навіть протилежних за своїм характером стилів (наприклад, класицизм і бароко).
2. Національна особливість мистецтва (китайський стиль, мавританський тощо).
3. Поняттям «стиль» іноді визначають окремі специфічні художні ознаки творів мистецтва або пам'яток матеріальної культури (наприклад, чорнофігурний стиль у грецькому живописі).

4. Існує також стиль групи художників або одного художника, якщо їхня творчість вирізняється яскравими, індивідуальними рисами.

ТАНЕЦЬ

1. Вид мистецтва, в якому художній образ створюється пластичними та ритмічними рухами людського тіла.
2. Виконання таких рухів.
3. Музичний твір у ритмі, стилі й темпі музики до таких рухів.

ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС

Процес створення художнього твору, починаючи від зародження образного задуму до його втілення; процес перетворення спостережень за дійсністю на художній образ.

ТЕАТР

1. Вид мистецтва, що відображає життя в сценічній дії, яку виконують актори перед глядачами.
2. Установа, організація, що здійснює сценічні вистави певним колективом артистів.
3. Приміщення, будинок, у якому відбуваються вистави.
4. Вистава, спектакль.

ХОРЕОГРАФІЯ

1. Мистецтво створення танцю і танцювальних вистав.
2. Запис рухів танцю за допомогою системи умовних знаків.

ХУДОЖНІ ЗАСОБИ

Всі образотворчі елементи й художні прийоми, які використовує художник для вираження змісту твору. До них належать: композиція, перспектива, пропорції, світлотінь, колір, штрих, фактура тощо.

ЗМІСТ

Вступ	.....	3
Розділ I. Візуальні мистецтва	.....	5
Тема 1. Архітектура світу	.....	5
Тема 2. Скульптура — гімн людині	.....	38
Тема 3. Образотворче мистецтво Італії. Епоха «титанів»	.....	45
Тема 4. Видатні живописці Іспанії	.....	52
Тема 5. Фламандський і голландський живопис	.....	63
Тема 6. Російський живопис у другій половині XIX — на початку XX ст.	.....	73
Тема 7. Образотворче мистецтво Далекого Сходу	.....	92
Тема 8. Декоративно-прикладне мистецтво Близького Сходу	.....	98
Тема 9. Паркова культура	.....	109
Розділ II. Музичне мистецтво	.....	122
Тема 1. Європейська музична культура	.....	122
Тема 2. Музична культура Індії і Далекого Сходу	.....	132
Тема 3. Музичні ритми Америки	.....	144

Розділ III. Театральне мистецтво	157
Тема 1. Японський театр	157
Тема 2. Російський балет	163
Розділ IV. Кіномистецтво.....	176
Розділ V. Культурний простір і зустрічі в ньому	195
Тема 1. Мистецтво — посередник між культурами.....	195
Перевірте себе (за матеріалом підручника).....	201
Стислий словник-довідник.....	210

Навчальне видання

ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА

Підручник для 11 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Відповідальна за випуск О. О. Билина
Макет, художнє оформлення, художнє редагування М. М. Молчанов
Комп'ютерне макетування В. М. Оконеvський
Технічний редактор І. В. Єфименко
Редактор О. В. Гончаренко

Підписано до друку 7.06.2011 Формат 70x100/16. Папір офс.
Гарнітура шкільна. Друк офс. Ум. друк. арк. 18,2.
Обл.-вид. арк. 14. Наклад 30000 пр. Зам. № 11-062.

Видавництво «Оберіг»
61140, м. Харків, проспект Гагаріна, 62, к. 97.
Свідоцтво про держреєстрацію ДК № 3045 від 07.12.2007 р.

Набір та верстка комп'ютерного центру видавництва «Оберіг».

Віддруковано у ТОВ «Оберіг»
61140, м. Харків, проспект Гагаріна, 62, к. 97.
Свідоцтво про держреєстрацію ДК № 3045 від 07.12.2007 р.